

2248.

II 6 10
523

DR. BOŽO CVJETKOVIĆ

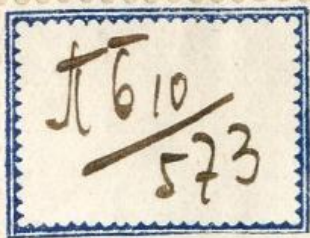
DVBROVAČKA DIPLOMACIJA

I.

NAKLADA KNJIZARE • JADRAN • DVBROVNIK

VI.
126.

B. Br. 604

PROF. Dr. BOŽO CVJETKOVIĆ,

DIREKTOR KR. POMORSKE AKADEMIJE U BAKRU.

DUBROVAČKA DIPLOMACIJA

I. DIO.

Obliti privatorum, publica curate.

Библиотека
ЈОЦЕ ВУЈИЋА
у Сенти

U DUBROVNIKU
NAKLANA KNJIŽARA „JADRAN“.
1923.

Поклон
ЈОЦЕ ВУЈИЋА из Сенте
УНИВЕРЗИТЕТ. БИБЛИОТЕЦИ
У БЕОГРАДУ

I.

UVOD

Pjesnik „Gorskoga Vijenca“ napisa o Dubrovniku: »Dubrovniče, prelijepi grade, — Dubrovniče, svačij' podložniče!« U ovim dvjema stihovima, kaže Stojanović, čita se sva povijest i politika dubrovačka. Čudnim doticajem umova genijâ, ovu istu tvrdnju susretamo i u Talleyrandovim instrukcijama Raymondu, francuskome otpravniku poslova u Dubrovniku (1806). »Dubrovnik odveć slab, kaže rečeni Napoleonov ministar inostranih djêlâ, da bi se sam obranio, uvijek je tražio zaštitu u tuđinca. Njegov je sistem bio, da se sagiba pred voljom jačega i da kroz političke događaje prolazi ne učestvujući u njima«. Ovu karakteristiku dubrovačke diplomatske radnje prema inostranim vladavinama, koju tako bistro prozre Petar II. Petrović Njegoš i Talleyrand-Périgord, suvereni knez beneventski i vice-grand-électeur Napoleonova carstva, mnogi hoće da tumače kao znak puzanja, servilnosti, makjavelizma u biranju i najnižih sredstava za očuvanje vlasti te dvoličnog provlačenja kroz svjetske događaje. Ricaut, povjesničar osmanlijskoga carstva iz XVII. stoljeća i donosi podrugljiv naziv »sette bandiere«, koji tuđinci nadjenuše Dubrovčanima zbog iznesene politike. Ali ovakovo shvaćanje spoljašnje radnje dubrovačkih diplomatskih vidika temelji se na posve krivome shvaćanju sve evolucije povijesti onih vremena, u kojima je Dubrovnik živio samostalnim životom. Tu nema zdrava razumijevanja vremena u kojemu je lađa dubrovačke vlade bila prisiljena, da čas

siječe more punim jedrima, čas se opet, na domaku ciklona, svede na najmanji broj jedara. Biti uvjeren, da se je dubrovačka republika mogla držati isključivo plemenitih naputaka u vođenju državne lađe, koje iznese Fénelon Francois de Salignac u svome djelu: »Les aventures de Télémaque«, kad je naprotiv sav svijet ispovijedao politički moral, iznesen u Macchiavellovu: »Il principe«, a koji je kulminovao u krilatici: finis sanctificat media, kaže čovjeka, koji se je izgubio s realnoga puta po zemljinoj površini, pa leti po oblačnim predjelima. »Politika je, kaže Stojanović u »Dubrovačkoj književnosti«, braniti se i biti vazda naoružan, ne samo materijalnim oružjem nego i svim umnim silama; blazniti jačega od sebe, a u isto doba nastojati, kako ćeš ga se osloboditi; kano trst pregibati se spoljašnjoj sili, pa čekati kako ćeš se uzdignuti; služiti svoga branitelja, a na prazno blazniti njegova dušmanina; kazati da si svakome podložan, a o nikome ne visjeti.« Pa baš jedino ovakovom diplomatskom radnjom mogla je dubrovačka republika, da održi slobodu, vjeru i civilizaciju kroz čitav niz stoljeća, a na pragu varvarstva i smrti. Kroz malone trinaest vijekova, Dubrovnik održa prije rečene velike tečevine jedino odricanjem samoga sebe uz budnu stražu kod svoga državnog barometra. Ova će nam radnja baš i pokazati, kako je dubrovačka republika znala upotrijebiti rečeno odricanje same sebe, na očuvanje svoje individualnosti, slobode i napretka, pa kako joj je budno straženje kod državnoga barometra te bezobzirno biranje bilo kojih sredstava, za njegovo svestrano dobro funkcioniranje, pomoglo, da je imala velik udio u općoj povijesti. Svesti diplomatski rad jedne države do nekog potencirnog idealizma pa, presirajući na tome stanovištu, prosuđivati historičku evoluciju vijekova, vrlo je pogriješna stvar. To kaže čovjeka, koji je obračunao sa realnošću i prešao

na polje fantazije. Fantazija opet nema što da radi u realnoj politici, jer je politika gola realnost i ova je jedina mjerodavna, da prosudimo moralnu veličinu jednoga naroda, države, grada itd. Jer, što je povijest? Kako reče Maks Nordau u svome djelu »Der Sinn der Geschichte«, historija je u najširem značenju riječi sveukupnost epizoda ljudske borbe o opstanak; ona je, prema tome, tijek malih i velikih djelovanja, trpljenja, predodžaba, namisli, ostvarenja pomoću kojih se čovjek umije da snađe zadovoljavajući i prirodnim i umjetnim uvjetima sve prema tome, kako mu ih nameću uzročni čimbenici, a ponadasve etnička svojstva, prirodna okolina u kojoj se rodio i u kojoj će živjeti te različite kulture, a u cilju, da mu omoguće, te zadovolji svojim potrebama i prirodnim nagonima za materijalnom i moralnom kulturom. Ovoj djelomično valjanoj definiciji povijesti i obrazložbi, što bolje odgovara no dubrovačka historija? Borba o opstanak nosioca slobode dubrovačke republike bila je gigantska. U toj borbi, u kojoj je dubrovačka vlada predstavljala Davida, a njezini protivnici, nepogode i pogibli Golijata, ko će razabran prekoriti dubrovačka vijeća, što su birala najzgodnije oružje za sigurnu samoobranu. Ovdje nema što da radi komparacija u biranju obrambenog oružja kod raznih naroda i vladavina u istim vijekovima. Niti su svi narodi i države imale uvijek jednaku borbu o egzistenciju, niti je bilo građeno njihovo oružje po istome kalupu. Svaki vijek, a i po- manji vremenski razmaci u odvojnim zemljinim krajevima, odskaču u povijesti osobitim svojim zahtjevima na svim linijama borbe o opstanak. Koliko pojedinac, toliko narodi država, te se nijesu znali orijentovati prema dotadašnjem duhu vremena, već se osudiše, da izostanu postrance od goleme životne struje i zakržljave. Priroda zahtijeva, da se takav zakržavljeni organizam i izloži na Tajgetu ili u

Dakhmi, kuli šutnje. Ovo dubrovačka republika nije htjela. Hotjela je individualnoga života i imala ga je kao malo koja država. Ako je Dubrovnik u svome početku i bio očijepljena grana bez svojega narodnoga stabla, pa mu je trebalo, da za dalju egzistenciju pribavi to stablo, koje će mu uliti životne snage iz hraniteljice zemlje, ako je za početak svoga političko-kulturnog života i izabrao tuđe vizantinsko stablo, na koje je bila navrnuta helensko-latinska kultura, ipak se nije nikada odrekao, recimo radi veće sinekure, odgovornosti jedne slobodne vlade, jednog individualnog razvoja. Nije nikada dopustio, da se njegov, ako i mali političko-kulturni teatar, slije u harmoniju i prostranost kojega lijepoga, bogatoga ali tuđega kulturnog panteona i tuđe političke arene. Dubrovnik bijaše produkt svoje vlastite kao i opće povijesti čovječanstva; bijaše energija svoga vlastitog izvora, koja se je u časovima slabosti i klonulosti znala osnažiti na tuđim životnim vrelima. Ali je ovo potonje uvijek išlo tako oprezno, da ne izgubi nikada ono svoje osobito obilježje, što ga tako istaknuto luči u kolu raznobojne povjesnice. Dubrovačka republika ima zajedničkih crta sa svima narodima, koji su vodili jaku borbu o opstanak; ona je ravna onim političkim udrugama, koje su uvijek znale, da u pravo vrijeme namaknu zgodno oružje za svoju obranu bilo koje vrsti i načina. Ovo opet oružje bilo je uvijek prve vrsti, jer je njegova uporaba gotovo vazda donosila pozitivne rezultate. Pri tome je Dubrovnik razvijao takav životni potencijal, da i dandanas izazivlje naše udivljenje, kô doba jonske veličine. Doista, dubrovačka republika ne zahvati nikada velike površine; ostade uvijek u vrlo stegnutim granicama. Najveći zamah njezina teritorijalnog širenja gledaše primorski ostrižak tvrdog kopna od Oštrog rta na ulazu u boko-kotorski fjord do blizu Neretve zajedno sa Elafitskim arhipelagom

u arejalnom iznosu od oko 2500 km². I stanovništvo na svemu teritoriju bijaše vrlo rijetko; Marmont kaže, da ne dopiraše do 35.000 duša; Jireček iznosi ovo u najvećem iznosu od 40.000. U doba najvećeg cvata mogla je ipak dubrovačka republika da broji najvećma 60.000 stanovnika. Ali unatoč tog malog teritorija kao i broja stanovništva, njezina je historija postala sastavnim dijelom povjesnice civilizovanoga svijeta; u njoj se, kaže Ivan Müller, ogledaše čovječanstvo. Dobro je ustvrdio Saint-Marc Girardin: »Dostojanstvo se naroda mjeri, a ne broji«. Ko samo i letimice prolista povijest dubrovačke republike; dotično, ko, po riječima velikog Aristotela, uzme u analizu prirodu dubrovačke zemlje, uzduh, koji disahu stari Dubrovčani, hranu, kojom se hranjahu, ljude i države, s kojima bijahu u saobraćaju, otkrit će čudnu smjesu prirodnih zakona, što su vladali onom još čudnijom državicom i dali joj određeni pravac u sveukupnom javnom i privatnom životu. Ova smjesa, opet, prirodnih zakona znala se je tako živo zaobliti u jednu cjelinu u cijelome nizu života dubrovačke republike, tako udariti prirodnim putem sukcesivne evolucije od proste hridi Lave do veličanstvenog kneževskog dvora, da i dandanas nekom atraktivnom silom privlači cvijet evropske inteligencije, da tu vidi pravu genezu razumnog, kulturno-diplomatskog života.

U Dubrovniku, maja 1923.

Pisac.

II.

KARAKTERISTIKA DUBROVAČKE
DIPLOMACIJE.

Država, koja je znala najdosljednije udariti jednom realnom politikom i najpronicavije suditi spoljašnje događaje u cijelome tijeku svojega političkog života, bijaše Dubrovnik. Premca mu nije bilo u tome poslu do u Vizantu, Mlecima i Vatikanu. Jedinstvo dubrovačkog političkog rada odgovara jedinstvu moralne nauke, kako se mali narodi dižu u materijalnoj i moralnoj kulturi, u toj se veličini drže i potomstvu namiru najplemenitiju oporuku, da se dostojanstvo naroda mjeri a ne broji. Jedinstvena dubrovačka diplomacija išlaše dosljedno za jednim ciljem: slobodnog samoodržanja. U ovaj politički maksimum koncentrova republika svu svoju umnu snagu, kao i onu desnice, pa odatle, poput meteorološke cirkulacije uzduha, ispunjaše svojim diplomatskim radom sve minimume, što se svaki čas stvarahu oko nje u neprestanim evropskim trzavicama. *Salus reipublicae suprema lex esto**) uz drugu krilaticu dubrovačkog otadžbeničkog morala: *obliti privatorum, publica curate*,**) bijahu za Dubrovčane tako dva moćna aksioma, koji su znali tako uzbuditi jake trepete njihovih srcâ, da su ih uvijek, nekom današnjim pokoljenjima nerazumljivom silom, vukli u navedeni politički maksimum; tu su postavljali na vagu otadžbeničkog samoprije-

*) Neka je vrhovni zakon spas republike.

**) Zaboravite privatne stvari, ustanite oko javnih posala (t. j. državnih interesa).

gora sve svoje, bez obzira, da li se je tu radilo o imanju, cijeloj egzistenciji, obitelji ili o životu. U Dubrovniku se lični interesi apsolutno podvrgavahu općim interesima, a to je jedna od najkarakterističnijih strana spoljašnjeg rada dubrovačke skupnovlade: davaše Buniće, Kabožiće, Gučetiće, Pracate i čitav niz sve samih samoprijegora.

Dubrovnik vrlo odvoji načinom spoljašnje radnje. Preteška situacija činilaca dubrovačke slobode učini Dubrovnik osobitim izgledom prebujnoga i originalnog diplomatskog rada; ovaj hvataše sve, pribrajaše sve, radijaše sve i nije imao granica do u slobodi i časti otadžbine. U ovome se jako razlikovaše od susjednih i podalekih država. Dok je diplomatska amplituda hrvatske, bosanske, srpske, bugarske, vizantinske i ugarske države udarala u jake zamahe, hiteći do najvećih visina, da se opet u nedalekom vremenu sruši do najdubljih dubina, dubrovačka diplomatska amplituda ne kaže tih ekstrema. Poput mareografske krivulje, zaštićene od upliva nasilnih valova i udar-vjetrova, a pod uplivom same plime i osjeke svjetske diplomatske dinamike, teče spoljašnji rad dubrovačke republike u svim oznakama sigurnoga i proračunanog gospodskog hoda. Kao rezultanta svih mareografskih krivulja, koju učenjak povuče iza dubokoga proučavanja mnogobrojnih opažanja, kaže se i dubrovački spoljašnji rad. Ako se stavimo, pa u napomenutim mareografskim krivuljama iznesemo političko-diplomatski tijek svih evropskih država u vrijeme slobodnog života dubrovačke skupnovlade, naći ćemo za stalno, da njihova rezultanta odgovara krivulji dubrovačkog spoljašnjeg rada. Dok druge države i slobodni gradovi izvađahu diplomatske udarce, Dubrovnik samo opažao i zapisivao njihove učinke na tok međunarodne politike, pa u pametnom izboru uzimao sve dobro u njima, a odbacivao svu njihovu zlu stranu. Prema tome spoljašnji rad du-

brovačke republike nije drugo no zlatna žica, povučena sredinom svega dobrog psihološkog nastojanja evropskih država u spoljašnjim poslovima. Jedinstvo akcije, obrazloženi interesi i probir dobre strane elite evropskog ljudstva, karakterišu evolucijoni tok dubrovačke diplomacije i pred tim padaju smjeli pothvati, taštine i realizacija apsurdnih snova. Dubrovnik uvijek radi kao političar, t. j. kako to traže državni interesi.

Dubrovnik se podiže na međi dvaju slovenskih plemena; življahu većinom u suparništvu političkih interesa i želja za samovladom. Bijahu Zahumljani i Travunjani. Prvi u svojoj zemlji Humu ili Zahumlju od Neretve do Dubrovnika, a drugi u Travuniji od Dubrovnika do Kotora. Baš ovaj egzimirani položaj grada Dubrovnika bijaše jedan od glavnih uzroka njegove već u prvo vrijeme dosta jake političke samostalnosti. Oba se plemena otimahu o Dubrovnik križajući jedno drugome agresivne planove. Što Zahumljani i Travunjani činjahu jedan drugome, to Dubrovčani spravljahu obima. Ovo izvađahu prema potrebi sad u jednome sad u drugome obliku, a sve već kako su prilike zahtijevale. Zgodnim pristajanjem sad uz prvo sad uz drugo pleme, plaćajući mogoriše i darivajući darove u novcu i drugim predmetima, Dubrovnik se očuva od pohlepne težnje obiju rečenih plemena. Štoviše, po vremenu tako raširi po obim kneževinama svoju trgovinu i tako se raširi teritorijalno po njihovim oblastima, da je to baš bilo jedno od ugaonih kamenja one divne zgrade dubrovačke evolucije u bolje, koja digne Dubrovnik do najvećih zamaha materijalne i moralne kulture, pa ga zasjedne sučelice i Rimu i Ateni.

Što se Dubrovnik sačuva i osigura u malome prema svojim susjedima, to učini uvijek u velikome prema najjačoj vlasti, te ispoljavaše u evropskoj političkoj kostelaciji.

Vijekovi dubrovačkog slobodnog života bijahu većim dijelom stoljeća bespuća i bespravlja; tada je surova sila slavila trijumfe, pa se prema njome sudio sav politički moral onih nesređenih vremena. Goethe i označi srednji vijek kao konflikt između silâ, koje su dijelom bile već dostigle znatnu samosvojnost, a dijelom opet hićahu da je dostignu; ovo opet sve zajedno nije bila no aristokratska anarhija. Houston Stewart Chamberlein dobro kaza u svojim »Temeljima XIX.stoljeća«, da pojedinac čovjek ne ima-đaše vremena, te u ono doba, misli na pravdu i pravicu. U ostalome svaka sila prodire bezobzirno u svojim ciljevima i ne osvrće se na pravo drugih; to je bio uslov za opstanak. Što je koja sila bila bezobzirnija, to se je držala sposobnijom za život. Sila je bila moral onog povijesnog dijela divljeg natjecanja. Ovoj sili, koja se je čas ovdje, čas ondje pokazivala u potpunoj svojoj jakosti, trebalo je Dubrovniku ugađati; štaviše, po mogućnosti učiniti se, barem da to ta sila drži, a svijet misli, sastavnim dijelom tog političkog maksimuma, pa u njegovu kolu zaigrati čudnu igru interesa, sebeznalosti i osobitih intencija, koje su imale jednu svrhu; ova se je kazala u nastojanju, što većma iskoristiti prednosti tog maksimuma u svoje svrhe, pa pri prvom slomu te sile junački odskočiti, odalečiti se, pa istu igru započeti s drugom silom te se sada pokazivaše u naponu. I valja priznati, Dubrovnik igraše ovu igru viteški, u smislu junački. Doista! Stotinu je puta mogao skrhati vrat, u veće navrata bio je u pogibli, da se jednim mahom surva i ugine; ali je sve sretno preturio blagodareći budnosti i pronicavosti svoje vlastele i sinovske odanosti cjelokupnog pučanstva dubrovačkog teritorija. Vizant, Mleci, Bugarska, Srbija, Bosna, Ugarska sa Hrvatskom, Njemačka, Španjolska, osmanlijsko carstvo, Francuska i t. d. sačinjavaju čitav niz političkih evropskih maksimuma, jake spo-

ljašnje dinamike i atrakcije; ovi su svi jako udarali neko vrijeme prema evropskome istoku, ili se u njemu ustalili, da tu crpe sve sadržano u krilatici »Ex oriente lux^{*)}) i u materijalnom i u moralnom smislu. Sa svim navedenim političkim veličinama, dotično moćnim faktorima evropskog zasebnog života, bijaše Dubrovnik, sad u ovo sad u ono doba, u osobitim odnosima, a ovi su mu omogućili politički život za gotovo 1200 godina.

Samostalne političke jedinice, koje odvojiše svojim djelovanjem na tijek povijesnih događaja, poznate su u svojoj originalnosti gledom na diplomatsko internacionalno djelovanje. Ova osebina karakteriše i Dubrovnik, koji je uz sebeznalost, zajedničku svim političkim jedinicama onoga vremena, znao zgodno složiti i altruizam, slabo vidjen u onim varvarskim danima. Doista, dubrovački altruizam ne smijemo da smatramo nego supstitutom dubrovačkog zdravog državnog egoizma, koji je sve prosuđivao po stanju svoga diplomatskog barometra gledajući, da li je dotična stvar korisna za republiku ili može li joj pomesti ili smesti redovit tijek. Dubrovčani bijahu nasljednici praktičnog, tradicijsalnog smisla. Ne zanošahu se nebuloznim idealnostima niti onim, što su mogle omraziti grad pred zaštitnim gospodarima, a što je mogao platiti svojom slobodom, svojim bogatstvom i onim odličnim mjestom, koji bijaše onom nečuvenom odlučnošću zasio u vijeću Evrope. Zaista, ova politika nije nikada dopustila, da se našampa Gundulićev »Osman« za svega života republike, jer se u njemu nekim zadovoljstvom opisivaše nasilna smrt bosporskog padišaha i pobjeda poljačkog oružja nad Osmanlijama kod Hoćima, pa u kom se slavljase sloboda Dubrovnika, iznosaše jugoslovenska ideologija

^{*)} Svijetlo s istoka.

i plastično pokazivaše porobljeno Slovenstvo. Ono nešto stalna, velika, jaka u dubrovačkoj diplomatskoj povijesti, bijaše daleko od pjesničke sentimentalnosti, koja gleda srce, a ne razbor, dok diplomacija gleda razbor, a ne srce. Ali sve ovo hladno prosuđivanje toka svjetske povijesti i vječne straže dubrovačkog patricijata, koncentrovane u formuli već rimske republike: »Videant consules ne quid res publica detrimenti capiat«,*) ne odalečivaše Dubrovnik, da suradi potajno ili dosta otvoreno, bilo sam ili sa Evropom, za zajedničku stvar kršćanstva i evropske civilizacije. Tako od onog sretnog časa, kad se Dubrovnik osnova i spasi rimsku civilizaciju te vladaše u Epidauru, Salonu, pa do velikih borba sa srpskim kraljevima i dinastama te onog velikog preporodnog vala, što zahvati Dubrovnik iz Italije i Vizanta pa, prekuhavši se u Dubrovniku, razlije se po cijelom Balkanu, podržavajući veze mladoga, nešto haotičnoga slovenskoga svijeta sa starom, sređenom zapadnom kulturom, pa do Lepanta i onog petsto-ljetnog boja, što ga bijaše Dubrovnik sa Osmanlijama samom jačinom uma, kaže se jak dubrovački altruizam za zajedničke ciljeve evropske zajednice. Doista ovaj altruizam nije bio no, kako rekoh, supstitut dubrovačkog državnog sebezna-log smisla u pogledu jačine, veličine i prestiža u međunarodnom kolu. Ali je baš ovo bio impuls jake prirode za malu republiku ispod brda Srđa za velike podvi-ge evropske kulturne zajednice, osobito kršćanske civiliza-cije. A gdje je imao Dubrovnik da izvađa rečenu misiju? Na Balkanu, na pragu varvarstva i smrti. Zaista smion poku-šaj, koji je tražio džinovsku snagu Rima, glavnoga grada rimske imperije. Jest! Dubrovnik je i bio pomlađeni Rim. O. Tolomeji i kaza u slovu prigodom zadušnica za upokoj

*) neka se pobrinu konsuli da republika ne bude štetovana.

duše Nikolice Bone (Bunića), da Rim, predviđajući propast, što mu nestaje veličine, ne izgubi nadu, te će se, sa pristaništima svojih sugrađana, nadživjeti u kakvoj svojoj čestici. Rim je produljio svoj život u Dubrovniku ne odrekavši se svojih osebina žilavosti, jedinstvene državne misli, prvog mjesta u međunarodnom vijeću te grčevitog obožavanja slobode. Rim, preporođen u Dubrovniku, bio je jedini sposoban da, usred pustoši osmanlijskog posvojenja na Balkanu, sam samcat, junački ponese sav teret civilizacije, kršćanske vjere i nade u bolje dane. I valja priznati, Dubrovnik je sve u redu izvršio.

Dubrovnik je, svojim spoljašnjim radom, svojom trgovinom, humanističkom kulturom, svojim uspjesima i svojim žrtvama, bacio u kršćanski svijet osmanlijskog carstva dosta prosvjete, a i po koju zraku nade ako i dalekog svjetionika u pogledu budućega oslobođenja. Ovo prosvjetno djelovanje Dubrovnika na Balkanu ticalo se je u prvom redu kršćanskog kulta, spojena zajedno sa kršćanskom civilizacijom i antropofilijom, što sve imadaše izvor na zapadu, a koncentrovaše se u Rimu. »Kralju, reče dubrovački poslanik O. Primi Ludoviku XIV., opomenite se kakve bi štete podnijelo kršćanstvo, da nestane ove republike, koju, svete uspomene Pije V., nazva nasipom i obranom talijanskih bedema. Sjetite se, kako se putem republike oslobađa nebrojeno kršćansko roblje svake narodnosti, uskoci i otkupljenici. Povlasticama, koje naša republika uživa po svemu osmanlijskome carstvu, kršćani onih zemalja uživaju crkvenu slobodu i primaju sveta otajstva, što je od neizrečene koristi i uspjeha za one narode«.

Glavno oruđe, kojim se Dubrovnik služaše za otkup svoje slobode prema Osmanlijama i slobodno trgovačko-kulturno djelovanje po njihovim posvojima, bijaše plaćanje danka. Plaćanje danka Visokoj Porti omogućí Dubrovniku

potpunu nezavisnost unutra i spolja, pa učini, da bude sastavnim dijelom obrambene linije, kojom se bijahu opasali Osmanlije unaokolo po uzoru vizantinske diplomatsko-obrambene radnje. Ovu liniju sačinjavahu neke države, praveći kao neki okvir turske imperije; bile su: Moldavska, Vlaška, Erdelj, Njemačka, Dubrovnik, Mleci, Berberske države, Egipat, slobodna Arapska, Perzija i dijelom današnji južni ukrajinski posjedi. Svi ovi mnogo dopriniješe vijekovnom uzdržanju turskog sveukupnog posvojenja. Pošto su navedene države bile smatrane u političkoj misli osmanlijskoga carstva haljinom, koja zaštićivaše državno tijelo osmanlijske moći od nenadnih navala zime ili toplote, to je državicima na Bosporu nalagao zdrav razbor, da okvirnim državama dadu ili nešto prava na život ili potpunu narodnu i unutarnju samosvojnost. U ovu zadnju kategoriju spadaše i Dubrovnik, na veliku sreću balkanskih naroda, zapadne kulture i obrane bedema Apeninskog poluotoka. Ovaj svoj položaj, što ga Dubrovnik dobivaše u novom uređenju Balkana, iza turskog posvojenja, plaćaše republika sv. Vlaha godišnjim dankom, koji prema tome bijaše cijena slobode. Doista danak bijaše priznanje tuđe nadmoći i svoje slabosti u pogledu upotrebe oružja, ali opet bijaše za Dubrovnik magna carta trgovačkih povlastica i slobodnog uzdržavanja katoličke crkve i okcidentalne kulture na Balkanskome poluotoku. Danak bijaše umjerenom zadovoljstvo i čin poklona Osmanlijama, požudnim za vladanjem, ali bijaše i uvjet prijateljstva prema zadivljenim muhamedovcima nad dubrovačkom energijom. Ali u kršćanstvu plaćanje danku bijaše uvjet slobode. U ostalom, sistem plaćanja novcem, sad na zapadu, sad na istoku, ne mijenjaše ništa u stvari dubrovačke spoljašnje radnje, koja odricalaše svakome pravo, da od plaćanja danaka,

mogorišâ i t. d., izvede neko više pravo gospodovanja nad jednom državom, koja ureza na vratima utvrde sv. Lovri-jenca: Non bene pro toto Libertas venditur auro.*)

*) Nije dobro prodati slobodu za sve blago.

III.

UGOVOR DUBROVČANA S MLE-
ČANIMA GODINE 1205.

Sadržaj: Onovremeni povijesni karakter. — Etničko strujanje. — Krstaške vojne; njihov cilj i posljedice gledom na sredozemsku rasu. — Četvrta krstaška vojna i Mlečani. — Posvojenje Zadra. — Dubrovnik i etnička strujanja. — Dubrovačka republika prima vrhovništvo mletačko — Dubrovački razvoj pod utjecajem zapada.

Druugo doba dubrovačke povjesnice kao i mletačko ograničeno suverenstvo nad dubrovačkom republikom pada u vrijeme krstaških vojna.*) Čas moralne veličine, veliki pokret duhova i provala energije, što se sada porodi u zapadnoj Evropi i ispolji u prirodnome protustrujanju etničkih masa od zapada put istoka, bijaše kao odgovor prije silnome strujanju naroda za velike seobe u početku srednjega vijeka, od istoka prema zapadu. Krstaške vojne, u ovome vidu, bijahu ponovno očitovanje snage sveder budna sredozemskog duha, koji more, što se uvali između Azije, Evrope i Afrike, držaše u neprekinutome, dosta žilavome gibanju, pa ga i puštaše da zasvijetli i pusti životne zrake sad u jednome, sad u drugome kraju svoga atrakcionog dohvata. U jačem poskupcu, krstaške su vojne veličanstveno očitovanje opće volje zapadno-evropskoga kršćanstva kao i priznanje rimskome papi, da mu ide prvo mjesto u uređenju, što se izvijaše iz rečene volje. Ostala

*) Prvo doba dubrovačke povjesnice, kad je Dubrovnik živio samostalnim životom dotično bio pod vizantinskim, normanskim ili mletačkim vrhovništvom, traje od 614—1205; cf. Dr. B. Cvjetković, Povijest dubrovačke republike, I. dio. Dubrovnik 1917; — Uvod u povijest dubrovačke republike, I. dio, Dubrovnik 1916.

mjesta iza rimskog pape zauzeše države, narodi i plemena već prema svojoj umno-materijalnoj snazi i općemu interesu, što ga pokazivahu u krstaškome pokretu i njegovoj posljedici, da se zapadno-evropskome svijetu otključaju vrata istoka u pogledu saobraćaja i trgovine. Sve što je bilo slabo ili se živo ne ispolji dotično ne htjede da se pokaže zadojeno interesima zapadno-evropske volje, prećutno se puštaše pod noge nosiocima zapadno-evropskoga imperativnoga duha; gdje kad opet, uz same proteste, puštalo se samovolji slobodno polje. Svemu ovome i bijaše posljedicom, da borba u krstaškim vojnama, koja se razvijala isključivo na dohvatu Sredozemskog mora, silovito i podrima narodima, plemenima i državnim uređenjima, što se ustalilo na rečenoj eliptičnoj kotlini. Ideja naime, koja izvede napomenuto protu-strujanje etničkih masa od zapada put istoka, bijaše u svome početku čisto vjerske prirode, ispolji u težnji, da se oslobodi Isukrstov grob iz ruka nevjernika, pa se dade njegovoj nauci što širi horizonat. Ovoj se ideji, u vremenu, pridružiše i druge, jake težnje, koje prvu, pravu osjetljivo tangirahu; pokazale se u živom nastojanju, da se provede što jače političko-trgovačko osvajanje u zemljama istočne sredozemske kotline. Ove težnje znadoše da skrenu pravu svrhu krstaških vojna s redovita puta, pa je svrnu u struju spekulacijâ i interesâ pojedinih vladavina i dinasta. Ovo se najočitije pokaza u vrijeme tako zvane četvrte krstaške vojne; tada se krstaši potpunoma upletoše u egoistične mreže mletačkog dužda Dandola i dinastičke interese svrgnutoga bosporškog cara Izaka Angela, pa proniješe Beloninu zublju od Zadra do Carigrada. Ovo skretanje ideje krstaških vojna u spekulativne svrhe dužda Henrika Dandola i rascarenog Izaka Angela bijaše tako jako, da je prkosilo i samome rimskome papi. Inocent III. bijaše protivan planovima mle-

tačkog dužda u pogledu posvoja Zadra i drugih kršćanskih zemalja, a sve pomoću krstaškog oružja. Ali unatoč svim njegovim prosvjedima, prijetnjama i proklestvima, dužd Dandolo mirno provadaše osvoje na istočno-jadranskim obalama; bijaše na čistu, da će pad Carigrada, toga takmaca Rima, udobrovoljiti papu i rimsku kuriju. U ovom uvjerenju krilati mletački lav tako uspješno provadaše započeto djelo protu-strujanja iz Jadranskog mora put istoka, da se veliki prelom spremaše onome, koji ikako pokaza namjeru, da se tome usprotivi. Taj se bezobzirno rušao uza sve postavljene biljege kršćanskoga vjeroispovijedanja.

Na putu etničkog protu-strujanja iz Jadrana put Levanta nalazio se je i Dubrovnik, prava gradska državica u smislu klasične polis. Hoće li se Dubrovnik oprijeti silnoj protu-struji zapadne sredozemske kotline, što tako uspješno udaraše prema istoku? Zdrav razbor, podložnost bos-porskome caru, spoznaja svoje nemoći i sudbina Zadra odvrćalaše ga od bilo kojeg operiranja.¹⁾ Kao da je tako usud upisao: etničke struje i protu-struje sredozemske morske kotline i njezinih ogranaka bijahu od pamtivijeka najkritičnijim danima za Dubrovnik, dotično za njegova prethodnika na epidavarskome poluostrvu. Dosta jako protustrujanje za vrijeme posvoja Balkana od rimskog orla i energično opiranje ondašnjih Balkanaca u branjenju svoje slobode, silno potrese Epidavrom; kasnije jako strujanje

¹⁾ Vizantinski car Izak II. Angelos izgubi 1195. krunu i prijestolje; njegov brat Aleksije zbaci ga s prijestolja i oslijepi, pa zajedno sa sinom Aleksijem utamniči. Careviću Aleksiju posluži sreća i on umaće u Italiju, Njemačku i Dalmaciju, da traži pomoći. Križari mu obrekoše pod Zadrom, da će ga, uz stalne uvjete, povesti u Carigrad i tamo ga, zajedno s ocem, opet postaviti na prijestolje. Na daljem pohodu predadoše se careviću Aleksiju prvi vizantinski gradovi Dubrovnik i Drač. Jireček-Radonić, Istorija Srba. Beograd 1911, str. 274.

za seobe narodâ posvema ga obori. Dosta snažne struje Bugara, Srba i Osmanlija zadadoše osučno jada Dubrovniku. Ovo isto možemo da kažemo i o protu-struji u vrijeme križarskih vojna. Štoviše, ova snažno potrese Dubrovnikom ako i samo trenutno. Nažalost, ovo ne možemo da kažemo o ciklonskoj protu-struji, što je izvede francuska revolucija i ljuti vihor Napoleonova genija. Revolucijoni ciklon, što se porodi na Seini (1789.) i prohuji cijelom Evropom, zamete u svome vrtlogu i Dubrovnik (1808.). Dubrovnik se ne spasi od Napoleona, jer to ne mogu ni cijela Evropa. Ali od svih drugih struja i protustruja spasi egzistenciju Dubrovnika njegova silno djelotvorna diplomacija.

Da se Dubrovnik uščuva od jake protu-struje u vrijeme krstaških vojna, to se on baci u zajednicu s ovom i tako izmakne katastrofi, koja mu se spremaše. Posljedica svega toga bijaše, da se dubrovačka republika otkinu politički od sada slabog istoka i svoju državnu lađu priljubi uz zapadne vode, koje u sredozemskoj političkoj kostelaciji dnevno pojačavahu svoju prevagu.

Tako svrši 1205. vizantinska perijoda dubrovačke povjesnice, a započe ona mletačka i udari sve do god. 1358. Dramatska historija dubrovačke državice, u kojoj se izmjenice udružuju majski dani sa blistavim horizontima, velikim djelima i smrtnim sjenama, stupa u drugi stadij svoga razvoja, gdje se vidi u veliko smišljena državno-kulturna radnja, koja vodi do vrhunca. Moralna se snaga već čvrstog Dubrovnika sve jače ispoljuje u svim granama odbranog ljudskog rada i vodi ravno do druge polovine XIV. stoljeća; sada će Dubrovnik potpunoma oćutiti svoju slobodu i pozdraviti je pozdravom svoga poizbor sina Ivana Gundulića. Pronicav um i prirodjena energija Dubrovčana zasjenit će relativno u ovoj evoluciji i grad sv. Marka, koji

se sada nametnu u vrhovništvu onome sv. Vlaha. Pomalo, ali konsekvantno, ustaljene državne koncepcije pa isto tako provedeno jedinstvo akcije u svakome pogledu, dotjerat će dubrovačku državnu misao, za ono doba, gotovo do savršenstva; sve zajedno oslobodit će Dubrovnik od mletačke nametničke kulture i stvoriti u Dubrovniku ono nešto osobito, individualno, karakteristično i politički zrelo, što će jadranski grad ispod brda sv. Srđa tako jasno istaknuti u kolu raznobojne povjesnice i dići ga nad sve gradove istočne jadranske obale. Doista, Dubrovnik pokaza već u vrijeme svoje prve povijesne dobe priličnu originalnost u nastojanju, da obezbijedi slobodno kretanje svojih sila; već tada istaknu nastojanje, da skupi svu državnu radnju u jednu misao: te ne izgubi slobodu. No sve ovo očitova Dubrovnik jasno i koncentrovano tek u drugoj svojoj historičkoj dobi. Baš dubrovačka državica i isprede za mletačke perijode tako sitnu mrežu interesâ i uslugâ, da je u nauci vladanja i diplomatskog manevriranja pretekla i same Mletke, koji joj se sada nametnuše kao učitelj, pa u mnogočemu i uplivahu na nju.

Ovaj upliv nije mogao da izostane, jer je potjecao od jače razvijene državne misli. Chamberlain kaže: »Da se vide zvijezde, treba pogasiti svijetlo dana«; da se postane potpunoma velik, t. j. da se popne do one tragične veličine, koja jedina daje povijesti potpuno životni sadržaj, treba koliko pojedinac toliko narod dotično svaka veća ili manja etnička grupa, te hoće zajedničkog života, da bude ne samo svijesna svoje moći nego i svoje slabosti. Ovo vrijedi u potpunom smislu riječi za poznavanje Dubrovnika u XIII. stoljeću. Još nesiguran grad sv. Vlaha i jako mlad u državnom hodu, osjećao je već onda u sebi onu evolucijonu moć beskonačne mnogostrukosti života, koja će ga provesti kroz sve faze Periklove Atene. Svakako u

iznesenim prelaznim danima, Dubrovnik osjećaše imperativno nuždu, da stane čvrstom nogom na politički gotovu državnu instituciju, gdje bi u nauci dotične vladavine našao podloge i upute, koje vode do spoznaje najuzvišenijega. Ovo je onaj momenat moralne veličine, kad se Dubrovnik, prije u školi Istoka, daje u nauke na sveučilištu Zapada, ali uvijek svijestan svoje individualnosti i u protivnosti samohoda sa cijelim svijetom.

U spoznaji svoje moći i nemoći te u vidu budućih ciljeva Dubrovnik bijaše primoran, da u prvom deceniju XIII. stoljeća uništi koju bilo slabost srca i zataji dijelom sama sebe, pa sklopi takav ugovor s Mlecima, koji donekle tangiraše njegovu slobodu, ali je ne uništavaše. Dubrovnik, umjetnik u diplomaciji, kaže nam u ovome času jedan dio svoje umjetnosti na državno-političkom evolucijonom polju. Ali prije no što se prosudi ovaj fakat u njegovoj diplomatskoj povijesti, treba unaprijeda uzeti, da će preostali dio teksta biti kasnije poznat. Državnička radnja dubrovačke državice u početku XIII. vijeka kazat će istom onda sav svoj smisao, kad bude osvijetljena činjenicama, koje su joj prethodile, koje su je pratile i koje su joj proizvele posljedice.

2.

Sadržaj: Analogni ugovor dubrovačke vlade s Mlecima prema ugovorima Mlečana sa Zadrom i Dubrovnikom prije i poslije 1205. — 14 točaka ugovora. — Analiza rečenoga ugovora.

Ne sačuvaše nam se točke ugovora, udarena među gradovima sv. Vlaha i sv. Marka, a iz godine 1205. Ali unatoč tome, što nam se ova povelja, po svemu izvidu, za uvijek izgubila, u stanju smo je opet donijeti na svijetlo pa, ako ne u detaljnim crtama, a ono barem u glavnijim potezima. Dubrovčani su još do tri puta (1232., 1236. i 1252.) obnovili ugovor iz god. 1205. s Mlečanima, a ove su nam se povelje potpuno sačuvala. Mislimo dakle, da ne ćemo začeti od istine ako, po analogiji zadarskoga ugovora, što ga ovaj grad udari s Mlecima 1204., ustvrdimo, da je dubrovačko-mletački ugovor iz god. 1205. sastojao u ovim točkama:¹⁾

¹⁾ O ugovoru Dubrovčana sa Mlečanima 1232. govori povelja kod Ljubića, Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike, knj. I., od god. 960—1335, Zagreb 1868, povelja LXXV, p. 46. (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, edidit academia scientiarum et artium, vol. I.); Urkunden zur älteren Handels- u. Staatsgeschichte der Rep. Venedig etz., von Tafel u. Thomas. Wien 1856, II. T. (1205—1255), p. 307 (Fontes rerum Austriacarum XIII. Bd.). O ponovljenom ugovoru među rečenim gradovima god. 1236. kod Ljubića o. c., povelja LXXX, p. 53; Tafel u. Thomas, o. c. p. 328. O opet ponovljenom ugovoru među Dubrovnikom i Mlecima 1252. kod Ljubića, o. c., povelja CVI. p. 82; Tafel und Thomas, o. c. 463—464. Prije navedenu povelju iz godine 1232. donosi i Smičiklas u diplomatskom zborniku kraljevine Hr-

a) Dubrovčani će birati svoga nadbiskupa iz sredine mletačkoga klera. Ako uspije duždovima, da dobiju dopuštenje od rimskih papa te dubrovački nadbiskup bude položen patrijarhu u Gradežu (tal. Grado), to će izabrani nadbiskup javiti ovome svoj izbor i zamoliti ga, da ga potvrdi. Izabrani i potvrđeni nadbiskup primit će posvetu u Gradežu i tu će, pod prisegom, obećati patrijarhu, da će mu biti poslušan. Isto će tako položiti zakletvu u ruke mletačkoga dužda, da će mu biti vjeran kao i njegovi nasljednici. Ovo će raditi svaki izabrani nadbiskup.

b) Dubrovački će kler tri puta na godinu, o Božiću, Uskrsu i sv. Vlahu, pjevati u stolnoj crkvi hvalospjeve i to duždu, patrijarhu, nadbiskupu i knezu. Za to će dobiti godišnje tri perpere i to jednu od dužda, drugu od nadbiskupa, a treću od kneza.

c) Dubrovački knez bit će Mlečanin, i to onaj, kojega izabere dužd sa većinom vijeća. Svaki će knez priseći vjernost duždu i njegovim nasljednicima.

d) I svi Dubrovčani, kad navršše trinaestu godinu, moraju se zakleti, da će biti vjerni duždu i njegovim nasljednicima. Zakletva vjernosti ponavljat će se svakog decenija. Ovo će raditi svi Dubrovčani i prema svome knezu, koji bude na čelu općine, ali očuvavši zakletvu prema duždu za čast Mletaka i dobro Dubrovnika.

e) Te bi dužd, ili njegovi nasljednici časti, došao u Dubrovnik, Dubrovčani će ga dostojno primiti i opskrbiti kao i njegove poslanike. Dat će mu se za stanovanje nadbi-

vatske, Dalmacije i Slavonije, Zagreb 1905, sv. III., p. 351—354. (Izdanie jugoslav. akadem. znanosti i umjetnosti). Povelju iz god. 1236 donosi također Smičiklas n prije citovanom djelu, svezak IV., p. 8—11. Povelja, kojom Zadar prizna mletačku vlast 1204, nalazi se u prije navedenome Ljubićevu djelu, br. XXX., p. 21—22; cf. J. Modestin, Kritička potraživanja i pokušaj pragmatizovanja u području povijesti dubrovačke od 1205—1331, p. 9. (Progr. zagrebač. gimn. 1890—91).

skupska palača ili, prema želji, koja druga gospodska kuća. Također i duždevi poslanici moraju se opskrbiti hranom i stanom, kako se to pristoji njihovoj časti.

f) Kad bude Venecija ratovala na Jadranskom moru do Brindisija i Drača, Dubrovčani će pomagati prema svojim silama. Te se rat pomakne preko udarenih granica, Dubrovčani će dati na trideset mletačkih galija jednu i ostatak će do svrhe rata.

g) Brodarina će biti u Dubrovniku za strance ista kao i u Mlecima, a dijelit će se u troje: jedan će dio dobiti nadbiskup, drugi knez, a treći dubrovačka općina.

h) Prijatelje i neprijatelje Mlečana držat će Dubrovčani za svoje prijatelje i neprijatelje. Zato ne će dopustiti, da se prime u grad ili u okružje grada niti Kačići niti Omišani ili ikoji drugi gusari, pljačkaši i haramije, pa ih ne će opskrbiti hranom. Te Mleci naoružaju galije i udare hajku na Kačiće i Omišane, tada će i Dubrovčani poslati dobro naoružanu lađu i na nju udariti pedeset poizbor momaka; Dubrovnik će ozbiljno napadati i hajke daviti na sve gusare, pljačkaše i haramije, pa se oglase sve od Mletaka pa do Drača.

i) Dubrovčani će svake godine na Svesvete darovati dužda darom od dvanaest perpera, a općinu mletačku sa stotinu zlatnih starih perpera dobre mjere; knezu će izbrojiti iz općinske blagajne četiri stotine perpera i dati druge dohotke i darove, što se uobičajše izuzevši dohodak od soli.

j) Dubrovčani će dati dvanaest taoca, izabраниh između dvanaest vlasteoskih obitelji, koji će na izmjenice, šest po šest, na pō godine, stanovati u Mlecima, a na troškove Dubrovčana. Te se daje, da koji od ovih umre ili umakne, nadomjestit će ga kojim drugim vlastelinom.

h) Knezovi u Dubrovniku kao i svi, te se nalaze u ka-

kovoj službi, svaki na svoju dušu, zaklet će se, da će sve ovo držati, osim da bi štogod izmijenio dužd i većina njegova vijeća; bit će vjerni svijetlome duždu za sve vrijeme njegova duždevanja. Dubrovčani će ponavljati prisegu na svaku točku овога ugovora svake desete godine.

l) Za trgovačku robu, koju donesu Dubrovčani iz Romanije u Mletke platit će mletačkoj općini 5%. Za prekomorsku robu te za onu iz Egipta, Tunizije i Berberske plaćat će 20%, dok će za onu sa Sicilije i iz Napulja platiti samo 2.5%. Za trgovačku robu, koju donesu Dubrovčani iz »Slovenije« ne će ništa platiti, ako dovedu tu robu na četiri broda u godini dana, a iz krajeva udaljenih od Mletaka 70 milja i niže. Ako bi došli u Mletke sa slovenskim trgovom na drugim brodovima, platit će 5% kao za robu iz Romanije. Ako bude zabranjeno Mlečanima, da trguju u Napulju i na Siciliji, ne će ni Dubrovčani ići tamo; ako se povisi carina za spomenute krajeve, Dubrovčani će isto plaćati 2.5% mletačkoj općini.

m) U mirno i ratno doba Dubrovčani će slobodno trgovati do Korinskoga zaliva. Te bude zabranjeno Mlečanima, da ne trguju u drugim krajevima, ne će ni Dubrovčani smjeti da tamo trguju.¹⁾ U Mlecima će Dubrovčani trgovati s Mlečanima, a nikako s inostrancima.

n) Ovaj ugovor i sporazum vrijedi za tri godine. Hoće li i dalje vrijediti zavisi o duždevoj volji.

Da je dubrovačka općina doista sklopila ovaj ugovor s Mlecima, i to godine 1205., ne izlazi samo po analogiji ugovora, što ga Zadar udari s Venecijom god. 1204., nego i po međusobnim odnosima, te se razviše između Dubrov-

¹⁾Godine 1224 na 16. jula, Ivan Verero, Dubrovčanin, prisegom se obveza duždu u Mlecima, da se ne će na svome putu ni dotaknuti Egipta, na koji Mlečani udariše trgovačkom zabranom (Ljubić, o. c., br. XLV., p 33—34).

nika i Mletaka iza god. 1205. Ove međusobne odnose Dubrovčanâ s Mlečanima mi idemo da vidimo. Međutim te stanemo da ogledamo stanje historičke evolucije u godini 1205., pa što su sve mogli Mlečani, a kako su bili slabi Dubrovčani, ne će nam izmaknuti oku, da je ugovor Dubrovčana s Mlečanima u polovici prvog decenija XIII. stoljeća pravi trijumf pronicave državničke mudrosti općine sv. Vlaha u službi slobode. Po nanizanom ugovoru, dubrovačka općina ne izađe kao podjarmljena mletačka provincija, već kao potpuno sačuvana autonomna primorska općina, kakovu je vidjesmo i za vrijeme vizantinskoga štitništva. I baš čitamo kod Hopfa, da kad Mlečani i krstaši četvrte vojne zajedriše ispod osvojenog hrvatskog Zadra (1202.) prema Krfu sa carevićem Aleksijem, sinom zbačenoga cara Izaka II. Angela, koji ih bijaše zamolio, da pomognu te se vrati njegovome ocu prijesto, nađoše Dubrovnik između gradova, koji bez opiranja priznaše pretendenta na vizantinsko prijestolje, dosljedno Mlečani kao nasljednike zbačene carigradske dinastije u ovim krajevima. Dubrovački oci pokazaše se ovom zgodom pravim majstorima u vođenju realne politike, koja doista ne iđaše za velikim, nedokučivim, ali, svakako za stalnim i za razvoj općine sigurnim uvjetima. Valja priznati, Dubrovčani primiše navedenim diplomatskim aktom mletačko vrhovništvo i nominalnu suverenost; ali to su isto radili Mlečani pri uređivanju svojih odnosa s vizantinskim carstvom. Na notu Pipina, koji pozivaše Mlečane, da uđu s njime u savez, ovi odgovoriše, da to ne mogu učiniti, jer su robovi vizantinskih careva. Ali ipak ovaj odnos nije nikako nametnuo mletačkoj općini, te se nalazijaše u stadiju razvoja, karakter vizantinske provincije. Lagunsko stanovništvo bilo je tvrdog uvjerenja, da će ostati u ovisnosti Vizantinaca sve dotle, dok im bude dobro i dok se nađe bolji iz-

laz. Isto možemo da kažemo i za Dubrovčane. Najbolji je dokaz ovome godina 1358., kad ono Dubrovčani prijeđoše pod vrhovništvo ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. Velikoga opremivši kući kneza Mlečanina.¹⁾

Kada je prvi latinski carigradski patrijarha Mlečić Toma Morosini otplovio s jakom flotom put Carigrada, Dubrovnik mu se pokloni kao reprezentantu mletačkog vrhovnog štitništva u Dubrovniku. Odnosi mletačke i dubrovačke općine razvijaju se u redovitom tijeku i prema točkama udarenog sporazuma. Po tome Dubrovnik i dobi kneza (Comes) i nadbiskupa iz Mletaka. S početka su ovi knezovi Mlečani bili imenovani doživotno. Tek se ovo promijeni god. 1237., kad se vrijeme kneževanja pojedinih knezova Mlečanina u Dubrovniku ograniči na dvije godine.

Knezovi Mlečići, na čelu dubrovačke općine, zaklinjahu se pri svečanoj instalaciji, da će strogo paziti, te se vrši pravica, vjerno, bez prijevare i zle namisli prema običajima i navadama ustaljenim u dubrovačkoj općini; radit će sve i tako, da bude odgovaralo časti i napretku općine. Ostat će vjerni tumači zakonâ, pa će prema svakome postupati nepristrano. Sve što bude zlo progonit će; pravdu će krojiti jednako i višim i nižim bez obzira. Vladat će prema domaćem uobičajenom načinu vladanja sa većinom vijeća ili sa kurijom.²⁾

¹⁾ Pisani, *Num Ragusini ab omni iure veneto a saeculo X usque ad saec. XIV immunes fuerint*, Paris 1893, p. 14; Zwiedineck-Südenhorst, *Venedig als Weltmacht u. Weltstadt*. Bielefeld. u. Leipzig. 1899, p. 10 (Monogr. zur Weltgeschichte, herausg. von Heyk, III. Bd.); Č. Jireček, *Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters* (Almanach der kais. Akad. der Wissen. in Wien 1889, p. 374. Ovo je djelo preveo s njemačkoga i uvodom popratio Dr. Božo Cvjetković pod naslovom: *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka*, Dubrovnik 1915.

²⁾ Jireček-Bogišić, *Liber Statutorum civitatis Ragusii. Zagabriae MCMIV*, p. 2 (sumptibus academiae scientiarum et artium Slavor. Merid.).

U pitanju kneza, koji je dolazio iz Mletaka, da bude na čelu dubrovačke općine, ne smijemo, da prema iznesenome vidimo kakovu osobitu promjenu u karakteru dubrovačke skupnovlade. Ta dalmatinski, talijanski i drugi gradovi, n. pr. Trogir, Firenca, Treviso, Milan, Ulcinj uzimahu sebi za načelnike i poglavice ljude strance; ipak nikome ne pade na pamet da ih pribroji u podložne gradove dotične zemlje, odakle dobiše poglavicu svojega grada. Jednako rade i Genovljani od početka XIII. stoljeća. I oni običavaju da predadu vladanje u ruke tako zvanog podestá, kojega bi često doveli iz druge zemlje. Ovo je bilo probitačno za interese općine, jer će se dotični stranac, bez familjarnih obveza, dignuti nad sve stranke pa dijeliti pravo nepristrano, po pravici, bez ikakvih obzira. Po primjeru drugih država, Dubrovnik dopusti mirne duše, da mu glava države bude mletački podanik. Uzimajući kneza iz Mletaka, dubrovačka općina izbjegne borbi i otimanju o tu čast među domaćim plemstvom i umaće pogibli, da u njoj zavlada koja od domaćih moćnih obitelji. Da se je Dubrovnik bio podvrgao kojoj domaćoj porodici, ili da je ova silovito zavladala u njemu, grad sv. Vlaha ne bi nikada bio dotakao rimsko veličanstvo, koje, po riječima kardinala Tolomei, uprav odsijeva iz bogate dubrovačke povjesnice. Dubrovačku je općinu spasio impersonalni način vladanja, a ovo mogaše da ujamči najbolje koji tuđinac, kao posrednik ili nepristran došljak. I zbilja! Za čitavih 153 godina, što su bili na čelu dubrovačke općine mletački knezovi, Dubrovnik učini silan korak na polju svoje evolucije. Pod uplivom republike sv. Marka prevagnu u dubrovačkom konstitucionalnom procesu stari romanski elemenat, pa se ovaj proces nije samo razvio prema općim zakonima srednjovjekovnih talijanskih municipalnih organizama, nego se i usavršio pod uplivom mletačke republike, koja

je, iza rimske, bila najsavršenijeg tipa. Ova ustavna evolucija ravnala se je po sve većem pridolaženju Jugoslovena u Dubrovnik. Jugoslovenski elemenat već se prilično ističe u XI. stoljeću; u XII. vijeku prevlašćuju jugoslovenska ženska imena; u trinaestom stoljetnom vremenskom odsjeku vlada neki ekvilibrij među obim elementima, a u drugoj polovici XIV. stoljeća Dubrovnik dobija sve većma prevlađujući južnoslovenski karakter. Tako bijaše kodificiran i izdan dubrovački statut (1272) za kneževanja Mlečanina Marka Giustinianija. Prava smjesa mletačke politike i dubrovačkog oportunizma. Za mletačke periode datuje i prvi dubrovački carinarski zbornik (1277). No za cijelo vrijeme ovog konstitucionalnog razvoja i evolucijonog koracanja u bolje, knez Mlečanin u Dubrovniku ima malo višu vlast od poznijih knezova domaće krvi. Štoviše, Dubrovčani znadu, da mu u lice zatvore gradska vrata. Dubrovačka domaća vlada radi i nadalje kao slobodno političko tijelo i po domaćim zakonima. Sva je moć u rukama državnih vijeća t. j. velikog i malog vijeća te senata. Ovima samo predsjedja knez iz Mletaka pa se drži kao prvi među jednakima.¹⁾ Samo po spoljašnjem sjaju i nastupu kaže knez Mlečanin, kao da bi imao veću vlast; to nije no puki sjen. Njegov se prestiž vidi samo u interesu unutarnjega reda i u dobroj harmoniji s Mlecima. Prisutnost kneza Mlečanina, kao predsjednika državnih vijeća, ne smeta nimalo dubrovačke oce, da slobodno djeluju i sklapaju ugovore na svoju ruku s inostranim državama i gradovima, k ovim šalju svoja poslanstva i pisma, pa se u svemu vladaju kao svoji u svome. Općina širi svoj teritorij putem stečenih zemalja, i to bez prolijevanja krvi; u svemu funkcionira kao samostalno, slobodno, političko tijelo, a Mlečanima ne

¹⁾ G. Gelcich, *Dello sviluppo civile di Ragusa considerato nei suoi monumenti istorici ed artistici*. Ragusa 1884, p. 30

dode na pamet, da proti tome protestuju.¹⁾ Knez je u svemu kontroliran. Po svuda se vidi oko domaće vlastele, a pravda se kroji po domaćim zakonima i od vlastele sudača. Dubrovačka vijeća imaju i nadalje državne pečate, zastave, kuje se dubrovački novac i u Dubrovniku je samo dubrovački državni štit. Nemaš gdje vidjeti mletačkoga lava; dubrovački gradski bedemi ne poznaju ga. Sam sveti Vlaho, ondje u istočnom, ovdje u zapadnom ornatu, i nadalje mirno stražu straži nad dubrovačkom oazom tropske vegetacije, rimske kulture i osebujne evolucije. U Dubrovniku je domaća posada; mletačke nije bilo; dubrovačka općina uzdržaje za svoju obranu vlastite ratne lađe; mletačkim nema ni traga. Pokazale bi se jedino u časovima opasnosti. Uopće rečeno, osim kneza i nadbiskupa, nema u Dubrovniku kojeg drugog Mlečanina, te bi bio u kojoj vlasti. Ban (vicecomes), tako se zvao knežev zamjenik, suci, svi činovnici, bijahu domaća vlastela ili pučani. Možemo reći, te Dubrovnik 1205., stupi u iste obaveze prema Mlecima, naročito davanjem ratnih lađa u pomoć, kao u ranije vrijeme naprama Vizantu. Suverenstvo je Dubrovnika tek dotaknuto.

3.

Sadržaj: Dubrovačko-mletački ugovor g. 1205. i pozniji dubrovački ljetopisci. Damjan Juda. Zašto je bila skovana priča o „tiraniji“ Damjana Jude?

Pozniji dubrovački ljetopisci, a među njima Ivan Ravnjanin, učenik velikoga Petrarke, pa dubrovački kancelar od god. 1384—87., hoće da prikažu odnose Dubrovčana sa Mlecima u godini 1205. u posve drugom svijetu, no što zbilja bijaše. Ovi dubrovački hroničari ne

¹⁾ Id. — ibid.

shvatiše veliki akt historičke potrebe u godini 1205. i diplomatski mudri rad svojih djedova, pa udri namišljaj, kako da operu tu, po njihovu mišljenju, pogrješku dubrovačkog vijeća u rečenoj godini. U tu svrhu ishitriše priču o tiraniji kneza Damjana Jude i njegovoj uroti protiv dubrovačke slobode. Oni pričaju: Bijaše sada knezom u Dubrovniku Damjan Juda, čovjek darovit, umam, lakom za vlašću i silovit. Kad minu godina njegova zakonita kneževanja, ne odreče se časti i vlasti i ne preda kneževske insignije u ruke velikoga vijeća. Štoviše, uspije mu, da je produžio svoje kneževanje još za godinu dana. Kad je i ova minula ne dopusti, da se sabere veliko vijeće i bira mu nasljednika, nego se nametne tiraninom svome rodnom gradu. Opirući se o svoj ugled i bogatstvo, prikući Damjan Juda svu vlast u svoje ruke, udari oko sebe jaku tjelesnu stražu, a sve od ljutih plaćenika; na čelo im postavi Gašpara Ugričića i lje dubrovački patricijat držaše, da se na Dubrovnik namakoše Pizistratova vremena. Na udarac se odgovori udarcem i eto skovane urote proti tiranu Damjanu Judi, a barjak nosi Judin zet Petar Benešić (Benessa). Ovaj skupi sve protivnike svoga tasta, pa udre da vijeća s njima, kako da oslobode otadžbinu od kletog tirana. Predloži sakupljenoj vlasteli, da se ova namisao izvede pomoću Mlečana i to putem ugovora, koji će biti probitačan za općinu. Miho i Vito Bobaljević (Bobali) opirahu se silno takovome predlogu, jer se tako bacaše dubrovačka sloboda u naručje izvanje, pogibeljne ovisnosti. Voliji su brata za tirana no tuđina za gospodara. Ali untoč ovome opiranju, Benešić će trkom u Mletke, izgovorom, da ide u trgovačke poslove. Tamo udari sa mletačkim senatom ugovor: te Mlečani oslobode Dubrovnik od domaćeg tiranina, ovaj će primiti za kneza kojeg mletačkog patricija. Ugovoreno, prihvaćeno. Baš će u taj čas otputovati iz Mle-

taka na šest galija Toma Morosini, da zasjedne u Carigradu patrijaršku stolicu. Morosini prihvati Benešića na brod. Mlečani će sidra u more pod Lokrumom, a Benešić trkom u grad pa vrcom do kneza tiranina, te mu ispričaj na puna usta i donesi vesele vijesti: tã mletački poslanici žele, da ga pohode i s njime prijateljski podivane; ne bi bilo na odmet te knez i okom prebaci krasne darove, spremljene za bosporsku prijestolnicu. Damjan Juda povjerova, ujede ga zmija. On ti pođe na mletačku galiju, da uzvрати pozdrav. Ali čim on nogom no palubu, a Mlečani sidra u vis, pa daj vjetru jedra i sjeci put Levanta. Damjan Juda, vidje grdnu prijevaru i izabra rađe smrt nego ropstvo. Udari glavom o jarbuo, glava u komade a Juda mrtav.¹⁾ Tako jadno svršši, recimo, drugi Bajamonti dubrovačke republike ili još bolje Marino Faliero dubrovačke općine. Ovo pričanje uzeše svi pozniji historiografi za suho zlato, pa mu tako dadoše muhur povjesničke istine. Ali ovo pričanje dubrovačkih ljetopisaca pripada u carstvo bajka. Dubrovnik nije nikada imao Marina Faliera kao Mleci. Iz samoga pričanja dubrovačkih ljetopisaca možemo da zaključimo, te im je ova stvar dosta nejasna; osobito se silno razilaze kad hoće da kažu godinu u kojoj smrt prekinu nit života Damjanu Judi. Jakov Lukarić (Luccari),²⁾ Serafin Crijević (Cerva),³⁾ Dubrovački Anonim i Nikola Ranjina,⁴⁾

1) Iv. de Ravenna, *Historia Ragusii*, prema prijepisu, što ga ima jugoslavenska akademija u Zagrebu, p. 54—59. O njemu cf. radnju Račkoga u „Radu“, knj. 74, 1885 i Jirečeka u *Archiv für slavische Philologie*, XIX, 42.

2) G. Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, ed. II., Ragusa 1790. p. 67.

3) S. Cerva, *Prolegomena in Sacram Metropolim Ragusinam u Ma kuševim: Izsljedovanja ob' istoričeskikh' pamjatnikah' i bytopisateljah' Dubrovnika*. Sanktpeterburg 1867, g. 423.

4) *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina. Digessit Sp. Nodilo, Zagrabiae 1883* (Monum. spect. hist, Slav. Merid., vol. XIV. SS. vol. I., ad annum 1260.

hroničar ljetopisa, što ga ima u svome arhivu grof Vito Basegli-Gozze, ljetopisac prema kopiji Stulli-a, Serafin Razzi i neki drugi¹⁾ kažu, da je Juda sebi oduzeo život god. 1260. ili 1263. Albinus Esadastes de Vargas (t. j. Sebastijan Sladić-Dolci)²⁾ uzimlje, da je to bilo godine 1232., dok se Junije Rastić (Resti)³⁾ dosta približi istini, kad kaza, da je smrt obračunala s Damjanom Judom god. 1204. Mavro Orbini kaže: »A ovo se je dogodilo, kako kažu jedni god. 1262 ili kako kažu drugi g. 1215.« Modestin dobro kaže, da je Damjan Juda umro g. 1205.⁴⁾

Jaka sumnja u navedenu priču u velikom razilaženju gledom na godinu smrti Damjana Jude, još se većma umnožava potanjom analizom pojedinih stavka priče. Zakleti dušmanin Damjana Jude bio je, po priči, njegov vlastiti zet Petar Benešić. Ova porodica (Benessa, Benešek) spominje se u Dubrovniku, prema izvodima Jirečeka, tek u godini 1243. Petar Benessa preskače sve godine, te ih donose dubrovački historiografi u pogledu smrti Damjana Jude, i biva spomenut u godinama 1278—1284.⁵⁾ Nije da-

¹⁾ S. Razzi, *La storia di Ragusa*. Radakcija prof. Gelcicha. Ragusa 1908 (Srp. dubr. bibl., br. 5, p. 59—62.).

²⁾ Alb. Esad. de Vargas, *Libertas perpetua Ragusina ab omni iure Veneti dominii asserta et vindicata* u navedenom djelu Makuševa, p. 439.

³⁾ *Chronica Ragusina Junii Restii* (ab orig. urbis usq. ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451—1484). Digessit Speratus Nodilo. Zagrabiae 1893 (Monum. spectant. hist. Slav. Merid. XXV. SS., vol. II. p. 72.).

⁴⁾ M. Orbini, *Il Regno degli Slavi*. Pesaro 1601. p. 189; Modestin, o. c., p. 8.

⁵⁾ Vlasteoska porodica Benešić (Benišić, Benissa, Benessa, Benesse, Benešek) spominje se dokumentarno u Dubrovniku tek god. 1243. Ove se godine navodi neki Symon Benesse (Ljubić o. c., p. 64). Tako slijedi da-

kle moguće, da je Petar Benešić bio zet i zakleti dušmanin Damjana Jude. Najstariji dubrovački ljetopisac, zvan »Chronica Miletii« ne kaže ništa o ovoj tiraniji Damjana Jude. Jedino donosi, da je sv. Šimun¹⁾ za nadbiskupa Leonarda (1205—1217), povratio očinji vid i dar govora Damjanu Judi.²⁾ Ali i samo navođenje trajanja vremenske perijode pojedinih knezova u Dubrovniku u punom tijeku od jedne godine, pobija pričanje o tiraniji Damjana Jude. Pobija priču i to, da je Juda znao te produlji svoju čast i na drugu godinu. Crijević (Tubero) kaže, da je bio običaj u Dubrovniku prije god. 1205., te se biraju knezovi na šest mjeseci.³⁾ A opet dobro znamo, da su se u Dubrovniku vrlo čuvali te izaberu ponovno za poglavicu države istoga kneza, a najskoli da mu tu vlast produlje odmah iza svršene njegove službe.⁴⁾ Ali što je najglavnije, o tobožnjoj tiraniji Damjana Jude mletački ljetopisci ne znaju ništa. Dužd Andrija Dandolo (umr'o 1354) kaže u svojoj hronici:

lje Andreas Benesse 1251—1266. Bio je consiliarius 1251; iudex annorum 1257, 1260 i 1262 itd. Neki Benessa (od Benedictus) de Benessa spominje se u Dubrovniku 1358. Drugi Andreas Benesse dolazi u godinama 1278—1291. Symon, sin Andrijin 1278—1285 trgovac u Brskovu, sagradi bogomolju sv. Nikole u Lapadu 1296 i udari na nju natpis: „Ego Symon, filius domini Andree de Benessa, aedificavi hanc ecclesiam in loco vinearum mearum in Grauosio“ itd. (Slovinac 1882. p. 414). Godine 1282—1284 i 1285 spominje se Symon q. Vite de Benessa; po svemu izvidu ovaj se još kaže 1303—1313. Petrus Benessa, koji dolazi u izmišljenoj priči o uroti Damjana Jude kao najmarkantnije lice, spominje se u godinama 1278—1284.

¹⁾ Ljetopis kaže, da je moći sv. Šimuna donio u Dubrovnik neki njemački poklonik.

²⁾ A. K. Matas, *Miletii versus* u Gjelčičevoj biblioteka per la storia dalmata, I. dio, p. 12.

³⁾ Cerv. *Tuberonis Commentaria suorum temporum*, tomus I., Ragusa 1874, p. 196—197.

⁴⁾ Dr. Lujo Vojnović, *Uprava u starom Dubrovniku*. Prilog poznavanja unutrašnjih odnošaja republike dubrovačke. „Delo“, Beograd 1895.

»Kad je (papa) Inocentije imenovao Tomu Maurocena carigradskim patrijarhom, dođe ovaj s papinskim pismima u Mletke, pa spremivši brodovlje, ostavi luku i udari na Dubrovnik, jer je na poticaj Grka višekrat ustao proti Mlecima. Ovi (Dubrovčani), ne uzdajući se više u grčku pomoć, povrate grad Mlečanima.«¹⁾ Dandolo je ovdje izvrnuo istinu govoreći o silovitome podjarmljenju Dubrovnika god. 1205. Prešavši preko ovoga, interesantno je, da Dandolo ništa ne napominje o tobožnjoj tiraniji Damjana Jude, pa ga uopće ne naspominje. Ovo možemo da kažemo i o ostalim mletačkim historiografima, te su pisali o ovoj stvari iza Dandola kao n. pr. Sabellico, de Monacis anonimni pisac XVI. stoljeća, koji je napisao izvještaj pod naslovom: »Lo aquistar de Ragusi« i drugi.²⁾

Nije suvišan upit, zašto su dubrovački ljetopisci skovali priču o tobožnjoj tiraniji Damjana Jude. Odgovor nije težak. U pogledu pitanja o izmišljenoj tiraniji Damjana Jude, možemo da motrimo prije navedene hroničare s trostrukog vida. Jedni ne razumješe veliki akt historičke potrebe i diplomatski mudri rad svojih otaca, pa udri namišljaj, kako da operu tobožnju pogrješku dubrovačke vlastele gledom na odnose sa Mlecima u početku XIII. stoljeća i dalje. Ida Düringsfeld povede se za ovim mišljenjem jednog dijela dubrovačkih historiografa, pa čak ustvrdi, da je ovo bila prva velika državna pogrješka dubrovačke općine, što je voljela biti slaba pod Venecijom nego jaka pod Judom.³⁾ Nju vjerno slijedi Skurla u svom slabome prijelazu dubrovačke prošlosti.⁴⁾ Drugi dadoše pero

¹⁾ S. Ljubić, O odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do god. 1358. Rad jugoslav. akad. u Zagrebu 1868 p. 85.

²⁾ Id. — ib.

³⁾ Ida Düringsfeld, Aus Dalmatien III. Bd., Prag 1856.

⁴⁾ Stefano Skurla, Ragusa, cenni storici. Zagabria 1876, p. 6.

u službu savremene državne politike i, ne mareći za istinu, gledali su, da dokažu kao neistinito sve ono, što bi moglo poslužiti kojoj državi, da dokaže svoje pravo na Dubrovnik. Treći nijesu bili zadovoljni veličinom Dubrovnika u međunarodnim odnosima, koja je u ostalom postojala. Nastojali su, da svoju domaju uveličaju što je moguće više; konsekventno tome težili su, te sakriju, po mogućnosti, sve tamne strane domaće povjesnice, ako je gdje koja bila i da sve pokriju nekim blistavilom, koje gdjekad počiva sasvim ili djelomično na realnoj podlozi, a gdjekad kaže samu fantaziju i ništa drugo.¹⁾

¹⁾ Dr. M. Medini, Malo odgovora i razgovora o Dubrovniku i književnosti njegovoj prije trešnje. Glasnik „Matice Dalmatinske“, knjiga IV., sv. III., p. 255.

IV.

DUBROVNIK I SVETE LIGE

(1538. i 1570.).

(1238 + 1700)

ДИВКОЛНИКЪ ЗАКОНЪ НЕМ

IV

I.

Sadržaj; Prvi susret Dubrovnik s Osmanlijama. — Dubrovnik i kršćanstvo. — Dubrovnik i Mleci. — Dubrovnik za prve Svete Lige. — Njegovi odnosi sa Vatikanom, Karlom V., Franjom I. i turskim sultanom.

Svoju gipku, istančanu diplomatsku radnju pokaza Dubrovnik na osobit način u kobnom XIV. stoljeću. U ovome vijeku izvrši se velika ali i posljednja najezda Azije protiv Evrope: osmanlijska bujica poče da se razlijeva poput velike rijeke po jugoistočnim evropskim krajevima i silno ugrozi balkanske oblasti. Ali dok balkanske države srću kao hipnotizirane u ždrijelo osmanlijske nemani, dok su još Osmanlije daleko od dubrovačkih državnih međa, Dubrovnik na vrijeme orijentova prema njima svoje držanje i udari konsekvantnom politikom, koja učiní, da ono, što je bilo drugima na zator i propast, njemu je bilo na korist i jamstvo života.

Prijelom srpskog oružja na Kosovu ujedno je i poraz svih slobodnih država na Balkanskome poluostrvu, svega kršćanstva na istoku. Od kobnog Vidovdana (1389.) turska mora pritisne silovito prsi evropske civilizacije i kršćanske vjere. Tekovine vijekova, kojima se preporodi ljudski rod, padaju pod konjska kopita ljutih varvarâ, što ih Evropa uopće vidje od vremena Atilinih Hunâ. Po drumovima, kuda prolaze, i sama trava zaustavlja svoj rast. Strava je od Turaka neopisiva. Po svemu Balkanu i po

svoj ostaloj Evropi, vlada besprimjerna anarhija. Sve je obezglavljeno. U toj nemiloj depresiji kršćanskog svijeta samo su dvojica, koji umiju, da se pravo orijentuju i hladnokrvno prosude tijek osmanlijskog ciklona. To je Vatikan i dubrovačka republika. Ali dok se rimski pape sve više ograničuju na sve jače pozivanje kršćanskih vladara u boj proti Osmanlijama, što nije baš mnogo pomoglo, republika svojim državničkim instinktom promjeri silu te svježije istočne najezde i približi joj se s grančicom masline u ruci. Ovaj miroljubivi, diplomatski akt »učini, kaže Vojnović, da taj varvar, taj veliki antihrist u rodu ljudskome, koji nam obori i otavniji toliku slavu i raznese toliko nada, da baš taj isti narod zakrili, ako i nehotice, i ujamči slobodu jedne šake zemlje, gdje će naš narod sutradan, nakon borbe za oslobođenje, naći domaće ognjište, prostrtu trpezu i duševni hljeb«.

Ovaj susret dogodi se po prilici oko godine 1397.; te godine republika sklopi prvi trgovački ugovor sa sultanom Bajazitom I. i zajamči sebi slobodu sigurna trgovanja po svoj turskoj zemlji. Prvo veliko dubrovačko poslanstvo, koje udari do turskog sultana, krene s Ploča godine 1430. i nađe Murata II. u Plovdivu. Dubrovački poklisari, kako ih kaže povelja, Piero Lukarević i Corci de Goci, donesoše sultanu bogate darove, pa dobiše od njega povelju, izdanu u Drinopolju 6. decembra 1430; tu se dopušta, da Dubrovčani mogu slobodno trgovati po svoj turskoj carevini i da im niko ne smije nanijeti bilo koju silu. Kod prvog prelaznog zaposjednuća Srbije, Dubrovčani odluče (1442.), da se obveže Turčinu, za slobodnu trgovinu, na plaćanje godišnjeg dara u srebrnini i to u vrijednosti od 1000 dukata. Kad je Srbija bila pretvorena od Murata II. u turski pašaluk (1459.) ostadoše Dubrovčani trajno turski haračari. Kad je malo kasnije pala Bosna (1463.) pa Hercegovina, haračarski odnosi republike pre-

ma Visokoj Porti učiniše, da Dubrovnik nije pretrpio bilo koju vrstu navale od strane Turaka. Šta više, od rata sa hercegom Stjepanom Vukčićem (1451—1454.) sve do zaposjednuća Dubrovnika od vojnika Napoleona I. (1806.), dubrovački bedemi ne vidješe neprijateljske osvajače. Sveti Vlaho, ondje u istočnom, ovdje u zapadnom ornatu, mirno je stražio nad dubrovačkom oazom tropske vegetacije, kulture i osebuje postojane evolucije. Dubrovnik postigne novom orijentacijom svoje politike prema Visokoj Porti, da je na svrhu ostao jedinom slobodnom slovenskom zemljom između Crnog i Jadranskog mora. Dubrovnik je kao takav i po izmijenjenim političkim prilikama na Balkanu, nastavio ne samo svoju trgovinu većim uspjehom, nego se počela u njemu sve jače jačati nauka i pjesništvo. Jak zamah uze umjetnost i industrija, pa jaka nova kolonizacija po turskim zemljama, koja je bila od osobita značaja za podržavanje kulturno-moralne veličine kod depresiranih Jugoslovena. Na ovaj markantan način republika istakne svoju diplomatsku radnju upotrebe silâ u službi viših ideala, pa pokaza najpotpuniju i najvjerniju ekspresiju historijskom evolucijom stečene kolektivne težnje za slobodom i samostalnošću, tom najjačom rezultantom općeg ljudskog unutrašnjeg organizma.

Ali s druge strane, ovo prijateljevanje Dubrovčana s najljućim neprijateljem kršćanstva bilo je, a i moralo je biti, zazorno kršćanskome svijetu onog doba. Prvi susret islama s kršćanstvom bio je krvav. Na krvavoj turskoj zastavi bile su udarene nemile riječi: »Zator svemu kršćanstvu; islam vlada! « Ondašnjem svijetu bili su Osmanlije, kako reče Gladston, veliki anti-ljudski lik čovječanstva, negacija kršćanstva i civilizacije, a njihov sultan antihrist prorokâ i apokalipse, pa gdje ćeš da bude kršćanstvu mila ova alijansa bijele zastave sv. Vlaha sa zakrva-

vljenim polumjesecom. Odlučan korak dakle, koji učini Dubrovnik, pa sablazan, koju to sve izvede u kršćanskom svijetu, teško je dandanas točno shvatiti i pogibao odmjeriti, u koju se Dubrovnik bacaše. Zamjeriti se svome zaštitnom gospodaru ugarsko-hrvatskome kralju, zamjeriti se rimskom papi, svome braniču, zamjeriti se ostalome kršćanstvu, koje ga je moglo udariti anatemom i protjerati iz kršćanske zajednice, kako se vidi, bila je stvar preteške prirode, jake pogibli. S druge strane prodiru Turci kao u letu. Ruše carstva i kraljevstva; još malo pa će osvanuti i pred vratima grada Dubrovnika. Dubrovnik se je nalazio između vatre i oluje, pa ako mu prva ne zahvati krov, zanijet će ga druga. Ali u Dubrovniku bijaše, veli Lujo Vojnović, toliko političke zrelosti, toliko za ono doba čudnoga determinizma, da je izbjegao ne samo oluji nego i vatri; prvoj vještim manevriranjem, što ga izvede upućeni kapetan, kad ga zahvati centar ciklona, u drugoj zgodnim gašenjem po krajevima. Rečeno gašenje po krajevima sastojalo se u tome, da su Dubrovčani znali prikazati svoje druženje s Osmanlijama, sad jednome, sad drugome evropskome dvoru, kao stvar čisto trgovačke prirode. Dubrovnik ne može da žive bez Balkana, bez svoga zaleđa. Dubrovačko bogatstvo balkansko je bogatstvo, a sam dubrovački senat ovo potvrdi, kad pisa 1443. svojim poklisarima na ugarskome dvoru, kad ih ovaj odvrćao od prijateljstva sa Turčinom: »Ragusi senza esso paese di Schiavonia non puo far«. (Dubrovnik ne može da živi bez Balkana.) Dubrovnik nije mogao doista biti ni bez zapada, jer je od tamo crpio svoju jaku, žilavu, državnu organizaciju, kulturu i vjeru. Ali su se rečene tekovine mogle saliti u velik, osebujan i čvrst organizam, kad im se priključi istočno bogatstvo, slovenska krv, trgovačka i obrtna sila Balkana. Rimski pape, ako i nijesu mogli da po-

hvale rečene veze republike s osmanlijskim carstvom, nijesu ih ipak korjenito kudili, uvjereni, da stvar kršćanstva ne trpi, barem u svojoj osnovi, od tih veza kršćanskih republikâ s Turcima. Oni su to tolerirali. Dubrovčani nijesu više ni tražili. Sigurni od Osmanlija i rimskih papa, oni će se lako boriti proti mletačkom lavu. Turke su mirili novcem, a pape svojom privrženosti katoličanstvu i rimskoj stolici, što je gdjekad išlo čak do ekstrema. Papama su se pokazali svakom zgodom najvjernijim sinovima, pa su ih i nazivali svojim gospodarima. Znali su im pokazati, kako ih njihov geografski položaj i njihova trgovina sili na vezu s nekrstom, ali kako njihova egzistencija silno koristi kršćanskoj stvari na Balkanu. Zato su ih pape i cijenili, pa su im znali sve oprostiti, kad je to išlo na korist vjere; pokazali su se i riječima i djelima velikim zaštitnicima ove republike. Uopće, da nije bilo papâ, bio bi Dubrovnik pao žrtvom pohlepe mletačke republike, a sigurno za prve (1538.) ili druge (1570.) Svete Lige.

Mlečani su uvijek živo nastojali, da potpuno podjarme dubrovačku republiku i to zato, jer im je ona bila na putu u neprekinutom teritorijalnom razvoju na istočnim jadranskim obalama. Mlečani su uvijek nastojali, da budu jedini gospodari na Jadranskom moru, a sigurno je, da su to htjeli i Dubrovčani, ako i u ograničenijim linijama. Trgovinu na ovome moru htjeli su Mlečani da učine svojim monopolom, što im je uvijek ometala dubrovačka republika, ako je i znala u nevolji snositi njihovu bahatost. Mlečani bi imali, po svome geografskom položaju, ogromnim dijelom u svojim rukama trgovinu po Balkanu, da im opet ne smetaju Dubrovčani. Za sve svoje zle namjere i spletke proti balkanskim narodima i zemljama, pa proti Turcima i kršćanima uopće, bili su Mlečani uvijek u strahu, da to mogu Dubrovčani saznati i interesiranim vlastima odati. Ovi, i

mnogi drugi razlozi, silili su Mlečane, da upru svim silama, te izbrišu dubrovačku republiku sa geografske karte. Zgodnim diplomatskim manevriranjem, republika je uspješno odbijala do g. 1205. smrtonosne udarce lagunskoga lava. Silom historičkih događaja, primi ove godine mletačko suverenstvo, ali ostade ipak slobodna. Tome suverenstvu izmače g. 1358., primivši pokroviteljstvo ugarsko-hrvatskih kraljeva. Sada se nastavi prekinuta igra god. 1205. Prva točka dnevnog reda mletačke diplomacije jest: podjarmiti, dotično uništiti Dubrovnik. Mislili su, da će to postići god. 1538.

Navedene godine sklopi Španija s papom Pavlom III. i mletačkom republikom tako zvanu Svetu Ligu proti turskom sultanu Sulejmanu II. Proti osvajačima prije slavnog vizantinskog carstva, proti onima, koji su skinuli krst sa sv. Sofije i zasadili polumjesec na ovo remek-djelo Justinijana Velikog, trebalo je već nešto poduzeti. Trebalo je jednom stati na put silnoj turskoj bujici, koja je već poplavila balkanske slovenske oblasti, Grčku, Rumunjsku, dobrim dijelom Ugarsku, zagospodarila Malom Azijom, Rodom, pa sve preko Egipta do Tunizije i Alžira. Od nemilih gusara, iz svih turskih posjeda, već nije sigurna cijela pitoma obala Sredozemskog mora. Osobito trpi Italija. Ali proti silnoj turskoj moći i po moru i po suhu, trebalo je Svetoj Ligi jakih sredstava i jake vojske. U ugovoru, što ga sklopiše rečene vlasti bijaše utvrđeno, da se moraju porinuti proti Turcima 200 ratnih čemija, 100 oružanih transportnih lađa, pa naoružati 50.000 poizbor momaka. Tri šestine troškova za ovu vojnu ekspediciju podmirit će Karlo V., dvije šestine mletačka republika, a tek jednu šestinu rimski papa. Ali dosta iscrpljena finansijska snaga Karla V. u ratovima protiv francuskoga kralja Franje I., pa slabo finansijsko stanje pape Pavla III. učini, da se je cen-

tar vojnog pohoda proti Turcima prenio u Mletke, koji su bili jaki i brodovima i novcem. Ovaj skupi primat htjeli su Mlečani da upotrebe u svoje spekulativne svrhe i to u prvom redu proti dubrovačkoj republici. Oni su bili tvrdo uvjereni, da će se Dubrovčani, kao neutralna država u budućem ratu između Svete Lige i Porte, silno okoristiti trgovinom i to na njihovu štetu. Da im barem djelomice paraliziraju rad i ometu trgovačke poslove u velikom zamahu, nagovore papu Pavla III., da zabrani kršćanskim državama prodavati Dubrovčanima oružje, prah, željezo, užeta, drvlje za gradnju brodova i t. d., jer da će oni to dalje eksportirati u Tursku na štetu saveznikâ. Papa Pavao III. povjerova na prvi mah Mlečanima i zabrani, da se prodavaju rečeni predmeti Dubrovčanima. Ali bolje informiran, opozove svoju zabranu u toliko, da su Dubrovčani mogli kupovati rečene predmete u mjeri, da namire svoje potrebe. Ali Mlečani ne sustadoše. Oni upru sve sile, da nagovore papu, kako je to javio svome senatu akreditirani poslanik dubrovačke republike kod Vatikana Pavao Gradić, i to 14. februara 1538., da pozove Dubrovčane, da prekinu veze s Turcima i stupe u Svetu Ligu. Izgovor, koji su Mlečani nabacivali u ovoj stvari, bio je, da će se tako oteti Turčinu mogućnost, da uzima dobre informacije od Dubrovčanâ u pogledu planovâ Svete Lige; k tome Osmanlije ne će dobiti iz Dubrovnika i od dubrovačkih trgovaca zaire i bojne džebane, pa drugog ratnog materijala. Mlečani su doista kazali istinu, ali im je opet sve ovo služilo samo za ispriku, a njih su vodile proti Dubrovniku posve druge intencije. Mlečani su računali: ako Sveta Liga bude uporno tražila, da Dubrovčani stupe u savez, proti Turcima s ostalim kršćanskim vlastima, a oni ne ushtiju, to će se cijelo kršćanstvo od njih odvratiti, kao od izdajicâ kršćanskih interesâ u službi nekrsta. Time će biti

zadan njihovoj trgovini u kršćanskim zemljama posljednji udarac. Osim toga tražit će javno mnijenje, da se uništi i sam grad izdajicâ, a to će biti lako i samim Mlečanima, da se ne reče ujedinjenim silama Svete Lige. Osvojeni grad dopast će opet najprije u ruke Mlečanâ, kao najbližih susjeda, te onih, koji su se najviše izložili u ovom ratnom pohodu proti Turcima. Pristanu li Dubrovčani uz Svetu Ligu, onda im je opet kucnuo posljednji čas, jer će na njih navaliti Turci iz susjednog sandžakata, kao na nevjernu haračarsku republiku. U tome će slučaju Mlečani, tobož da Dubrovnik ne pade u turske ruke, okupirati grad i ne pustiti ga više, sve pod izgovorom, da ga Turci ne osvoje. Na taj će način Mlečani zadovoljiti svojim egoističnim željama, a sav će svijet misliti, da oni to rade samo za vjeru i kršćanske interese. Ali dok je ovako radila zmijska mletačka politika i tjerala Dubrovnik u skrajnju točku potpunog rasula, nije spavalo ni dubrovačko vijeće. Nemile ciklonske oblačine, što se nadviše nad Dubrovnikom, držale su dubrovačku vladu i stanovništvo i u preveć budnom stanju. »Biti ili ne biti« lebdilo je sada nad dubrovačkom državnom lađom, a zapovjedništvo i momčad broda nijesu bili ni za čas u sumnji, što da izaberu od tih dviju usudnih riječi. Zamisliše smionu osnovu, da presjeku put ciklonu pred samim njegovim centromom, pa prijeđu iz pogibeljnog polukruga u onaj brodivi. Ovo smjelo manevriranje izvede dubrovačko vijeće u potpunome redu i Dubrovnik je bio spasen. Odmah bi poslan u Rim Dominikovac Klimo Ranjina, da prikaže Pavlu III. geografski položaj Dubrovnika i dokaže mu, kako bi sudjelovanje republike u Svetoj Lizi značilo potpun rasap dubrovačke države. Dubrovnik je tako stisnut između mora i kopna, da kad hoće da zakorači izvan gradskih zidina, to mora zagaziti u more ili prijeći malo dalje grada na tursko zem-

ljište. Teritorij je Dubrovnika tako uskih granica i tako krševit, da mu stanovništvo kroz tri dijela godine živi od importiranih produkata iz turskih zemalja, pa uopće ne bi mogao opstojati bez trgovine po turskim sandžakatima. Kad bi Dubrovnik otvoreno pristupio u savez, koji je naperen proti Turcima, ovi bi sigurno na nj navalili iz obližnjih granica, njegovu trgovinu po osmanlijskom carstvu uništili, trgovce zarobili i robu konfiscirali. Dubrovnik bi na taj način propao, a kršćanstvo ne bi imalo odatle bilo koje koristi. Crkve, moći (relikvije), manastiri i t. d. pali bi u turske ruke, što bi bilo od silne štete u pogledu interesâ kršćanstva u ovim krajevima. Dubrovčani ne mogu dati Svetoj Lizi ni novaca, jer je republika silno iscrpljena tolikim dancima, koje plaća ugarsko-hrvatskome kralju, caru u Stambulu i t. d., pa drugim raznim izdacima. Republika ne može dati ni lađa za vojnu na Turčina, jer su joj brodovi za njezinu egzistenciju *conditio sine qua non*; kad bi opet to i učinila, ne bi je minula turska osveta. Poslanik će još kazati papi, da je sve ovo dobro poznato Mlečanima, ali oni ipak ruju proti Dubrovniku, samo da ga upropaste. Dubrovačku stvar dobro zagovaraše kod pape i kardinal Trivulzio i sve pođe dobro. Papa uvaži razloge dubrovačkog poslanika i ukine posvema već navedenu zabranu. Tako Dubrovnik ušćuva neutralnost u ratu, što se spremaše na Turčina. Nažalost, ova neutralnost i neagresivnost dubrovačkog teritorija, ne uđe među punktacije ugovora, koji sklopiše savezne države Svete Lige; valja reći istinu, da Dubrovčani i ne poradiše živo u tome pravcu, a ovo im se jako osveti, kako ćemo vidjeti.

S druge strane, i sam padišah na Bosporu zahtijevaše od Dubrovčana, da mu stave na raspolaganje 50 brodova i povuku sve svoje lađe iz španskih voda. Drugim riječima, tražilo se je od njih, da privole, u ratu što se spremao,

strani Turaka proti kršćanima. Da se izravna i ova stvar, Dubrovčani otprave put Stambula, početkom god. 1537., poslanstvo i to Marina Getaldića, pa Marina i Šiška Gučetića. Oni su imali da kažu sultanu, da će republika opozvati iz španskih voda sve svoje lađe osim onih, što su zarobljene i to tri u Genovi, dvije u Napulju i jedna u Mesini. Ostali brodovi, brojem 25, nalaze se u državnim poslovima između Engleske, Krete i Roda. Ostale su uništene ili od gusara ili od zuba vremena, a nove se ne grade zbog nepovoljnih vremenâ.

Tako republika umiri i papu i sultana, a sreća joj priskoči, pa dobije za sebe i Karla V. I ovaj je tražio od Dubrovčana, da mu dadu lađu za budućí rat s polumjesecom. Republika mu predoči teške posljedice, što je čekaju, ako se udruži sa saveznicima proti Turcima. Ona ne žali dati lađu za ovaj rat, ali neka ih car silom otme, da se može uvijek opravdati pred Turčinom. Karlo V. uvaži ove opravdane razloge Dubrovčana, zarobi nekoliko dubrovačkih lađa, a Dubrovčanima obeća svoju zaštitu u ratu što se spremaše.

Dubrovnik je bio spasen rečenom diplomatskom pobjedom na svim linijama, ali ne osta pošteđen. Što neutralnost i neagresivnost dubrovačkih zemalja ne bijahu uvrštene među punktacije ugovora saveznika, Dubrovnik pretrpi strašno pljačkanje od strane istih, a neko je vrijeme mislio, da mu je kucnuo posljednji čas. Ovo bi po svoj prilici i bilo, da nije puknuo razdor među savezničkim vođama i to odmah u početku rata. Prkos, zavist i pomanjkanje stege među admiralima, pa savezničkom vojskom, davahu sve znakove, da će ova pomorska ekspedicija proti Turčinu slabo proći. Zapovjednik papinskih brodova, Marko Grimani, akvilejski patrijarha, carski admiral Andrija Doria i mletački admiral Vincenzo Cappello, ne

mogoše se nikako složiti, da odrešito i odlučno istupe proti turskoj floti. Osim toga vladao je veliki nered u samoj vojsci, a sve ovo nije samo štetovalo saveznike nego i Dubrovčane. Unatoč tome, što su papa i Karlo V. bili za Dubrovčane, pretrpješe oni nemilo pljačkanje i to od papinskog brodovlja. U junu 1538. dođe papinsko brodovlje (16 galijsa) pod Lopud. Zapovjednik Marko Grimani pođe u Cavtat, da primi na dogovor neke dubrovačke plemiće. U njegovoj izočnosti oplijeni providur sa 12 galijsa sav rečeni otok, pa pohvata vlastelu, kapetane i 150 mornara. Neke se galijsa zaletu i do Šipana te Koločepa, pa prisiliše priličan broj mornara, da stupe u papinsku mornaricu ali uz plaću. Ovo su uradili i u Cavtatu, jer je patrijarha bio već otplovio. Kad je dubrovačkom senatu stigao glas o haranju na njegovu teritoriju i robljenju njegovih podanika, odmah otpremi dva poslanika, da se potuže Grimani-u. Dubrovački poklisari dostigoše Grimani-a kod Molunta, pa mu izniše sve o nedostojnom haranju njegove vojske po dubrovačkom teritoriju. Grimani povede odmah strogu istragu. Krivce kazni, a jednog i objesi; povrati otete stvari vlasnicima, oslobodi sve Dubrovčane, a samo zaustavi nekoliko valjanih mornara, koji će ostati do svrhe rata ali uz plaću. Njih povede patrijarha do Sv. Maure, gdje se je nalazilo kršćansko brodovlje. Tu su opet Dubrovčani našli svoju čeljad, jer je tamo bilo i 13 dubrovačkih brodova, koje je Karlo V. bio uzeo u službu. Tako i sada kao i poslije ne zajedri bilo koja flota proti Turčinu bez dubrovačkih galijsa. Kako kazah, mletački admiral i patrijarh Grimani nijesu uspeli, da navedu Dorii, da odlučno udari u epirotskim vodama na tursku flotu, pod Hajredinom Barbarosom, koja se većinom držala skrovišta. Kad je pak sam Turčin primio ofenzivu te došlo do bitke kod Preveze, Doria a s njime i drugi saveznici, sramotno

pobjegoše i uljegoše u Boku-kotorsku sa 180 brodova. Sastane se ratno vijeće u svrhu dogovora, što će se bar sada poduzeti proti Turčinu, da se opravda nedostojan bijeg kod Preveze. Mlečani su živo zagovarali plan, da se osvoji Dubrovnik, kao savezni grad Turaka; tako će se dobiti dobra baza u daljim ratnim pohodima proti Turcima. Obećanje Karla V. republici na početku rata spasi Dubrovnik. Španjolski admiral Andrija Doria i napuljski potkralj Ferdinand Gonzaga živo se odupru mletačkome predlogu naglasiv izričito, da oni nijesu došli da ratuju proti kršćanima nego proti Turcima; tim više oni otklanjaju mletačku osnovu, što im je njihov vladar osobito preporučio ovaj grad. Tako se odluče napasti na Herceg-novi, koji je bio u turskim rukama. Novi bi zamalo osvojen, gotovo isključivo od mletačke vojske. No Doria, za inad, ne izruči grad Mlečanima, kako su se nadali, nego metne u nj španjolsku posadu. Prestrašeni Dubrov. od novih samo po imenu krš. susjeda, pošalju Marina Džamanju i Nikolu Sorkočevića, da mole Doriu, da poštedi republiku; Doria im sve obeća, ali to i ostade prazno obećanje. Čim je Barbarosa dočuo, da je Herceg-novi podsjednut od saveznika Svete Lige, pohrli gradu u pomoć, ali ga na putu zateče jaka oluja i nemilo mu pohara mornaricu. Mlečani htjedoše da upotrebe ovu zgodnu priliku, te do kraja unište Barbarosinu flotu. Ali Doria ni sada ne htjede da pristane na bilo koju kooperaciju i odjedri put Sicilije. Sad puče Mlečanima pred očima, da oni sa Doriom, koji radi po tajnim uputama, ne će ništa uraditi. Odluče da sklope mir s Portom bilo i pod teškim uvjetima, uvjereni, kako reče stari Foscari, da je bolji najgori mir od izgubljene vojne. Ovo je bila za Dubrovnik velika sreća, ako i ne ostade pošteđen. Nedisciplinovana saveznička vojska provali u dubrovačke posjede u Konavlima, po svoj prilici na poticaj Mlečana, i uža-

sno pohara i poplijeni ove predjele. Crkve, kuće, imanja bijahu oplijenjena i uništena, žene i djevojčice osramoćene, djeca smlaćena, starci satrti, ljudi zarobljeni. Vlastela se bojahu neko vrijeme, da će saveznici i pod njihov grad. Zato senat naredi, da se obori nekoliko kuća u predgrađu sv. Jakova od Višnjice sve do vrata od Ploča. No ova ih nesreća minu. Posljednje nedostojno djelovanje prve Svete Lige proti Dubrovčanima ograniči se na to, što Mlečani oteše četiri dubrovačka broda puna žitom u Cavtatu, a patrijarha Grimani zakova Dubrovčane, koje bijaše zarobio na dubrovačkom teritoriju. Tada se sam Sulejman zauze za Dubrovčane i poruči Mlečanima, da puste otete dubrovačke galije, jer je to uvjet da se sklopi mir. Ovaj zbilja i sklopi mletački opunomoćenik Alvise Badoër na 2. oktobra 1540. Dubrovnik je mogao slobodno odahnuti. Otoke u arhipelagu kao Hios, Patmos, Ios (Nios), Astropaliu (Stampalia), Paros, Karpatos (Scarpanto) koji su pripadali obiteljima Pisani, Quirini, Venier i Corner, pa tvrđave u Moreji: Malvasiu i Naupliu (Napolí di Romania) uz dva mjesta u Dalmaciji moradoše Mlečani predati Turcima, platiti ratnu odštetu od 300.000 dukata i povišiti danak na otok Cipar. Teške uvjete ovog mira imali su Mlečani da zahvale Francuzima, Sulejmanovim saveznicima, te Dubrovčanima. U diplomatskoj radnji Francuza kod turskog sultana nalazio se je u ovo doba i prokušani dubrovački diplomat Serafin Gučetić. Sigurno se sada republika poslužila sa svojim sinom, da što jače oslabi Mlečane i putem Gučetića poticala Turke, na što jače uslove mira sa Mlečanima. K tome sazna francuski poslanik u Mlecima Pellicier, izdajom sekretara vijeća desetorice i senata, koje je instrukcije dala mletačka vlada Badoëru za sklapanje mira s Turcima. Ovo sve bi javljeno Turcima, a to je i bilo uzrokom, da je mir bio sklopljen pod onako teškim uvjetima.

Pogled. Turci traže od Mlečana Cipar. — Rat. — Druga Sveta Liga. — Nove kušnje za Dubrovnik. — Nagodba s Turcima. — Diplomatska radnja Franje Gundulića sa saveznicima. — Mlečani proti Dubrovniku. Pio V. i Filip II. za Dubrovčane. — Članak XV. savezničkog ugovora. Pad Cipra. — Turska flota plijeni po Jadranu. — Nove podvale Mlečana proti Dubrovniku. — Bitka kod Lepanta. — Raspad Svete Lige. — Spas Dubrovnika.

U drugoj polovici XVI. stoljeća nastadoše za Dubrovnik vrlo teška vremena. Kršćanstvo i muhamedovstvo bijaše opet u žestokoj borbi do istrage. Dubrovnik nije znao, kojih bi se više bojao. Bili su mu opasni i kršćani i muhamedovci. Nikakvo dakle čudo, što se Dubrovnik, bez znatne pomorske sile, koji je bilo lako napasti i po moru i po suhu, nemilo prestraši od ove ponovne borbe krsta i polumjeseca. Da se spasi upotrijebi sva sredstva, da se ne zamjeri ni kršćanima ni muhamedovcima, no da i jednima i drugima dokaže svoje prijateljstvo i dobre usluge. Rimski pape, onda još moćni u svakom pogledu, mogli su lako nagovoriti druge kršćanske države, da ustanu proti Dubrovniku. To bi bili Mleci jedva i dočekali, samo da se dočepaju Dubrovnika. I cesar njemački kao i kralj španjolski mogli su zadati teških udaraca dubrovačkoj trgovini, pa ugroziti i slobodu same republike. Turcima bijaše također najlakše ne samo s koje bilo strane napasti Dubrovnik, nego ga pogoditi u žilu kucavicu, t. j. uništiti njegovu trgovinu i onu spoljašnju gravitaciju oko osmanlijskoga prijestolja, koja je davala velikih povlastica, ako se je i morala uzdržavati haračima. Nikoje dakle čudo, što su se Dubrovčani, misleći samo na svoj opstanak i svoju slobodu, pokazali iskrenim prijateljima koliko kršćanima toliko muhamedovcima. Od godine 1566. knez sa svojim vijećem redovno je obaviješćivao stambulsku vladu i dru-

ge njezine članove po osmanlijskome carstvu o kretanju i planovima kršćanskih vojskâ i mornarica. S druge strane nije nikada uzmanjkao, da obavijesti i kršćanske vlasti o kretanju i spremama Turaka.

Sulejman II. el Kanuni čuvaše sklopljeni mir s Mlečanima sve do svoje smrti (1566.), ako je uvijek i želio, da bi dobio otok Cipar od Mlečana, bilo milom ili silom. O ovome dočue Dubrovčani već god. 1563., što i dojaviše Mlečanima po svome akreditiranome poslaniku kod Sv. Marka, Sebastijanu Menčetiću. Sulejmanov nasljednik i sin Selim II. otvoreno istupi 1. februara 1570. pred Mlečane s zahtjevom, da mu izruče otok Cipar. Mlečani ne htjedoše ni da čuju o kakovoj predaji Cipra. Cipar je bio jedna od najvažnijih njihovih stanica za trgovinu s Levantom. Odreka predaje Cipra izazva rat. I već 1. aprila 1570. javlja akreditirani poslanik dubrovačke republike kod Vatikana Franjo Gundulić svome stricu i poslaniku Menčetiću u Mlecima: »Bit će Vaše Gospodstvo čulo sa svih strana, da je Turčin navijestio rat Mlečanima radi Cipra; ovi su najodlučniji da se brane i pitaju pomoć u svih kršćana«. U istom pismu nabraja poslanik Gundulić i sve one vlasti, od kojih su se Mlečani nadali savezništvu. Ove su bile: papa Pio V., španjolski kralj Filip II. i portugalski kralj Sebastijan. Pomoći su se nadali od velikog vojvode Kozima Medici i drugih talijanskih državica, pa od cesara Maksimilijana II. Gundulić kaže o francuskome kralju Karlu IX., da se ne će od njega tražiti bilo šta i to zbog građanskoga rata, što bješnjaše u njegovoj kraljevini. Sada je zbilja treći hugenotski rat zatirao Francusku, pa je to dobro došlo Karlu IX., da ne pruži Mlecima bilo kakovu pomoć proti Turcima. Ovo nije mogao uraditi ni s razloga, jer je baš malo prije obnovio prijateljski i trgovački savez s Turcima. Vjeran tradicijama Franje I., ne

samo da inače nije htio da radi proti Turcima, nego je još nastojao, da im, u koliko se može, i pomogne. On je i odvratio englesku kraljicu Elizabetu, da ne ustane proti padišahu na Bosporu. Ovo je Karlo IX. radio i iz prkosa proti Španiji. On je vodio takovu spoljašnju politiku prema ovoj državi, da se je neko vrijeme činilo, da će se ove države zaratiti. Ali izuzevši Karla IX., nije bio sklon Mlečanima ni car Maksimilijan. Dobre odnose, u kojima su se nalazili Njemačka i Venecija još od doba Fridriha Barbarosse, pokvari jako Maksimilijan II. svojim tlapnjama o velikoj moći, pa nekim nepromišljenim pothvatima. On pokopa svaku mogućnost sporazuma u pogledu mletačkih i hapsburških zahtjeva na Jadran i Furlansku. Osim toga Mleci se vrlo zamjeriše Hapsburgovcima za ratova Karla V. s Franjom I., kraljem Francuske. Ujedinjene sile njemačkih i španjolskih Hapsburgovaca bile su im mnogo pogibelnije od Francuske, pa su Mleci bili otvoreno uz Francuze. A na svrhu svega, sam je car bio u velikoj novčanoj krizi, pa da je i htio, nije mogao pomoći ugroženim Mlecima. No i s drugih strana bilo je malo odaziva na mletačko zapomaganje. Osumnjičeni kao »kršćanski Turci« kod evropskih dvorova, nadoše Mlečani izdašne pomoći jedino kod pape Pija V. Ovaj velikan umom i energijom nije se obazirao tko to pita pomoć i da li su to oni lukavi, prevejani, sebični Mlečići, kojima je bilo sve to svako sredstvo, samo da se dovinu svojih spekulativnih ciljeva, pa jesu li to one izdajice, što su izdavali Turcima planove Karla V. Njegov je cilj bio, da se potpuno skrši hegemonija polumjeseca na Sredozemskom moru, a time i uskori sve veće opadanje osmanlijske sile. Mislio je, da je baš sada kucnuo zgodan čas, pa je i dao ovom parcijalnom zapomaganju Mlečana univerzalan kršćanski karakter. Zato i dopusti Mlečanima, da uzmu 100.000 škuda od

svećeničkih desetina. Još posla Louis-a de Torres na španski i portugalski dvor, da ovi sklope s njime i s Mlečanima Svetu Ligu proti Turcima. To je bilo vrlo problematično iz već prije navedenih razloga. Ali energija, ugled, nesebičnost i uzvišeni ciljevi pape Pija V. učiniše, da je Filip II. stupio u savez s papom i s mletačkom republikom i time realizovao Svetu Ligu.

Novom Svetom Ligom nastupale su i nove kušnje za Dubrovnik. Ali novi povijesni događaji ne iznenadiše Dubrovčane niti ih zatekoše nepripravne. Već smo iznijeli, da su Dubrovčani saznali za pripreme Turaka proti otoku Cipru još god. 1563. Zato oni uzmu, da se potpuno urede prema budućem konfliktu. To će se uređenje pokazati u potpunoj garanciji njihove neutralnosti i neagresivnosti od strane Svete Lige i osmanlijskog carstva. S ovim zadnjim pregovaraše republika o potpunoj neutralnosti u budućem konfliktu već u augustu 1566. Iza smrti Sulejmana Velikog posla republika k sultanu Selimu II. Mihajla Lukarića i Nikolu Sorkočevića sa dankom i darovima. Ovom zgodom imali su poslanici da zamole sultana Selima II., da im potvrdi sve povlastice, koje im podijeli Sulejman Veliki. Također dade dubrovačka vlada i upute poslanicima, kako će odgovoriti sultanu na eventualne njegove zahtjeve gledom na budući konflikt s kršćanstvom. Ovo pitanje zbilja i dođe na tapet, a zahtjevi se Porte sudarahu s onim iz godine 1537. Dubrovčani će opozvati sve svoje lađe iz neprijateljskih voda i zabranit će svojim podanicima, da opće sa Portinim neprijateljima. Instrukcije dane poslanicima od 31. oktobra 1566., kao odgovor na ovaj zahtjev, bile su posve drukčije prirode no one god. 1537. Iz njih se jasno vidi, da je republika imala dosta vremena, da razmišlja o toj stvari, dok ju je to god. 1537. nenadno zateklo. God. 1537. republika, ako i samo na oko,

dala je razumjeti Turčinu, da je spremna opozvati sve svoje lađe iz neprijateljskih luka bez prigovora. Sada će ona to isto učiniti, ali uz kompenzaciju. Ta bi bila, da im se smanji danak i ustupe republici neki krajevi obližnje Hercegovine, što graniče s Dubrovnikom. Kao razlog za ovu odštetu navest će poklisari silne gubitke, koje će republika imati, kad prekine trgovačke odnose sa saveznicima Svete Lige. Dubrovčani su bili uvjereni, da Turci ne će smanjiti harač, a još manje ustupiti nešto od svoga teritorija. Svakako će onda uvažiti razloge, da republika ne može prekinuti trgovačke sveze sa saveznicima Svete Lige, bez velike svoje štete; to će biti dovoljno. Tako je i bilo. Za vrijeme cijelog rata, Dubrovnik je, kao neutralna država, slobodno trgovao i po moru i po suhu, što mu je donosilo silne koristi. Ovo nam najbolje i iznese Mlečanin Jakov Ragazzini svojim referatom u mletačkom senatu. Prema ovome izvještaju, narastoše sada prihodi dubrovačke carine na 200.000 ugarskih dukata, dok su prije išli do kakovih 30.000 dukata.

Iza uređene i osigurane svoje stvari kod Visoke Porte, obrati republika svu svoju pomnju na zapad, kako bi se i s te strane osigurala, da je razvoj događaja ne iznenadi, kako ono godine 1538. Sreća za republiku, da je sada sjedio na papinskoj stolici Pio V., najveći prijatelj Dubrovčana, duša svega pokreta protiv Turcima, pa da je republika imala kod Vatikana izvrsnog poslanika i diplomata Franju Gundulića, oca velikog pjesnika eposa »Osman«. Ova dva umnika učiniše, da je republika prebrdila najveću krizu u povijesti svoje evolucije. 27. marta 1570. odgovoriše Mlečani turskom čaušu Kubatu, da ne mogu nikako pustiti Cipar, a istoga dana republika posla instrukcije poslaniku Gunduliću, kako da uzme stanovište prema sada otvorenome konfliktu. Pošto su Dubrovčani

znali, da je Pio V. glava svemu pokretu proti padišahu kao i to, da su Mlečani neprijateljski raspoloženi prema republici, to oni stave na srce svome poslaniku kod Vatikana, da učini sve moguće, te ih papa uzme u osobito svoje okrilje i obrani od Mlečana. Gundulić je imao da moli papu da pozove k sebi mletačkog poslanika u Rimu Mihajla Soriana i pokaže mu, kako mu osobito stoji na srcu dubrovačka republika. Poslanik će zamoliti papu, da se njegov legat u Mlecima zauzme kod tamošnjeg senata, te isti zapovjedi svojim generalima, kao i podređenim vođama vojske, da ne smiju dirati u posjede dubrovačke republike, niti smetati njihovu trgovinu. Ovaj korak kod mletačke vlade opravdat će poslanik kod pape na taj način, što mnogo puta admiral i ostale vođe, jer nisu dobro upućeni, što im je dopušteno, a što zabranjeno, učine takovih stvari, koje se ne mile niti njihovoj vladi, niti ostalome svijetu. Gundulić će dozvati u pomoć već navedeno pljačkanje po dubrovačkom teritoriju g. 1538., kada su protiv volje ondašnjeg pape i mletačke vlade (?) bili oplijenjeni i poništeni nekoji dubrovački otoci, obeščašćene mnoge porodice, pa kad su bila izvedena takova zlodjela, da se takova nešto nije moglo očekivati ni od najokrutnijih i najvećih neprijatelja. Imajući Dubrovčani te grдне ispade pred očima, žele, da se navrijeme zaštite, da se to opet ne ponovi. Zaštita će im biti rimska stolica, koja ide jedino za tim, da ponizi oholost nevjernikâ. Poslanik će još reći papi, da se općenito misli, da će i on imati svoga legata u vodstvu savezničke flote. Dubrovčani mole papu, da stavi tome svome legatu dubrovačku stvar na srce. On će u svakome slučaju znati, da mu imaju biti Dubrovnik i dubrovački interesi u osobitoj zaštiti. Dubrovčani se čvrsto nadaju, da će rimska Stolica sve ovo učiniti za Dubrovčane, jer oni ne rade toliko za sebe, da uzdrže

u svojim rukama svoju malu vlast u Levantu. Oni to rade i probijaju se kroz tolike pogibli, napore i nevolje jedino u svrhu, da svoju oblast uzdrže za službu božju, svete crkve i na diku kršćanstva. Dokaza o ovome Dubrovčani su već dali, a dat će ih i u budućnosti. Dne 8. aprila iste godine javi Gundulić senatu, da je učinio sve, što mu je bilo zapovijedeno i da je postigao vrlo povoljne rezultate. Papa se je izjavio pripravnim na svaku uslugu Dubrovniku, koji on ima u osobitoj svoj zaštiti. On će učiniti sve korake kod mletačkog senata, putem mletačkog poslanika u Rimu, kao i svoга nuncija u Mlecima. U ostalom neka Dubrovčani budu sigurni, da će se Mlečani vladati prema njima, u svojoj velikoj nesreći, sa svom ljubavi, jer im je sve uhvanje u Svetoj Stolici. Gundulić se ipak nije ustručavao, da javi u istome listu svojoj vladi, da je uz sve garancije sa strane pape, grof Arco, poslanik cara Maksimilijana dobio vijest, kada bi mletački senat bio zaključio, da metne posadu u Dubrovnik i to u svrhu, da ga ne bi Turci osvojili. Ako bi se Dubrovčani tome cprli. Mlečani će upotrijebiti i silu. Prisizanje Mlečana, da oni to rade u jedinu svrhu, da ne bi Turci zauzeli Dubrovnik, nije nego krinka pod kojom hoće da zauzmu Dubrovnik, a da kršćanstvo ne bi diglo proti tome glas. Ovo svoje saopćenje potkrijepi poslanik i izjavom, sub rosa, barletskog priora, sina don Ferranta Gonzage. Ovaj mu kaza, da je čuo od kardinala Comendone-a, Mlečanina, da su Mlečani odlučili utvrditi Dubrovnik i tamo metnuti posadu. Barletski prior kaza još poslaniku, da bi Dubrovčani morali ustati proti takovome uzurpatorskome aktu, pa se uteći papí i španjolskome kralju, da bi prisilili Mletke, da puste Dubrovnik u míru, jer je ovaj grad uvijek bio na službu kršćanstva. Poslanik ne propusti ni to, da javi svojoj vladi, kako je iznio pred papu sve, što su mu javili

o pripremama Turaka na novu vojnu. To je papi veoma milo, pa ih bodri, da i dalje nastave te takovim uslugama pomognu kršćanskoj stvari.

Dubrovačka se vlada silno uznemiri na ove ozbiljne i alarmantne glasove, što dolazahu u Dubrovnik o agresivnim namjerama mletačke republike proti dubrovačkoj slobodi. Kako razabiremo iz pisma od 30. aprila, što ga senat upravi Gunduliću u Rim, Dubrovčani počеше odmah, da ozbiljno misle na samoobranu. U navedenom pismu narede oni svome poslaniku, da uznastoji, da nađe u Italiji jednog »Capitano generale di guerra«, koji bi bio vješt u svim vojnim pitanjima. Senat osobito preporuči Gunduliću, da po mogućnosti gleda, da dobije u tu svrhu Saporosa Matteucci-a iz Ferma, pa da ga dovede u Dubrovnik najkasnije do svrhe juna. Ugovor će se sklopiti na šest mjeseca. U isto vrijeme naredi senat Gunduliću, da što prije zamoli audijenciju kod Vatikana. Svrha će joj biti, da dobije Pija V. za republiku, da je ovaj preporuči Filipu II. Preporuka će se ograničiti na to, da Filip II. naredi svojim kapetanima bojne mornarice, koja će sudjelovati u pomorskim operacijama proti osmanlijskome carstvu, da uzimaju osobiti obzir prema dubrovačkoj republici, pa da ne bi dopustili, da joj drugi nanese štete. Gundulić je bio sretan u izboru glavnog zapovjednika cijele dubrovačke vojske, jer je uspio da dobije, dozvoicom papinom, od senata preporučenog Matteucci-a, papinskog podanika. U toj novoj službi dobi Matteucci naslov: »Praefectus et Generalis dux totiae militiae Rei publicae«. Godišnja mu je plaća iznosila 2.000 dukata. Još bolje uspije Gundulić u pogledu svoje otadžbine. U audijenciji, koju je imao Gundulić 13. maja 1570., izjavi se papa Pio V., da on ima uvijek pred očima sve dubrovačke interese i da u tome smislu i radi u svim poslovima Svete Lige. Ali je

opet taj rad tako sakriven pred Mlečanima, da oni nijesu ni najmanje u sumnji, da on to čini na molbu Dubrovčana. Mlečani ne smiju niti sumnjati, da Dubrovčani od njih zaziru i da ih se boje. Gundulić ipak, poznavajući perfidnost mletačku, izjavi papi, da Mlečani mogu unatoč sve njegove dobre volje, naškoditi dubrovačkim zemljama. Papa mu na ovo izjavi bez oklijevanja, da se Mlečani ne će moći odlučiti, da nanesu štete dubrovačkim zemljama, jer se on brine više za dubrovačku državu nego za svoju. Prema tome Mlečanima bi više stalo u računu, da izgube Dalmaciju nego uvrijede dubrovačku republiku; time bi ne samo uvrijedili njega samoga i Svetu Stolicu nego i kralja španjolskoga, od kojih sada ovisi napredak i život mletačkog dominiuma. U listu, u kojem Gundulić sve ovo javi svome senatu, naglasi osobito i to, da mu je jako pri ruci pizanski kardinal.

Međutim su Mlečani bili gotovo sigurni, da ne će moći obraniti Cipar od Turčina. Jaka udaljenost, velik broj turskog brodogradila, otezanje pri sklapanju savezničke djelatnosti, učini sve zajedno, da su Mlečani uvidjeli, da će Cipar prije pasti nego dođe do saveza s papom i Španijom. Ali hoće li ga moći, jednom udareni savez, opet osvojiti, bila je stvar vrlo problematične naravi. Barem su Mlečani vrlo sumnjali u tu mogućnost. Stoga njihova diplomacija upre svu svoju snagu, da dobije kompenzaciju za taj znameniti posjed u levantskim vodama, a u kvaliteti dubrovačke republike. Prema tome, Mlečani su više želili podjarmiti Dubrovnik, nego obraniti Cipar. U tu svrhu nije ih smetalo, da dozovu i laž u pomoć. Ishitre krilaticu, kao da Turci misle, da postave u dubrovačke utvrde jaku posadu. To je naravno značilo isto, kao da Turci misle, da anektiraju Dubrovnik u poslu uspješnog prodiranja i operiranja protiv zapada. U takovom tijeku stvari kršćan-

stvc ne će sigurno dopustiti, da dođe u turske ruke onako važna strategijska točka; ono će prije dati Mlečanima, da oni to učine. Da ove izmišljotine dobiju što vjerojatniji muhur istine, ovakove glasine puštaše u svijet koliko mletački poslanik u Rimu, toliko mletački bailo u Carigradu. Ovaj zadnji posve sigurno javljaše, kako Turci misle da pošalju jednog sandžaka u Dubrovnik. Još više, Soriano ne propusti ni jedan dan, da štogod nova ne iznese protiv dubrovačke republike. U tom poslu osobito mu je dobro služio personal mletačkog poslanništva. No u neistine su kratke noge, pa i mletačke kovanice nijesu bile duga vijeka. Kad Mlečani uvidješe, da im ova radnja slabo pomaže, jer se papa osobito zauzimalje za Dubrovčane, skinu krinku i pokažu se u pravom svijetlu svoje nemile nježnje na dubrovačku republiku. U audijenciji 30. maja 1570. priopći Pio V. dubrovačkome poslaniku, da je Mlečanima osobito preporučio neutralnost dubrovačke države i to putem njihova poslanika Soriana. Ovaj da je na to dipnuo kao lav i kolerično izjavio, da su Dubrovčani krvni neprijatelji Mlečana i izdavaju ih gdje god mogu i pomažu Turke. Pošto su s ovim zadnjim u tijesnim vezama, to im potanko javljaju o mletačkom napredovanju i spremanju, kao i svih drugih kršćanskih suverena. U tu svrhu on moli papu, da se ne zauzimalje za one bezbožnike, neprijatelje mletačke vlade i kršćanske vjere. Još više, bilo bi dobro iskorijeniti gnjilo dubrovačko udo i izbaciti ga iz kršćanske zajednice. Ali papa, koji je znao kuda smjera bijes i klevetanje mletačkog poslanika, uzme odmah Dubrovčane u obranu. Izjavi Sorianu, da su Dubrovčani doista u svezi i prijateljstvu s Turcima, ali primorani silom okolnosti. Inače su to isto radili i poslanikovi gospodari prije ovog rata o posjed Cipra. No uza sve te sveze sa nekrstom, Dubrovčani su dobri kršćani, pa on ne daje

pomoć mletačkom senatu, da vrijeđa njegove sinove, nego da ratuje proti nevjernicima. Kad je Soriano vidio, da je izbacio sve oružje, a ništa ne postigao, izjavi, da će Mlečani poštovati dubrovačku neutralnost, ako i preko volje, jer ih na to sili njegova Svetost t. j. papa. Naravno je bilo, da Gundulić ne osta ravnodušnim na ovu dušmansku izjavu mletačkoga poslanika, ako mu je s druge strane i bilo jasno, da su te osvade ostale bez ikakvog efekta na rimsku kuriju. Sav potresen i suzom na očima izjavi dubrovački poslanik velikome zaštitniku svoje domovine, da su Dubrovčani uvijek bili dobri prijatelji Mlečanima, pa su im svaku uslugu učinili. To su Dubrovčani osobito pokazali onom zgodom, kad je bilo ponestalo hrane na mletačkim galijama. Tom prilikom Dubrovčani im namakoše hrane gotovo otkidajući je iz usta svojih podanika. Ako su Dubrovčani haračari turskog sultana, to nijesu svakako učinili iz obijesti, nego prisiljeni ljutom nevoljom. Međutim, treba da se Mlečani sjete, da su oni, baš prije ovog rata o Cipar, znali rado prigrliti tursko prijateljstvo, pa im izručiti kršćanske gradove i stanovnike kako n. pr. god. 1540. Uprav je čudnovato, da Mlečani kude ono kod Dubrovčana, slabih i siromašnih, što su oni sami radili jaki i bogati. Što Mlečani tvrde, da Dubrovčani redovito javljaju Turcima o pripremama u kršćanstvu, to izjavi Gundulić, da su baš Mlečani bili u tome poslu odvajkada majstori. Oni su javljali Turcima i najmanju stvarcu, što se u kršćanstvu spremaše i to putem svoga baila u Carigradu. Što Mlečani pronose glasove, da će doći u Dubrovnik turski sandžak i tamo metnuti tursku posadu, nema bilo koje potvrde o tome. To je samo ishitrena mletačka krilatica, da se na lak način dočepaju dubrovačkog teritorija. Gundulić izjavi još papi, da kad bi Turci eventualno i došli na tu namisao, da metnu posadu u Du-

brovnik, to im dubrovačka vlada ne bi pod bilo kojim uvjetom dopustila, nego se oružjem u ruci oprla turskim uzurpatorima. U tome času ne bi se prepustila samoj sebi, nego bi molila za izdašnu pomoć koliko Svetu Stolicu toliko katoličkog kralja. Uzevši slučaj, da se Dubrovčani ne bi mogli othrvati turskoj sili, zapalili bi svoj rodni grad, pa se naselili na kojem drugom mjestu. Ova izjava zadovolji papu.

Dubrovački senat naredi poslaniku Gunduliću, pismom 30. aprila 1570., da zamoli papu Pija V., da se zauzme kao od svoje inicijative za Dubrovčane kod španjolskog kralja Filipa II. Papa se odazove vrlo rado želji dubrovčkog poslanika. Kaza Gunduliću, da je pozvao španjolskog poslanika don Juana de Zuniga (Zunjiga) i kazao mu, da piše Ivanu Andriji Doriji, kapetanu španjolskih galija, da bi zaštitio, u pogibli, dubrovačke zemlje. Ovo se je i postiglo.

Dok su Mlečani najodređenije rovarili proti dubrovačkoj republici u Rimu, u Mlecima su nastojali, da to svoje rovarenje pokriju nekim velom prijateljstva. Oni su znali, da tako uvjere dubrovačkog poslanika kod duždeva dvora Sebastijana Menčetića, o neagresivnim namjerama Sinjorije, da je ovaj pisao Gunduliću u Rim, kad bi bilo potrebno, mogao bi dokazati dobro raspoloženje mletačke republike prema Dubrovčanima i na temelju dokumenata. Dneva 30. maja 1570. raskrinka Gundulić Mlečane u pismu na Menčetića tvrdnjom, da bi on također na temelju dokumenata mogao dokazati sve zle namjere Mlečanâ proti njihovoj otadžbini. Ovi su dokumenti crpljeni iz direktnog i najpouzdanijeg izvora, naime iz usta samoga pape Pija V.; uopće da nije providnost stavila ovog čovjeka na papinsko prijestolje, kaže Gundulić Menčetiću, „oplakivali bismo smrt republike i stare slobode“.

Pio V. htjede, da uzima u zajedničkoj mornarici proti Osmanlijama i svoga legata. Mlečani su kopali sa svih strana, da bi to bio koji od mletačkih prelata, n. pr. kardinal Cornaro. Papa je bio proti tome, pa je na svečan način podijelio tu čast Markantoniju Colonna, davši mu barjak svoga pomorskog generalata. Na ovom je bio krst sa ss. Petrom i Pavlom uz natpis: »In hoc signo vinces«. (U ovom ćeš znaku pobijediti). Razumljivo je, da je Gundulić bio vrlo veseo, što je Colonna bila dana rečena čast. On odmah pohiti, da mu čestita u ime republike. Gundulić se tom zgodom uprav diplomatski izrazi, kazavši Colonna, da čast, koju je primio, ne će biti samo na uzvišenje kršćanstva, nego i od protekcije te skrbi za dubrovačku republiku. Colonna primi lijepo laskavu čestitku dubrovačkog poslanika. Blagodareći izjavi, da će mu uvijek ležati na srcu dubrovački interesi. Ovo, uostalom, želi i sam papa, koji mu ih je preporučio, a u tome je suglasan i španjolski dvor.

Dne 8. juna 1570. izjavi Filip II., da je spreman, da se otpočne sa pregovorima u svrhu realiziranja jedne lige između njega, pape i Mlečana. Njegovi opunomoćenici, u ovom poslu, bili su kardinali Granvella, Pacheco i prije spomenuti poslanik kod Vatikana. Ali prije nego se je i počelo s pregovorima, neki znakovi pokazaše, da su Mlečani prilično dobili papu na svoju stranu: u rovaranju na štetu dubrovačke republike. Kako razabiremo iz pisma dubrovačkog poslanika u Rimu, dneva 24. juna 1570. bio je ovaj zamoljen, u ime papino, od kardinala Rusticucci-a, da bi mu republika dala jedrenjaču za prevoz četâ. Iz Gundulićeva pisma 28. juna, razabiremo, da je papa u toliko promijenio taj svoj zahtjev, da je tražio mjesto jedne, dvije lađe. Mlečani su se nadali od ovog svojeg uspjeha kod pape, da će Dubrovčani sigurno biti prisiljeni,

da izvrše papine želje, a to će vrlo lako izazvati gnjev Osmanlija na Dubrovčane. Ali mletačko rovarenje protiv Dubrovnika nije ostalo pri ovome. Mlečani izjave odlučno pred papom, da dok se sve kršćanstvo diže protiv Turcima, Dubrovčani ostaju postrani i u prijateljstvu s Turcima, što ne će dobro djelovati na kršćanski svijet. Ovo će negodovanje osobito zbog toga nastati, što će Dubrovčani nekažnjivo javljati Turcima o svemu, što se sprema u kršćanskom svijetu. Dubrovčani će hraniti u svojim kućama turske čauše i prenositi će na svojim lađama turske konfidente. Prema tome, vrlo je opravdano, ako savez, što se ima učiniti, ne samo sažee, nego uništi Dubrovnik s cijelim stanovništvom, da mu se upravo zatara sjeme. Rekao bih, da je i ovo drugo rovarenje Mlečana protiv Dubrovčanima dobilo donekle za sebe srce Pija V. To razabiremo iz pisma, što ga Soriano upravi duždu početkom jula 1570. Ovome daje Pio V. program cijelog rada u budućim pregovorima. Taj je sadržavao kapitulacije buduće lige, kako ih je sam papa zamislio. Članak XIV. tih kapitulacija glasio je, da će papa sa španjolskim kraljem i Mlečanima sve moguće učiniti, da ovaj njihov savez bude univerzalan. To će se postići, ako u nj stupe sve poglavice kršćanstva, naime njemački car, ostali kršćanski kraljevi njemačkog carstva i Italije, pa drugih krajeva, što su blizu turskim zemljama. Ovdje kazano, da će se tražiti da stupe u savez i zemlje, što graniče s Turskom, tangiralo je u prvom redu dubrovačku republiku, ako i nije direktno kazano, jer je to smatrao papa vrlo pogibeljnom točkom za Dubrovnik. Gunduliću je situacija bila jasna i nije bio ni čas u sumnji, da je papa počeo, ako i pomalo, kolebati u pogledu zaštite dubrovačke republike. Pošto je papa bio još slabašan starac, koji je lako mogao umrijeti, Gundulić preporučiti svojoj vladi, da odašalje u Španiju jednog

vlastelina kao poslanika; ovaj će zamoliti Filipa II., da bi, u ime stare, vjerne službe i odanosti, koje je republika znala iskazati njegovim prethodnicima, uzeo republiku u svoju osobitu zaštitu, pa da bi tu zaštitu dao razumjeti i Mlečanima.

Međutim Gundulić nije propustio, da i dalje obara pogubne mletačke planove proti svojoj domovini. Odmah, u audijenciji, iznese pred papu sve posljedice, koje mogu zateći njegovu domovinu, ako se bude tražilo, da i ona dade galijsku za savezničku flotu, koja ide proti Osmanlijama. Dubrovnik se nalazi, tako reći, u turskim pandžama, pa on ne može dati traženu lađu bez velike svoje pogiblj; inače je Dubrovnik, nadoda poslanik, spreman na svaku službu prema Svetoj Stolic. Kao dokaz za svoju tvrdnju, iznese Gundulić pred papu slučaj, kad ono iza malteške bitke, pade Piali-paša s flotom pod Dubrovnik i zaprijeti gradu, jer je vidio neke dubrovačke jedrenjače u španjolskoj mornarici. Istog je mišljenja bila i dubrovačka vlada; tražena lađa od kardinala Rusticucci-a ne može se dati, a da se republika ne izvrgne represalijama od strane Turaka. Ako opet papa tako treba traženu lađu, neka si-lom otme onu, što se nalazi u Jakinu; na taj će se način oni moći uvijek opravdati na divanu padišaha. Papa se potpuno zadovolji ovim odgovorom; tako prođe i ova oluja i ne nanese bilo koje škode vrlo izloženom Dubrovniku. Ovim raspletom stvari, Dubrovnik ponovno umakne teškim zamkama mletačke diplomacije, pa i u pitanju XIV. članka ugovora, što ga iznijesmo, a to ćemo još vidjeti.

Dubrovački senat posluša Gundulića i opremi put Madrida Ivana M. Floria, kapetana u službi don Juana d' Austria. Ovaj je imao proći preko Rima i tamo se op-skrbiti preporučnim pismima od strane pape i španjolskih crkvenih dostojanstvenika i opunomoćenika Filipa

II., osobito Granvelle. Papa daje Flori-u četiri preporučna breve-a, od kojih se jedan imao predati samom kralju. U tom breve-u papa najtoplije preporuča kralju republiku zaklinjući ga, da je uzme u zaštitu proti svakome, koji bi radio proti njoj. Drugi je breve bio za predsjednika španskog krunskog vijeća, kardinala Espinosu. Za nj daje preporučno pismo i kardinal Granvella. Španski dvor pristane drage volje, da uzme u zaštitu dubrovačku republiku. Ali to nije bila zasluga Flori-a, o kojem Gundulić kaza, da je »un marinaro zotico et tondo«. Španski je dvor bi zato za Dubrovčane, jer je htio da udovolji željama pape i jer je bio proti Mlečanima.

Iza sretno dovršene prve faze svog diplomatskog rada, stupi Gundulić u drugu fazu za vrijeme dogovaranja o kapitulacijama, koje su saveznici imali da uglave među sobom. U instrukcijama, koje senat upravi Gunduliću, kako će se držati prema opunomoćenicima, koji imaju da učine sporazum u formiranju Svete Lige, republika je točno precizirala svoje stanovište. Ona zatraži od svoga poslanika, da uznastoji, da saveznici unesu među uglavljene točke saveza i to, da će Sveta Liga čuvati netaknutu dubrovačku republiku, a ispustit će uopće bilo koji govor o kakovoj obrani Dubrovnika. To će učiniti iz obzira prema Visokoj Porti. Papa primi bez prigovora ovu želju Dubrovčanâ. Obeća Gunduliću, da će sve sigurno iznijeti, po svojim opunomoćenicima, pred savezničke poslanike. Formula, koju je papa odabrao, da iznese ovu želju dubrovačkog senata pred delegate Svete Lige, glasila je: »Dubrovnik sa cijelim svojim teritorijem, mjestima, svim stvarima, ne će biti štetovan niti uznemiren od saveznika i njihovih pomorskih i kopnenih vojskâ; uopće ne će od njih pretrpiti bilo koje zlo«. Opunomoćenici Filipa II. prihvate ovu formulu bez prigovora. Nije isto uradio mletački poslanik Soriano; što-

više, on se digno protiv nje uprav koherično. Ali cijela njegova filipika proti dubrovačkoj republici nije koristila ništa. Bilo mu je odgovoreno, da je to papina želja i da drukčije ne može da bude. Kad je Soriano opazio da ne će istisnuti formulu iz punktacijâ savezničkog ugovora, uze da iznesenu o Dubrovniku oslabi vrlo ostrim umecima. Ovi bi bili: 1. Dubrovčani ne će pomagati Turke, kako su to do sada činili i čine, bilo to u oružju ili ratnim spravama, kovinama i drugim stvarima. 2. Također ne će javljati Turcima o namjerama kršćanskog svijeta, a osobito onih, što su u Svetoj Lizi i koji će u istu stupiti. 3. U svrhu ovog saveza doprinijet će i Dubrovčani novaca, vesala ili brodova. Ovaj Sorianov protupredlog unicum je u diplomatskoj povijesti Evrope. Čudnovato izgleda, kako se je uprav Soriano i usudio iznijeti ga pred španske i papinske poslanike; on je bio vrlo dobro informiran o osobitoj brizi, koju vode papa i Filip II. o Dubrovnik. S druge strane kaže ovaj protupredlog jetku žuč, u kojoj se je kuhala kajna Venecija proti Dubrovniku, pa smjelost, koja je graničila s mahnitošću. S kojegod strane ispitivali ovaj protupredlog, uvijek će izaći, da se je u njemu htjelo prikazati Dubrovnik kao doušničko gnijezdo Turakâ, koje u svemu pomaže nekrsta: bilo to depešama o svemu što se pripravlja u kršćanskome svijetu proti Turcima, bilo ratnim materijalom. Ovako s jedne strane. S druge strane bilo je očito nastojanje Mlečanâ, da prisili Dubrovčane, da stupe u Svetu Ligu, davanjem novaca, vesalâ i brodovâ. Na taj će se način Dubrovčani ogriješiti o neutralnost i izvrgnuti gnjevu Osmanlijâ. Tako će dospjeti u vrtlog između Scile i Haribde, pa će u njemu i zaglaviti. Ali papa nije htio ni da čuje, da pusti Dubrovnik, da ovako grdno nastrada. Štoviše on opomene Soriana, da gleda Venecija, da ne

izazivlje pravdu božju; može im se dogoditi kao onom tiraninu, koji se je zagrozio sv. Vasiliju, biskupu u Kapa-dokiji, da će na povratku sraziti njegov grad s zemljom; ali mu se je dogodilo, da je sam bio poražen i pogubljen. Papa protumači Sorianu, zašto on toliko štiti Dubrovčane. On to čini zato, jer su Dubrovčani jako katolički narod, vrlo odan papi i poslušan u stvarima inkvizicije. Soriano je na ovo nadometnuo, da Dubrovčane ne treba ni spominjati u savezničkom ugovoru, kad jednom u nj ne ulaze. Ali papa ostane pri svojoj odluci, da se Dubrovčani spomenu u ugovoru prema iznesenoj formuli, bez ikakvih obveza od strane Dubrovčanâ, koji su vrio ugroženi od Turakâ. Papa ipak nadoda, da nije isključeno, da Dubrovčani po vremenu stupe u savez. Ali Mlečani ne izgube nadu.

- Oni uzmu da i dalje sumnjiče Dubrovčane i iznose neke stvari, koje su gdjekad bile i istinite. Tako prijave papi, da Dubrovčani pomažu Turke u Novome; poslali su im već nekoliko tona praha, mnogo vesala i jednog židova, ljekara. Soriano javi veselo svojoj vladi, da je ovom optužbom svratio pozornost sv. Oca. Njegova je radost još porasla kad je čuo, da je papa naredio, da odmah dođe pred njega dubrovački poslanik. Ali je Soriano i ovaj put slabo nišanio i nije ništa učinio proti republici sv. Vlaha. Gundulić je i ovaj put spasio svoju domovinu, što je, po svemu izvidu, papa i želio. No da se bačena od Mlečana mrlja posvema opere, savjetova Gundulić senatu, da se obrati u ovome poslu direktnim listom na papu, jer će tako biti jasno, da su njegovi izvodi bili istiniti. Ovo je senat i učinio. Ali je papa bio, i bez ovog direktnog pisma dubrovačkog senata, posve uvjeren o istinitosti izvoda Franja Gundulića. U tom poslu pođe plemeniti Pio V. tako daleko, da je kazao u brk Sorianu, da su njegove inkriminacije proti dubrovačkoj republici neistinite. Du-

brovniku je u ovom poslu to jako pomoglo, što je obećao papi, da će potajno učestvovati u ratu proti Turcima s tri-deset navâ. Kad je usto stvar tako daleko pošla, da je za Dubrovčane osobito istupila i Španija, pa i sam njemački car, koji nije želio, da se Mlečani još više rašire na Jadran-skom moru, jer bi to bilo proti njegovim interesima, Mlečani popuste u svojoj tvrdokornosti. Pristanu, da se unese i Du-brovnik među punktacije savezničkog ugovora, ako i u ne-što promijenjenoj formi, ali je i to bilo prije predloženo od pape. To je bio XV. članak savezničkog ugovora i glasio je: »Item Ragusium cum universo eius territorio, locis, rebus-que, omnibus, nullo damno, molestiare a confederatis eorum copiis maritimis vel terrestribus affici, neque aliquod ab eis detrimentum pati debeat, nisi ex aliqua justa causa SS. D. N. eiusque successoribus videbitur.«¹⁾ Na ovaj na-čin pobijedi napokon pravica i dubrovačkoj republici bi potpuno zagarantovana neutralnost i neagresivnost nje-zina teritorija kao uopće svih interesa, ako i pod kon-trolom rimske Stolice. Na 19. maja 1571. učiniše savez-nici sporazum i poprимиše punktacije, slične onima iz god. 1538. Gundulić se odmah pobrine, da pošalje svojoj vladi sve točke savezničkog ugovora uz ponosnu primjedu: »Nelle dette Capitulationi le SS. V. V. Ill me sono incluse cautemente et con molto lor splendore, se bene il lor ne-mici si sono opposti, gagliardamente«. (U rečene kapitu-lacije uneseno je Vaše presvijetlo Gospodstvo oprezno i sjajno, i ako su se neprijatelji [Mlečani] jako opirali).

Na ovaj način Dubrovnik uredi čisto i bistro svoj međunarodni položaj i spasi svoju neutralnost, a možemo

¹⁾ Dubrovnik sa cijelim svojim teritorijem, mjestima, svim stva-rima ne će biti štetovan i uznemirivan od saveznika i njihovih po-morskih i kopnenih vojskâ; uopće ne će od njih pretrpjeti nikakovo zlo, (ako ne bi to iz kojeg opravdanog razloga naredio Presveti Naš Gospodin t. j. papa) ili njegovi nasljednici.

reći i slobodu. Sreća za Dubrovnik, da je Pio V. razumio republiku, da se ona ne smije odvratiti od osnovne veze s carigradskim padišahom, pa da je danak Porti cijena slobode. No sretan je bio Dubrovnik u ovom kritičnom času i u tome, što je Filip II. mrzio iz sve duše Mlečane, a i sam njemački car nije im mogao oprostiti toliko grijeha, pa trpiti njihovo širenje na istočnim jadranskim obalama.

Prije nego je bila ostvarena Sveta Liga, pade Cipar u turske ruke. Osvajaše ga Mustafa paša sa 150 bojnih đemija i 70.000 momaka. Već 9. septembra 1570. pade grad Nikozija uza svu herojsku obranu Nikole Dandola. Vijest o padu ovog znamenitog grada potrese kršćanskim svijetom. Ali savezničko brodovlje, koje je još moglo poduzeti uspješnu akciju, proti rastrkanom turskom brodovlju u ciparskim vodama, ostane bez ikakove akcije i vrati se natrag. Markantonije Colonna, papinski admiral, krene put Rima. Ali je na putu bio vrlo slabe sreće, jer ga zahvatiše više olujâ. Pribjegne pod Kotor i tu mu izgori admiralska lađa. Colonna nastavi svoj put na jednoj mletačkoj galiji. Ali kod Molunta zateče ga opet oluja te ga zatjera prema Cavtatu, pa prema Mlinima u Župi, gdje mu se brod i nasuka. Colonnu spasiše Župljani od brodoloma, pa ga dopratiše do Dubrovnika, gdje bi primljen sa svim počastima. Svoj spas na dubrovačkim obalama, kao i sjajan doček u Dubrovniku, nije Colonna nikada zaboravio, a ovo je pomnožilo i ljubav Pija V. prema Dubrovčanima. Međutim se je nastavilo kroz zimu podsjedanje Famagoste, koju je branio Markantonije Bragadin. Ovo tužno stanje Cipra nije zahtijevalo, da tamo bude turska flota, kojoj je bio kapudan-pašom (admiral) Ali-paša. Ovaj zajedri u junu 1751. preko Krfa, na koji nije udario, prema sjeverozapadu i dospije u dubrovačke i mletačke vode. Pošto je

savezničko brodovlje bilo sakupljeno u Messini, to su jadranske obale bile posve izložene turskom bijesu i pljačkanju. Ovo su zadnje osobito dobro izvodili Ali-pašini ortaci i gusari, naime Uludž-Alija, alžirski beglerbeg i Kara-Hodža. Ali-paša redom osvajaše Ulcinj, Bar, Budvu, pa jako pritisne Kotor. Uludž-Alija i Kara-Hodža udare, dozvolom Ali-pašinog zamjenika i zapovjednika suhozemskih četa Pertat-paše, na grad Korčulu, koji nijesu mogli osvojiti. Nato oni udare na Hvar, Brač i Vis, pa ih opljačkaju. Gusari imadahu u svome planu i Zadar. A i sama Venecija uzdrhta pred ovim gusarskim pohodom. Ali gusari se vrnúše natrag ispod Zadra, da ne bi bili zatvoreni u Jadranskom moru od savezničkog brodovlja, čiju snagu nijesu poznavali. Dubrovčani se na vrijeme orijentovahu prema ovoj provali turske mornarice u Jadransko more. Učine sve korake, da obezbijede svoje zemlje i brodove, pa što većma omekšaju gorde turske morovođe. Dne 8. augusta odašalje republika u Novi odaslanstvo trojice vlastele i to Marina Bunića, Jera Kabogu i Ivana Rastića. Ovi će pozdraviti u ime republike Pertat-pašu i čestitati mu, što je osvojio »arbanaške« gradove. Dubrovačka vlada ne propusti što je najglavnije i što Turčin hoće, a to su darovi. Pertat-paši bijaše poslano 1500 zlatnih dukata, Ali-paši 1000, a Uludž-Aliji 200. Kako se razabire iz navedenih brojaka, Dubrovčani su najviše imali na vidu Pertat-pašu, pa su ga najbolje i darovali, a to zato, jer je on zapovijedao turskoj kopnenoj vojsci, koja je mogla zadati najjačih udaraca dubrovačkim zemljama. U tom cilju zamole dubrovački poslanici Pertat-pašu, pri izručivanju darova, da bi poštedio dubrovačke zemlje i brodove; neka bi zapovjedio podređenim, da respektiraju dubrovačku neutralnost. Još se Dubrovčani založe za kršćansko roblje, koje je čamilo u tur-

skim okovima, pa učiniše, da im je Ali-paša obećao, da će im što više pomoći pri otkupljivanju robova. Međutim republika ne propusti, da i kod Visoke Kapije preporuči svoju zemlju i brodove. To je imao da uradi novo-izabrani poslanik kod padišaha, Andrija Bonda, koji dođe na mjesto Ivana Palmotića i Marina Rastića, koji umriješe u Carigradu. Uza sav silni strah, što ga je republika pretrpila pred ovom turskom najezdom, ne propusti nimalo, da joj se krši neutralnost, pa bilo u poslu svoje najveće neprijateljice Venecije. Kad je Kara-Hodža htio, da zarobi jednu mletačku lađu u dubrovačkoj luci, ne samo da mu republika nije to dopustila, nego ga je potjerala ispalivši nekoliko hitaca s tvrđave sv. Ivana. Slično je bilo i s galijom Sante Trona, koja uteče ispred Uludž-Alije i skloni se, u dubrovačku luku, preskočivši verige, što je zatvarahu. Sva nastojanja Uludž-Alije, da mu Dubrovčani izruče mletačku galiju, ostadoše bezuspješna. Alžirski beglerbeg bi lijepo darovan od Dubrovčana, ali je morao respektirati dubrovačku neutralnost i povuče se natrag. Dubrovčani su dosta trpili u ovo doba i od uskoka. Miho VI. Sorkočević morao je po cijeli dan ploviti galijom oko Dubrovnika. Obnoć se je stavljao na ulazu u luku poprijeko kakav brod, da je potpuno zatvori.

Međutim, su se historički događaji tako razvijali, da je kršćanska flota morala nešto učiniti, ako nije htjela, da pri svom porodu oda vrlo staračku slabost. Na poticaj mletačkog morovođe Veniera i generalnog providura Barbariga odluči don Juan d' Austria, da s cijelom savezničkom armadom izađe 16. septembra 1571. iz Messine. Dne 7. oktobra sudari se kršćansko brodovlje s turskim kod Lepanta, a zajedno su brojili preko 400 za boj spremnih galija, navâ i t. d. Iza teške i očajne borbe, u kojoj je sudjelovao i Cervantes, iznesoše kršćani pobjedu, ka-

kovu krst još ne iznese nad polumjesecom. Ono trideset dubrovačkih navâ, koje su, pod zapovjedništvom don Cesare d' Avales, služili kao pričuva, nijesu učestvovala u bici, jer su nave bile izostale poradi jake tišine. Gundulić pripisa ovaj slučaj milosti božjoj, jer bi Turci inače progonili Dubrovčane, da su i oni krivi njihovu porazu. Kad je Onofred Giustiniani dobio na 18. oktobra veselu vijest u Mletke o pobjedi kršćana nad Turcima, cijeli grad prijede u ekstazu veselja. Isto možemo da kažemo i o ostalom kršćanstvu izuzevši Filipa II. i Dubrovčane. Kralj španjolski ostane potpuno hladan kod ovake velike pobjede. On bi i sada radije okrenuo kršćansko oružje proti nizozemskim ustanicima, nego proti Turcima. Osim toga on je mrzio Mlečane iz sve duše. Nije opet isključeno, da je zavidao svom polubratu don Juanu d' Austria na toliko stečenoj slavi, pa nije želio, da ta još poraste. Onda je bila javna tajna, da je don Juan d' Austria bio tvrdog uvjerenja, da je pozvan, da osnuje na Sredozemskom moru jaku državu, pa postane kraljem Alžira ili Moreje. Ako se je Dubrovnik u srcu i veselio, što je kršćanstvo iznijelo pobjedu nad Turcima, brižno se je čuvao, da to veselje javno ne iskaže, a sve od straha pred Turcima, kojih je uvijek bilo u Dubrovniku. S druge strane ova se je pobjeda najvećma pripisivala junaštvu Mlečanâ, dubrovačkih najvećih neprijatelja. Ovi su im bili sada još pogibelnijim. Dubrovnik je, prema takovu razvoju povijesti, morao staviti fenjer budne straže i na vrata od Ploča kao i od Pilâ pa, potegnut u se koliko se više može, budnim okom pratiti dalji razvoj borba Svete Lige s Turcima.

Mleci zbilja ne prestaše da i dalje potkopavaju i stavljaju u pitanje dubrovačku slobodu. Oni nastaviše i dalje posao ocrnjivanja Dubrovčana kod rimske Stolice. Optuže Dubrovčane, da su slali svoje brodograditelje u Novi, da

rade za Turke; još kazaše papi, da su se Dubrovčani, za vrijeme ovog rata silno obogatili, jer se u Dubrovnik navrnula sva istočna trgovina, što je inače tekla u Mletke. Papa i povjerova ovoj zadnjoj tvrdnji, koja je sadržavala mnogo istine pa je, mimoišavši Gundulića, zatražio u Dubrovčana, da novčano pomognu njemačkog cara, da uzmogne dignuti kopnenu vojsku i stupiti u Svetu Ligu. Dubrovačko vijeće odluči da dađe 10.000 talira. Gundulić ih nagovori, da ne dadu ništa, što su i učinili. Sjajnoj retoričkoj argumentaciji dubrovačkog poslanika nije mogao papa da ništa prigovori, i on oprosti Dubrovčanima sve izdatke u novcu. Gundulić mu iznese tobožnje ogromne troškove, koje je republika imala, da se utvrdi i oboruža i proti Turcima i proti Mlečanima. Pio V. primi sve za suho zlato. Samo napomene poslaniku, da je čuo, kao da Turci misle da zatraže od republike stalan broj brodova, mornara i nekoliko vlastele u taoce. On ih zaklinje, da to ne učine, jer ako bude trebalo, da se pokrene cijela sila Svete Lige na njihovu obranu, bit će sve izvedeno. Sličnim vijestima napuniše Mlečani uši i don Juana d'Austria. Listom 22. februara 1572. potuži se ovaj na republiku, da je dala Turcima 400 mornara, poslala u Carigrad 300 kalafata i 50 vlastele u taoce, pa još kazala Kara-Hodži, da je Korčula bez obrane. Možda je don Juan sumnjao na Dubrovčane i stoga, što mu republika nije čestitala na pobjedi kod Lepanta. Republika posla Junijskog Crijevića tek 20. marta 1572. u Messinu, da čestita don Juanu na pobjedi kod Lepanta. Poslanik je imao da kaže don Juanu, kako se republika veseli velikoj pobjedi više od drugih kršćanskih vlasti; ona će od toga imati najviše koristi poradi svoga geografskoga položaja. Crijević je još imao opravdati republiku kod don Juana, što mu nije odmah čestitala i to, mislim, od straha pred Turcima. Poslanik odnese don Juanu i dar i

io 12 hrta. Dubrovčani poslaše i Colonna pismo, u kojem obaraju podmetnute im podvale od strane Mlečana. Da se još bolje uvjeri don Juana o lojalnosti republike, pođe k njemu i Marin Binciola. U uputama, koje mu dade republika, osobito su istaknute dvije točke t. j. da je najveća briga dubrovačke republike, da se uveliča vjera i uzdrži sloboda. Republiku veseli svaki uspjeh Svete Lige, pa jedva čeka i dalje uspjehe, da joj se tako omogući, da uzmogne javno poslužiti Kristu i don Juanu.

Veliki vezir Mehmed Sokolović kaza mletačkom babilu: »Osvojenjem Cipra mi smo vama odsjekli ruku, a uništenjem naše flote kod Lepanta vi ste nama samo podstrigli bradu«. I zbilja ta brada u malo vremena, od samih pet mjeseca, bujno poraste. Izglednom energijom obnovi veliki vezir Sokolović propalu tursku flotu. U samih 5 mjeseca dotjera je na 200 brodova. Za kapudan-pašu postavi Sokolović alžirskog beglerbega Uludž-Aliju, koji je bio strah i trepet zemljama oko Sredozemskog mora. Da su saveznici pokazali poslije bitke kod Lepanta malo više sloge i interesa za stvar civilizacije i vjere, Turčinu ne bi sigurno tako narasla brada. Ali valja priznati, da je ovom jakom osnaženju Turaka najviše doprinio Filip II., koji je jače mrzio Mlečane od Turaka. Usto on bi rađe bio poveo ratne čemije na Berbersku ili na Francusku, jer je bio uvjeren, da francuski kralj potpomaže urotnike u Nizozemskoj. Uzalud su bile molbe Pija V., da Filip dopusti don Juanu, da sa saveznicima izađe proti obnovljenoj turskoj floti, koja uze i da demonstrira. Uto zateče i smrt Pija V. na 1. maja 1572., a na njegovo mjesto bi izabran Grgur XIII. Ovaj papa pođe tragom svoga prethodnika, pa je nastojao iz petnih žila, da se savezničko brodovlje odriješi put Levanta i osvoji Cipar. Ali ni on nije bio bolje sreće kod Filipa II. Kad je Colonna uvidio, da se sa don

Juanom ne može ništa učiniti, odluči da sam krene proti Turcima zajedno s Mlečanima. Ovo bi i izvedeno uz dodanu pomoć od don Juana d' Austria. Markantonije Colonna krene prema otoku Cerigu, kad mu stiže glas, da se je Uludž-Alija digao iz Malvasijske luke pa mu ide u susret. To je i bilo. Ali lukavi turski admiral promjeri savezničku flotu i uvidje da je jača. Odmah zabaci ofenzivu ne htijući riskirati sreću Turske na Sredozemskom moru i povuče se u Modon. U toliko mletačka republika isposlova kod Karla IX., da je dao najsigurnija obećanja, kako mu nije ni na kraj pameti, da misli o kakovom ratnom pohodu na Španjolsku. U ostalom još je prije bilo uspjelo kraljici majci Katarini Medici, da je u kraljevu srcu satrla sve ratne osnove, koje je bio potakao admiral Coligny. Prema tome Filip II. bijaše prisiljen, da naredi don Juanu, da digne sidra i pridruži se saveznicima. Don Juan pisa admiralu Colonnii, da ne čini ništa do njegova dolaska. Ali se Colonna nije na to obazirao. Kad je don Juan čuo, da je Colonna kušao da izazove tursku flotu i s njome zametne kreševu, spočitne mu to pri sastanku tako živo, da je moralo doći do nesuglasica među tom dvojicom zapovjednika. I zbilja! Dne 11. septembra 1572. otputovaše saveznici sa Paksa, pa se usidriše kod Navarina, držeći tako blokiranu tursku flotu u Modonu. Sve je kazalo da mora doći do odlučne bitke. Kad odjednom dade don Juan zapovijed, da se diže brodovlje put Italije, jer nemaju dosta hrane. Saveznici bijahu prisiljeni, da slijede don Juana. Ovim posljednjim aktom španjolskog proračunanog oklijevanja i nepovjerljivosti bijahu Mlečani osobito ošinuti. U njima se porodi želja, da se pogode sa sultanom i opet stupe u dobre odnose s osmanlijskim carstvom. Mletački dužd Alvise Mocenigo umovaše: »I od većih uspjeha ne možemo da dobijemo nikakvog ploda;

boreći se stavljamo sve na kocku, a pobjeđujući ne postizemo ništa«. Usto je mletačka trgovina silno trpila. Opći interes zahtijevaše od mletačke vlade, da se odluči, te uglavi mir s Turcima, koji je donekle mogao tangirati čast mletačke republike. Tajnim posredovanjem francuskog poslanika Noailles-a, sklope iscrpljeni Mleci mir s padišahom na Bosporu, dne 17. marta 1573. Učinjeni mir i uslovi ponizivahu Veneciju. Morala se odreći svih svojih prava na Cipar, platiti ratnu odštetu od 300.000 dukata i povisiti danak za otok Zante od 500 na 1.500 dukata. Glas, da je Venecija sklopila mir s Turskom, proti jasnom slovu ugovora s papom i Španjolskom, rodi negodovanjem i prezirom na Mlečane koliko u Rimu i Madridu, toliko u cijelom kršćanskom svijetu. Tim aktom ostane jedna od najvećih pomorskih bitaka novoga doba, jedno od najtežih viteških djela romanskoga svijeta, bez političkih posljedica. Ideja se krstaških vojna umrtvi. Kako prije na istok, tako se sada okrenuše pogledi Evrope na zapad. Atlantski ocean zauze centar interesa stare Evrope, kamo se prenese trgovački maksimum, poslije velikih otkrića. Sama ideja više ne može da pokrene narode u boj, hoće se još i interesa. Ali dokle je cijelo kršćanstvo bilo kao strijelom pogodoeno, kad se prosu glas o mletačko-turskom sporazumu, dubrovačka se republika veseljaše. A imala je i zašto. Njezin gordi neprijatelj bijaše ponižen; pokazao se je u potpunom svijetlu odurnog egoizma i vjerolomstva, a nikako u onome, kako su se Mlečani hvalili: »Non essendovi altro splendor Cristiano, che questo fuori delle porte di Venezia verso Oriente«. (Nema drugog kršćanskog sjaja do onog, koji iz Mletaka svijetli prema istoku.)

Raspadom Svete Lige Dubrovnik izbjegne, mudrošću

svoje diplomacije, možda najvećoj opasnosti, koja do velikog potresa (1667.) bijaše zaprijetila njegovoj slobodi i individualnome razvoju.

LITERATURA.

Depeschen des Francesco Gondola, Gesandten der Republik Ragusa bei Pius V. und Gregor XIII. Herausgegeben von Dr. L. Graf Voinovich. Wien, 1909. — Sebastiano Veniero e la battaglia di Lepanto. Studio di Pompeo Molmenti. Firenze 1899. — Jurien de la Gravière, La guerre de Chypre et la bataille de Lépante. Paris, 1888. — Normann-Friedensfels, Don Juan de Austria als Admiral der heiligen Liga und die Schlacht bei Lepanto. Pola — Wien, 1902. Manfroni, La marina da guerra nel granducato Mediceo. Roma, 1896. — Manfroni, Storia della Marina Italiana dalla caduta di Costantinopoli alla battaglia di Lepanto. Roma 1897. — Veroggio, Gianandrea D' Oria alla battaglia di Lepanto. Genova, 1896. — Guglielmotti, Marcantonio Colonna alla battaglia di Lepanto. Firenze, 1862. — Arenaprimo, La Sicilia nella battaglia di Lepanto. Messina, 1892. — Bartolomeo Sereno, Commentari della Guerra di Cipro o della Lega dei Principi Cristiani contro il Turco. Monte Cassino, 1845. — Razzi, La storia di Ragusa. Dubrovnik, 1903. — Ljubić, O odnosajih među republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka 16. stoljeća do njihove propasti. »Rad« 53. — Manfroni, Lega Cristiana nel 1572. Roma, 1894. — Du Mont, Corps diplomatique. Amsterdam, 1738. — Paul Herre, Europäische Politik im Cyprischen Krieg 1570 - 73. Leipzig, 1902.

V.

DUBROVNIK I LEOPOLD I.

THE GOVERNMENT OF THE STATE OF NEW YORK

I.

Sadržaj: Politička i gospodarstvena revolucija u novom vijeku. — Otkriće Amerike i pomorskoga puta u Istočnu Indiju. — Centar svjetske trgovine prenosi se sa Sredozemskog mora na Atlantski ocean. — Zapadnoevropski brodovi u Levantu. — Trgovački put niz Dunav. Ekonomsko-političko propadanje Dubrovnika. Dubrovačka vlada nastoji, da se spase iz krize s pomoću Španije. — Drugi uzroci propadanja. — Veliki potres. — Borba Dubrovnika s Portom i mletačkom pohlepom. — Dubrovnik sklapa zaštitni ugovor s Leopoldom I.

U srednjem vijeku jako se razviše male državice i oblasti, gdje individualna energija ili sila feudalne gospode i gradova sve može. Baš je protivno u novom vijeku, u kojem izbija osobita težnja za stvaranjem velikih kolektivnosti, u kojima uzima u ruke kormilo centralna vlast i ide za uvođenjem apsolutizma, što sve ubija čovječju individualnost, pa tjera u kut nesamo gospodu već i građane. Posljedica te političke revolucije t. j. koncentriranja sve državne vlasti u ruke pojedinih vladara, bili su veliki ratovi na susjede i prezir na sve državne mikroorganizme, pa bili oni i najsavršenijeg tipa. Uz ovu političku revoluciju u novom vijeku rađa se i druga revolucija, i to na gospodarskom polju. Doba velikih preko-oceanskih otkrića daje općenju među narodima sasvim nove putove, novo lice i nove trgovačke metropole; prije uski horizonat trgovački sa središtem na Sredozemskom moru, raširi se sada u svjetski horizonat sa središtem na

Atlantskome oceanu. Poslije otkrića Amerike (1492.) i pomorskog puta oko rta Dobre Nade u Istočnu Indiju (1498.) naginje težište svjetske trgovine na Atlantski ocean u oba navedena smjera: trgovina, industrija, a s tim skopčano blagostanje i kultura građanskoga, trgovačkoga i industrijskog staleža uze da cvate u zemljama na ovom oceanu, pa zahvati pomalo i ostale susjedne zemlje, koje su dosad gledale na Sredozemsko more kao centar svjetske trgovine. Na ovaj način izgubi svoju nekadašnju znatnost Sredozemsko more, kamo je trgovina bila nalegla već od doba Feničana, a osobito iza krstaških vojna, a tako isto i italijanski trgovački gradovi kao i naš Dubrovnik.¹ Trgovački maksimum, koji diže visoko krila narodima na Atlantskom oceanu, učini, da se predašnje jake trgovačke republike i gradovi Sredozemskog mora i njegovih dependenca nadoše u jedan mah u trgovačkom minimumu. Svi zajedno bijahu upravo pogođeni ovom gospodarskom revolucijom u žilu kucavicu, koja poče jako krvariti; ovo i rodi jakim potresom njihove veličine i blagostanja. Imena negda prvih trgovačkih republika kao na pr. Mletaka, Genove, Dubrovnika itd. zamijeniše druga imena kao Španija, Portugal, Holandija, Engleska i Francuska. Kada su još ovi narodi, osobito holandijski, francuski i engleski brodovi, našli svoj direktan put i za luke Levanta, pa i tu zagospodovali na trgovačkom polju, i kad opadanje turske moći prouzroči, da se trgovina iz ekonomski ojačane srednje Evrope za Tursku razvila uvelike suhim putem niz Dunav, zapечатiti se sudbina nesamo Dubrovnika, nego i ostalih dalmatinskih gradova kao i Mletaka. Ovim preokretom u svjetskoj trgovini nastaje veći, intenzivniji i direktniji saobraćaj između Evrope i lukâ Crnog, Mramornog i Egejskog mora, a sve dalmatinske luke kao i Dubrovnik prestaju da budu prolazne točke za svjetski saobraćaj zadržavajući samo

mjesto kao posrednice za obližnje turske pokrajine. U ovom isključenju dalmatinskih luka kao i Dubrovnika iz svjetskog i trgovačkog saobraćaja, leži jedan od najglavnijih uzroka ekonomsko-političkog propadanja dubrovačke republike kao i njezine veličine, što se izrazitije zamjećuje tek u XVII. stoljeću. Baš početak ovog stoljeća u isto je vrijeme svršetak poglavlja o dubrovačkoj veličini. Što je iza toga slijedilo u dubrovačkoj historiji, nije no poglavlje o dekadenci dubrovačke republike. Doduše republika nije pustila tijek povijesne evolucije bez razumijevanja. Da spasi sebe i svoju trgovinu, prikuči se republika što više rečenom atlantskom trgovačkom maksimumu, i to putem Španije, kojoj silno ponarastoše krila otkrićem Amerike i u koju se zgrnu velika sila gibljiva bogatstva. I dok su se Mleci tvrdokorno držali starih trgovačkih putova, pa napeli sve sile, da putem Sulejmana i Mamelukâ unište portugalsku indijsku trgovinu, počeli da traže neprirodan put kroz Rusiju za Indiju, dotle republika primi promjene u trgovačkom tijeku stvari i uzimaše velike koristi. Otkrićem Amerike dubrovački brodovi mirno brodare po Atlantiku. Znameniti pučani kao Bune, Mažibradići, Stefani-Skočibuhe, Ohmućevići i dr. popeše se do admiralskih časti u Španjolskoj. Ali za znamenito uporište, što su imali u španjolskim katoličkim veličanstvima za očuvanje slobode i trgovine te konkurencije s drugim pomorskim državama, morali su Dubrovčani pridonositi velike i prevelike žrtve. Dubrovačko brodovlje učestvuje u ekspedicijama Karla V. na Tunis i Alžir. U ovom drugom vojnom pohodu strašna oluja gotovo uništi špansko-dubrovačko brodovlje. Priča hoće, da na samom Lopudu osta trista Vicâ udovicâ. Dubrovačko brodovlje učestvovala i u »nepobjedivoj armadi« te u »indijskoj floti« kao i u »portugalskoj vojnoj ekspediciji«.² Veliki gubici u bro-

dovima i momčadi pri ovakovim vojnim pohodima, trgnuše silno snagom republike, te joj zadadoše nemilih rana. K starim nezacijeljenim ranama dolazile su i nove. Poznato je, da Dubrovnik ima da dijelom zahvali svoju evoluciju u velikom stilu svojoj neutralnosti u borbama između istočnih i zapadnih sila. Ali ipak ofenzivni ratovi, što su se vodili sve jače protiv osmanlijskog carstva iza smrti Sulejmana II. (1566.), pa propadanje turske države, sve jači sukobi republike s Portom, borbe među državama na Sredozemskom moru, lukave spletke mletačke republike pridonijese mnogo padu dubrovačke veličine i ugleda.³

Ali, uz eksogene nepovoljne sile na tijek prilika dubrovačke republike, jako su uplivale i one endogene. Prijelazom šesnaestog vijeka u sedamnaesti i dalje staro dubrovačko društvo poče da propada, a novo uze da ispoljuje nemirno i bučno; potonje nije zaziralo ni od zavjera protiv republike.⁴ Stare dalekosežne vlasteoske generacije izumiru, a nove se pojavljuju u sve tjesnijem državničkom horizontu. Pod uplivom latinske kulture, koju ponovno oživiše Isusovci svojim dolaskom, Dubrovnik se sve više otuđuje slovenskome stablu, na koje se u ranijim stoljećima tako vješto navrnula romanska stabljika. On se sve jače potalijančuje koliko u vrhovnoj upravi toliko u književnom radu i privatnom životu. U XVIII. vijeku Dubrovnik nije drugo no tjesnogrudna talijanska republika bez prostranih nada i dalekih horizonata. Jak kucaj života prije jake, samosvjesne, svim utjecajima i podvizima renesanse pristupačne dubrovačke republike više se ne čuje. Otušena slovenstvu, bez razumijevanja evolucije duha u romanstvu, republika osudi samu sebe na zakržljalogost.⁵ Prve velike, neprijateljski raspoložene stranke kažu se u ovoj aristokratskoj republici, koja je već ušla dobrim dijelom državne lađe u oligarhijsko more.⁶ No dok se ta

oligarhija razvija u karakterističkim osobinama tvrdoglavosti, intolerancije i stješnjavana državničkog horizonta, a puk traži živa udjela u vođenju državne lađe, osvanu kobna godina 1667. Veliki potres pretvori, ove godine, Dubrovnik u veliku gomilu kamenja. »Grad uglednijeh arhitektonskih crta, uskih ulica, a visokijeh domova« ležase u razvalinama, a pod njima preko 4.000 što mrtvih što živo zatrpanih građana. Demolitorno djelo potresa dovršiše strašan požar, morske poplave i hajdučke čete. Svi su znakovi kazivali, da će one strme i slavne hridi, koje su toliko stoljećâ bile stanom civilizacije, skladnosti i razumna napretka, opet živo podsjećati na mrzost opušćenja bibličkog proročanstva. Ali vijekovi slobode nagrnuše u Dubrovnik toliko životne energije, koja stvara narode i pojedince velikima, da i onaj maleni dio pučanstva, što osta iza potresa, rodi ljudima što i inače opažamo u vremenima velikih događaja, dostojnih udarnoga časa, i Dubrovnik se diže iz gotova groba; ali ne više onaj stari, slavni i jaki Dubrovnik. Novi Dubrovnik ne bijaše nasjena staroga grada, jer mu potres, oganj, mač i pljačkanje uzdrmaše temeljima snage i dobrostanja. Uz ovaj jad dizlokacione prirode, koji hraniteljicu zemlju čini gdje-kad najvećim krvnikom svoje djece, prista i onaj odurna ljudskog egoizma i zlobe. Iza velikog potresa nastaja jaka i otvorena borba između male dubrovačke republike i velikog osmanlijskog carstva. Za vladanja Mehmeda IV. (1649.—1687.) bio je velikim vezirom Kara Mustafa. Ovaj siledžija htjede, da vidi Tursku u sjaju vremena Sulejmana Silnoga i da što većma pokori kršćanstvo prorokovoj vjeri. U tu je svrhu trebao silu novaca, a ovaj su morali namaknuti podanici osmanlijske carevine i druge haračarske države. Prve neprijateljske osnove Kara Mustafe bijahu uperene protiv Italije. Kao što je zasjao turski polumjesec

u istočnoj prijestolnici rimske ćesarevine, na najboljem remek-djelu graditeljstva na istoku: na Aji Sofiji, isto se moralo dogoditi i na zapadu, u zapadnoj prijestolnici rimskog orla, na velikom graditeljskom djelu Bernardina Rossellina, Bramanta, Rafaela, Antonija da Sangallo jun., Peruzziija, Michelangela i Maderne. U tu svrhu mogao je Dubrovnik poslužiti kao zgodna operaciona baza protiv napuljske kraljevine, pa je trebalo obraćunati i s njegovom nezavisnosti. U toj krizi mogao je Dubrovnik da otkupi svoju slobodu jedino velikom svotom novaca, koja je prekoraćivala njegovu financijsku snagu. Turci prijete, da će zauzeti Dubrovnik i bosanski Ahmet-paša ima već dopuštenje, da zakrajini na dubrovačku republiku. No junacko držanje slabe republike i njezinih poslanika Nikole Bone (Bunića) i Marojice Gućetića te Marojice Kaboge i Đura Buće spase Dubrovnik. U toj nerazmjernoj borbi Davida s Golijatom, Dubrovnik je imao za tješitelja samo rimskog papu, koji ga je bodrio i sokolio na ustrajnost. Ako još napomenem, da je napuljski dvor primio molbu dubrovačke vlade, pa joj poslao jednog od svojih oficira kao »guvernera oružja«, označio sam strašnu izoliranost dubrovačke republike u ovome kritičkom času.⁷ Ali sreća ne ostavi Dubrovćane ni sada. Kara Mustafa, živo zabavljen pripremama za veliku vojnu, što ju je imao povesti na austrijsku dunavsku prijestolnicu, a opet videći, da se Dubrovnik ozbiljno sprema na obranu, popusti u svojim tražbinama i svede ih na malu svotu u poredbi s prvim mahnitim zahtjevima. Međutim republika ne plati ni od te, na minimum reducirane, svote no tek malen dio. Ali je sada Dubrovniku bilo jasno, ako ovako potraje, da će ga pokopati osamljenost u Evropi, pa turska i mletačka pohlepa. Nikad nije taj grad trebao većeg oslona, sada već u staračkoj dobi, no u ovo doba teškog prebolijevanja

nemilih rana iz godine 1667. Dubrovnik se stade obzirno ogledati za saveznicima. Uto stiže nemeza Kara Mustafu pod bečkim bedemima (1683.), gdje izgubi svu svoju vojsku, a malo poslije i glavu, a to privede Dubrovnik ponovno u vrlo tijesne sveze s ugarsko-hrvatskim kraljevima iz kuće habsburške. Turski poraz i simboličko povlačenje njihova polumjesečeva kraka niz vode hladnog Dunava osokoli Austriju, Poljsku, Mletke i Rusiju, i sve su bile u tome složne, da se zada Turčinu što jačih udaraca u ovo istočnome pitanju najzgodnije doba. Mladi mjesec nije samo štit osmanlijskog carstva, nego i simbol duha muhamedovstva. Mladi mjesec treba da raste i postane punim mjesecom, a to znači, da muhamedovstvo mora vojevati, dok ne pokori alkuranu cijelu zemlju. Ali onaj krak mladog mjeseca, što se bio pružio do Pirenejâ, suzbijen je, a sad i ovaj drugi, što se htio protegnuti do gornjeg Dunava, mora se povući natrag. Muhamedovstvo vidje u tome pravi nazadak, poče gubiti vjeru u svoje poslanstvo, a to sve učini, da mu poče padati i volja i snaga. Ovo su navedene sile jasno i vidjele iza turskog poraza pod Bečom, i istočno je pitanje bilo u potpunome svojem jeku, a u svemu je dominirala austrijska diplomacija. Taj veliki politički preokret ne umače ni bistrom dubrovačkom oku, i dubrovački oci ne propustiše nimalo vremena, a da na vrijeme ne privedu državnu lađu u zaklonjenu luku. Republika dubrovačka bila je uvelike ugrožena ovom novom, recimo svetom alijansom protiv Osmanlijâ, i to od Mlečana, svojih starih takmaca i neprijatelja. U VI. poglavlju svojeg znamenitog djela »La Serbia e l' impero d' Oriente« piše Pucić o Dubrovniku ovo: »Kao otok sred mletačkog zemljišta, na obali dalmatinskoj, postojase od starine obrtna i trgovačka republika Dubrovnik, koji je jedini, usprkos Turcima, ostao do god. 1806. vjeran slobodi,

narodu i zapadnoj kulturi«. Ovaj otočni smještaj dovede sada republiku u vrlo neugodan položaj, i ona se vidje kô odsječena od cijelog svijeta sretnim ratnim operacijama mletačkih barjaka. Mletački je lav veselo hrlio od pobjede k pobjedi u Grčkoj, pa mu u dio pade i nekoć slavna Atena, odakle bijahu Turci izagnani; kod toga postradaše stari atenski spomenici, jer bijahu dijelom oštećeni, a dijelom uništeni. Pobjedama ovjenčano mletačko oružje prenese se i u Dalmaciju. Godine 1685. zauze mletačka vojska stari Teutin grad Risan, a dvije godine kasnije Hercegnovi. Pade im ruke i norinska kula, a tom zgodom bijahu udareni temelji novoj tvrđavi Opuzenu. U daljem tijeku vojevanja dobiše Mlečani još Sinj, Knin, Zupce, Trebinje, Klobuk i znatnu trgovačku točku Carinu, koja se nalazila nad samim Dubrovnikom u maloj udaljenosti od Trebinja, te je dominirala trgovačkim putem, koji je iz Dubrovnika vodio u unutrašnje balkanske krajeve. Što da učini Dubrovnik u tim osudnim historičkim momentima nego da se ogleda za boljim saveznicima, no što su bili Turci? Oko im pade na česara Leopolda I., a on je bio jedini, koji ih je mogao nesebično zakriliti i osloboditi od mletačke pohlepe, da ih ovi ne blokiraju potpuno i s kopnene i s morske strane. Carske vojske, koje krenuše u potjeru za Turcima iza njihova katastrofalnog poraza pod Bečom, pa nastaviše djelo vojevanja, ne bi li što skorije istrgle Ugarsku i Slavoniju ispod turskog jarma, ulijevahu Dubrovčanima nadu, da će ove prodrijeti kroz Bosnu i Hercegovinu do njihovih međa; tako će ih osloboditi i od mletačkog obruča i od turskog vrhovništva. K tome su se Dubrovčani nadali, da će carskim dopuštenjem i raširiti svoj teritorij pa dobiti od njega Trebinje i Popovo, za kojim su oni težili još u prošlim vijekovima.⁸ S pomoću i preporukom španjolskog poslanika markiza Borgamenesa, sklopi dubrovački posla-

nik Rafo Vladislavić Gučetić s ćesarским kancelarom Strattmanom ugovor dne 20. augusta 1684., kojim bi obnovljeno ugarsko-hrvatsko štitništvo nad Dubrovnikom i predano u ruke Leopolda I. kao ugarsko-hrvatskoga kralja. Dubrovnik je bio primio vrhovnu zaštitu ugarsko-hrvatskih kraljeva još za Ljudevita Velikoga 1358.⁹ Kad je ugarsko-hrvatski kralj bio potučen na Mohačkom polju 1526., pa kad Turci zauzeše Budim 1529., dubrovački se poslanici poklone sultanu u Budimu, i tako ga usprkos prosvjedu Ferdinanda I., pa i samoga Ivana Zapoljskoga, priznaše za zakonitog ugarskog vladara prenoseći na njega i zaštitni ugovor. Kad je zatim Ferdinand zatražio od Dubrovčana danak, što su ga plaćali ugarskim kraljevima, pa brodova, koje su morali davati prema punkcijama višegradskog ugovora iz god. 1358., Dubrovčani mu odrekoše sve, jer da je sultan gospodar u Ugarskoj, u glavnom pak za to, jer mu savez s Ferdinandom nije mogao biti od bilo kakove koristi, a svakako od štete. No dođe vrijeme, kad je savez s Habsburgovcima mogao biti od osobite koristi za Dubrovčane, i oni ga udare s Leopoldom I. Ovaj se u cijelosti sastojao od ovih točaka:

a) Sveto ćesarско i kraljevsko veličanstvo prima spomenutu dubrovačku republiku sa svom njenom vlastelom, građanima, stanovnicima, podanicima i s cijelom njenom državom, dobrima, pravima i pripadnostima u svoju osobitu i zasebnu obranu i zaštitu, na onaj način, na koji je u starini ista bila i stajala pod slavnim njegovim predšasnicima, kraljevima Ugarske.

b) Njegovo veličanstvo grleći rečenu republiku i njene koristi istom milošću kraljevske dobrohotnosti, kao i ostale dijelove Ugarske, obećaje, da on i svi njegovi nasljednici ne će ni u čemu smetati ukupnijem ni pojedinijem povlasticama, pravima, slobodinama, osobito pak

slobodi trgovanja rečene republike; štoviše, da će sve to zdravo i čitavo ostati u neokrnjenoj svojoj slobodi.

c) Obriče se i obećaje, da će se paziti svako prijateljstvo i dobro susjedstvo između podanikâ njegova cesarskog veličanstva i spomenute republike tako, da uzajamno i izmjenice jedan nastoji o koristi i dobiti drugoga prijateljskim općenjem, savjetom, pomoću, i vjernim podupiranjem i snagom, i da će jedan za drugoga uložiti sve, da odvrati štete i nasilja kako od podanikâ njegova veličanstva, tako i od republike, od kogagod to bilo. A svetom cesarskom kraljevskom veličanstvu jest i bit će sved njegovim nasljednicima i potomcima ova republika osobito mila i o onome, što bi moglo nju kakogod utišiti, brinut će se jednako kao i za svoje vlastite pokrajine, želeći tim posvjedočiti pred cijelim svijetom, koliko cijeni i ljubi ovu republiku, koja je vrlo zaslužna po cijelo kršćanstvo.

d) Njegovo sveto veličanstvo u budućem mirenju s Turskom vodit će brigu i o republici na njenu obranu.

e) Naprotiv od strane spomenute republike preko gore rečenoga presvijetlog gospodina poslanika španškoga Marchio de Borgameneso, ujedno s gospodinom poslanikom rečene republike, obećaje se previšnje rečenomu svetomu cesarskomu kraljevskom veličanstvu i njegovim nasljednicima sva podložnička vjernost i dužno smjerno poštovanje.

f) Uslijed toga republika će se na svaki mogući način i priopćivanjem, savjetom, pomaganjem, potporom i snagom mučiti, da po suhu i po moru vjerno promiče i množi čast, koristi, prava i namjere njegova veličanstva i njegovih nasljednika i cijele previšnje austrijske kuće, i gajit će nepovredljiva prava i prijateljstva, dobra susjedstva i trgovine s njegovim državama i podanicima, i ne će ni u koje vrijeme nikad direktno ili indirektno pristati uz pro-

tivnike njegova veličanstva i njegovih nasljednika ili kuće, niti će se inače ikako ogriješiti o zakone vjerna podložništva, nego će ga unaprijed čitavo i neoskvrnjeno u svemu vršiti prema svetom ćesarskom i kraljevskom veličanstvu i njegovim nasljednicima.

Napokon, kao što je gore rećeno, za oćitu potvrdu ove ćesarske i kraljevske zaštite, dat će svake godine svetom veličanstvu i zakonitim mu baštinicima i nasljednicima brižljivo izbrojiti na dvor njegova veličanstva 500 zlatnika ugarskih, koje je i prije obićno plaćala, otkada se po milosti božjoj odalećila prije moć i sila turska u onim stranama. Ipak sveto ćesarsko i kraljevsko veličanstvo dobrostivo otpušta republici sve ono, što do sada, radi današnjeg tiranstva turskog, bi propušteno i neplaćeno kraljevstvu i kraljevima Ugarske, i gore rećeno plaćanje od 500 godišnjih zlatnika početi će opet onda, kad bude, kao što se oćekuje, odalećena od rećene republike moć i sila turska.¹⁰

II.

Sadržaj: Nastojanje Dubrovćana, da dobiju kano leno Popovo i Trebinje. — Hercegnovi. — Hajdućke ćete u službi Mlećana plijene dubrovaćke zemlje i brodove. — Dubrovćani se naoružavaju. — Mlećani utvrđuju Carinu. — Crnogorci uz Mlećane. — Dubrovaćka agitacija po Popovu i Trebinju. Memorandum. — Bijes Mlećana. — Budim. — Harkanj. — Oslobođenje Slavonije. — Revolucija u Turskoj. — Carske vojske napreduju. — Dubrovćani otpoćinju neprijateljstvo protiv Mlećana, a ovi protiv njih. — Napredovanje turske vojske pod Ćuprilićem. — Dubrovćani gube nadu u zaštitu carevu. — Mletaćki obruć. — Zenta. — Mir.

Da se što bolje doćepa Popova i Trebinja, upre republika sa svim silama, da to dobije već unaprijed koji od njezinih podanika. U tome je pogledu i imao upute poslanik Rafo Vlad. Gućetić, pa je uspio i u ovome poslu, a radio je i u interesu svoje kuće. Njegov brat Luko Vlad. Gućetić

dobí od česara u leno Popovo i Trebinjski kraj, pa je i kušao, da u službi carske vojske okupira ove zemlje. No da Dubrovnik što jače razbije обруч mletačkih interesa, kojim ga htjede okovati Venecija, upre svom snagom svoje diplomacije, da Hercegnovi ne bi dopao Mlečanima u ruke. Pa dok je mletački vojskovođa Cornaro uz pomoć papinsku i onu malteškoga reda, držao taj grad u opsadi, dubrovački su poslanici, osobito Mato Bunić, nastojali na svaki način, da navedu bečku vladu, te bi se zagrijala za posjed Hercegnovoga. Isto su radili Dubrovčani preko svoга poslanika Savina Džamanje u Napulju s vladom španjolskoga kralja Karla II. No nastojanja im se izjaloviše, jer Novi bude zauzet u ime mletačke vlade u septembru 1687., a time i vrlo ugroženi dubrovački posjedi Konavala, pa njihova trgovina. Upadi su i zadjevice s mletačke strane neprestano rasli, a treba spomenuti i to, da su odmah otpočele na početku vojne Mletaka protiv Turaka. I ako je regularna mletačka vojska isprva dosta respektirala dubrovačku neutralnost, za to nijesu nimalo hajale hajdučke čete, koje su vojevale pod mletačkim zastavama protiv Turaka. Te su se čete češće zalijetale na dubrovačko zemljište, da plijene dobra dubrovačkih podanika, a dubrovačke trgovačke karavane nijesu nikako od njih bile zaštićene. I Bokelji uznemirivahu Dubrovčane po moru plijeneći njihove lađe, a u tome poslu osobito odvojiše Peraštani i Luštičani. Dubrovčani nijesu imali tako jake vojne sile, da bi bili mogli uspješno zaustaviti ispade hajdukâ i gusarâ protiv svojih zemalja i lađa. Jedino uspješno oružje bila im je njihova diplomacija. Oni su zato protestirali više puta kod mletačke vlade i njezinih vojskovođa protiv vrijeđanja dubrovačke neutralnosti i oti-manja dobara dubrovačkih podanika. No Mlečani bi im znali odgovoriti, da Dubrovčani sami ne poštuju tu svoju

tako razvikanu neutralnost, za koju toliko dižu glas, jer živo dojavljaju Turcima sve o kretanju i namjerama Mlečana, pa im prodaju prah i olovo, sô i hranu. No najviše je Mlečane ljutio sporazum, što ga udariše Dubrovčani s carem Leopoldom I., i što je carev resident, pukovnik Corradini, stalno odsio u Dubrovniku na užtrb mletačke utilitarne politike, a možda i zbog konačna podjarmljenja dubrovačke republike mletačkome lavu. Da Dubrovčani ometu neprijateljske mletačke planove i uzmognu bar uspješno obraniti grad protiv eventualnih ispada Mlečana, prime oni u svoj grad satniju Hrvatâ iz Senja, koju je dakako republika plaćala, a napuljska im vlada obeća za svaku zgodu 400 momaka. Međutim su Mlečani nastavili rad oko utvrđivanja zemalja, što su ih bili osvojili. Iz pisma dubrovačkog senata na poslanika Bunića u Beču razabiremo, da su Mlečani odmah utvrdili Carinu, tu vrlo znamenitu trgovačku točku u pogledu karavana za Levant, pa kao onu, koja je dominirala nad Župom i Rije-kom. Senatove su riječi, da mletački proveditur »ha fatto fabricare sulla Zarina un forte, il quale con tutto, che sia senza calce, é bene regolato e con facilità si puo ridurre in tutta perfettione, e trouandosi situato sul' istmo et alla strada maestra dalla communicatione con Leuante fa separata questa città del continente e la fá come una isola«. ¹¹ Da Mlečani nekako udare povjesnički muhur na pravo posjeda Carine, koja je kao tranzitna trgovačka točka davala do 15.000 dukata godišnje, počnu oni provoditi, da Carina spada k teritoriju Hercegnovoga. S planom te tvrđavice, koji posla dubrovački senat svomu poslanstvu u Beču, za španjolskoga poslanika, veli se na ustuk takovoj tvrdnji: »noi habbiamo ivi fabricato il passato un casino, che tuttavia si trova, nel quale stantiava un Turco, che veniva

spedito dal Tefterdaro di Bossina per tener conti delle merci, che passavano a questa scala.¹²

Mlečani su za sebe imali i Crnogorce. Kako se razabire iz jednoga njihova pisma iz godine 1694., oni su se za ovih ratova držali podanicima mletačke republike.¹³ Vojujući pod mletačkim barjacima oni su često provaljivali u Konavle i tamo plijenili, kako se jasno razabire iz pisma dubrovačkog senata na Bunića u Beču 1687.¹⁴ Dubrovčanima je bilo vrlo teško što god uraditi protiv ispada, jer su hajduci uvijek bili zaštićeni od mletačke vojske, koja je bila ušančena uz dubrovačku granicu. Ali ipak ni Dubrovčani ne ostadoše pasivni gledaoci mletačke agresivne politike na Jadranu. Oni počеше živo agitirati po Popovu i trebinjskom kraju protiv Mlečana, a na korist carske diplomacije. Štoviše, Dubrovčani su u tom poslu pošli tako daleko, da su sastavili memorandum na česara, koji potpisaše sva odličnija kršćanska lica i duhovna i svjetovna u rečenim krajevima, a u kojem se izriče želja, da bi ih česar primio pod svoju vlast. U ovom se memorandumu iznosi i česarova prava na Bosnu i Hercegovinu, koja su jednom imali ugarski kraljevi. Memorandum je predao u Beču dubrovački poslanik Bunić (1688).¹⁵ Za to rovarenje Dubrovčana po Hercegovini znali su dobro Mlečani. Njihov je bijes bio zato još jači, i oni počnu da rade uprav protiv žile kucavice dubrovačke slobode i blagostanja, protiv njihovih trgovačkih brodova. God. 1687. bila je očita mletačka namjera, da uništi sve dubrovačke brodove na moru. Na ustuk tome general grof Herberstein, koji je prolazio s Malte, dobi zapovijed od cara, da brani Dubrovnik, a carski kancelar Strattman uputi se put Dubrovnika, da u ime carevo uredi razmirice između Dubrovnika i Mletaka.¹⁶

Međutim su se svjetski događaji razvijali posve prema željama dubrovačke vlade, da dobije za susjede ugarsko-hrvatske kraljeve. God. 1686., iza 145 godina turskoga gospodstva, pade Budim u ruke ćesarove vojske. Ovo se osvojenje primi u kršćanstvu kao znak boljih i sretnijih vremena, a u Stambulu kao velik gubitak »kuće svetoga boja, krajnji bedem islama u Evropi, osmanlijskoga carstva ključ i ključanica«. Ovo oćajavanje Turaka poradi gubitka Budima i tolike iza toga izgubljene bitke učine, da su Turci posvema izgubili nadu u dalje kakove pobjede, pa stali iskati mir u ćesara nadajući se, da će ga dobiti i onda lakše smlatiti Poljake i Mlećane. Ali je ta politika Turaka bila tako prozirna, da joj nije bilo teško prodrijeti u dušu i opaziti u njoj svu paklenu namjeru njihovu. Mir nije bio udaren. Ljeti god. 1687. krenuše carske vojske pod vojvodom Karlom Lotarinškim, knezom bavarskim Maksom Emanuelom i markgrofom Ljudevitom Badenskim u boj protiv Turaka, pa održaše veliku pobjedu kod Harkanja, nedaleko od Muhaća. Panićki strah, koji zavlada iza te bitke među Turcima u cijeloj Slavoniji, omogućio je hrvatskoj vojsci tako brzo napredovanje u Slavoniji, da savremene, dosta opsežne kronike, samo nabrajaju gradove, iz kojih su Hrvati istjerali Turke. Ovím užasnim porazima turske vojske pridruži se i revolucija u osmanlijskom carstvu, pa je bilo općeno mnijenje, da se kršćanskim vojskama otvaraju vrata osmanlijskog carstva i da će se Evropa osloboditi Turaka u Evropi. Druge godine (1688.) krene Makso Emanuel, da osvoji Beograd, što sretno i izvede, a markgrof Ljudevit provali u Bosnu i prodre do Zvornika. Tim su ratnim operacijama dobro poslužile sretne vojne operacije Hrvata i Mlećana u Dalmaciji i Arbaniji. »Car i njegovi vijećnici sada ozbiljno raspravljahu, gdje će postaviti granice Habsburgâ, da li na Trajanovim vratima ili u Ca-

rigradu«. Ali rovarenje Francuske i nasilno vojevanje Ljudevita XIV. u Falačkoj omete ćesarove planove glede Istoka, koji su inaće našli simpatija po cijeloj ostaloj Evropi. To se vidi iz tako zvane velike alijanse evropskih vlasti protiv Ljudevita XIV., prijatelja gospodarâ na Bosporu.¹⁷ Ćesar je bio prisiljen, da razdijeli svoju vojsku u dvoje: jedan je dio imao poći protiv Francuzâ, a drugi protiv Turaka. Ćesar Leopold stavi na srce osobito vojvodi Ljudevitu, vođi istočne vojske, da spravi pod carsku vlast Bosnu i Hercegovinu i dopre sve do mora.¹⁸ Osokoljen tim carskim planovima i pobjedama, pa vjerujući u njihov uspjeh, otvore Dubrovćani neprijateljstvo protiv Mlećana, koji su im bili mnogo toga dužni. Oni su ih stavljali u neugodan položaj i prema Visokoj Porti, koja je mogla zadati dubrovačkoj trgovini u svakom času nemilih udaraca. Kad se proveditur Aleksandar Molino, prodrijevši s 3.000 ljudi do Trebinja, odatle vratio natrag do Boke kroz Konavle, bez dopuštenja dubrovačke vlade, uskipi srdžba u Dubrovniku protiv tako bezobzirnih susjeda i kršitelja njihove neutralnosti, i oni čekahu prvu prigodu, da pokažu Mlećanima, da tako dalje ne ide, jer da su oni slobodna republika kao i Mleci. Kad se iza toga (godinu danâ kasnije) približila Dubrovniku mletačka neka lađa, otvore Dubrovćani na nju vatru s tvrđave sv. Lovrijenca. Na neprijateljske hıce odgovore Mlećani represalijama na dubrovačke trgovačke brodove i njihove karavane. Štoviše, hajdučke čete, koje su bile u službi mletačke republike, stanu plijeniti dubrovačke zemlje, a nijesu se žacali ni od toga, da ubijaju dubrovačke ljude. Dubrovćani su htjeli zauzeti Carinu, a i Turci su se iz Trebinja zalijetali, da po mogućnosti otvore put do mora i do Dubrovnika, odakle bi mogli dobijati hrane i ratnog materijala. Osim toga su Dubrovćani radili kod španskog i austrijskog dvora, da se

zauzme za njih kod mletačke republike, što su ovi i učinili. Ali je to slabo pomoglo, i Dubrovčani su morali stupiti u direktne dogovore s Mlečanima i moliti ih, da prestanu s neprijateljstvima, što su i postigli. Ovo je dubrovačka republika sretno i učinila, jer se ćesarova dosad ratna sreća, znatno pokolebala. God. 1690. izmijeni u Turskoj slaboga velikoga vezira Mustafu iz Rodosta umri i odvažni Mustafa Ćuprilić (Köprili), i on zaključi na ratnom vijeću u Drinopolju, da će baciti ćesarovu vojsku s Balkana i zatjerati je tamo preko Save i Dunava. Što je bilo zaključeno, gotovo je bilo i izvedeno. Svi gradovi do Beograda, pa i ovaj grad, padoše u turske ruke. Turci provale još i kroz ravnu Slavoniju do Osijeka, pa je već bila pogibao, da bi mogli prodrijeti i do samog Beča. Na tisuće našega naroda iz Slavonije uteče preko Drave, a do 36.000 srpskih obitelji umakne ispred turskog zuluma i pod vodstvom pečkog patrijarhe Arsenija Crnojevića nađe zaklona u Vojvodini i u Srijemu. Taj preokret otvori odmah oči Dubrovčanima, i oni uvidješe, da je uzaludna svaka nada, da bi ćesareva vojska mogla prodrijeti do Hercegovine i osvojiti je. No što je još više tištilo Dubrovčane, bilo je to, što su Mlečani zauzeli vrlo znatnu trgovačku točku Gabelu, pa osvojili i Trebinje udarivši sve do Dračeva. Tako su se nizali njihovi vojni odjeli od Neretve do Boke. Dubrovnik je bio na taj način potpuno blokiran s kopnene strane. Doduše još jednom, ali tek na čas, bljesnu Dubrovčanima nada, da bi carske vojske mogle zbilja prodrijeti do njihovih međa. Kad je princ Eugen Savojski hametom potukao Turke kod Zente na Tisi (1697.), provali on u daljem vojevanju i u Bosnu i prodre sve do Sarajeva. Ali ni taj vojni pohod ne donese nikakove koristi Dubrovniku. Izmoreni Turci ponude mir, a ovaj bude objeručke prihvaćen.

III.

Sadržaj: Dubrovčani hoće da isprave posljedice bečkog ugovora. — Izimrenje s Turskom. — Dubrovačka diplomacija za karlovačkog kongresa. — Bijes Mlečana. — Novska skela. — Sporazum s Turskom glede danka.

Kad Dubrovnik uvidje, da je izneseni rat za oslobođenje stiješnjen na „status quo ante“ pa da bečka diplomacija nema volje za prostraniju političku akciju, stade iz petnih žila raditi, da ispravi posljedice bečkog ugovora; republika se posvema ogradila protiv upliva česarskog residenta u Dubrovniku, koji je, u sada preokrenutim prilikama, mogao samo naškoditi dubrovačkoj trgovini, a donekle dovesti u pitanje i njezinu slobodu. Treba napomenuti, da Dubrovnik, iznesenim bečkim ugovorom, nije ipak bio prekinuo s Portom. Za svaku eventualnost Dubrovčani učiniše sve, da se ne prekine posljednja nit s osmanlijskim carstvom, pa da nađe utrt put do bosporske prijestolnice, ako bi carske čete bile potučene. Već godine 1694. bude poslan u Carigrad Vladislav Buća, da uredi stvar o haraču, koji već od deset godina nije bio isplaćivan. Prema uputama dubrovačkog senata, Buća iznese na divanu sultana Mustafe II. cijelu jeremijadu zbog mletačkog upada oko njihovih granica i pljačkanja trgovačkih lađa po moru. Sultan je ekspozicijom jadâ i nevolja Dubrovčanâ bio tako ganut, da im je svojim hatišerifom otpustio i darovao sve neplaćene harače, pa i unaprijed sve harače, dokle bude trajao rat. Za zahvalu na tolikoj milosti, poklone Dubrovčani u carsku miriju 85 kesâ i zahvale se sultanu hrvatski pisanim pismom.¹⁹ Buća se vrati s carskim hatišerifom kući, ali, što je vrlo zanimljivo, nije se ništa odlučilo o budućim haračima.

U Karlovcima, kao na neutralnom zemljištu između zaraćenih stranaka, sastadoše se poslanici kršćanskih

vlasti i Osmanlijâ, da konačno uglave mir. Republika dubrovačka, koja je sada faktički bila pod vrhovništvom i Porte i česara, tako se mudro provezla kroz labirinat oprečnih težnja ovih dvaju posve različitih svijetova, da je sebi osigurala protekciju i česara i Porte. Naslonivši se na Španjolsku, zavadi dubrovačka diplomacija česara s Mlecima, a zainteresira Visoku Portu, te usta na obranu svojih prava u pogledu neposrednog općenja s Dubrovnikom. Aleksandar Mavrokordat, turski poslanik na karlovačkom kongresu, imao je instrukcije u ovom smjeru, a česarovi punomoćnici imali su nalog, da predlože na kongresu, neka bi Dubrovnik ostao pod zaštitom obaju careva: i austrijskog i turskog uz garantovanje potpuna uživanja slobode i slobodna trgovanja po moru i po suhu, po vlastićâ i nepovredljivosti u obim carevinama; ne će plaćati nikome harač i ne će je opteretiti kao neutralnu državu nikakovim tegotama.²⁰ Mletački punomoćnik Ruzzini nalazio se, kako se vidi, izoliran i mudro izigran od dubrovačke diplomacije. On je zahtijevao na karlovačkom kongresu, da se Dubrovnik anektira Dalmaciji. Kad to nije koristilo, upre Ruzzini sve svoje sile, da uzdrži u mletačkim rukama Trebinje i Popovo, dokazujući, da »terra di Klobuk« pripada Hercegovome, a da su se i Nikšići proglasili podanicima mletačke republike. Ali sve te zamke i nadmudrivanja mletačkog poslanika ne koristiše ništa, jer bi stvoren na karlovačkom kongresu, 26. januara 1699. članak IX., koji glasi u talijanskom tekstu ovako: »Il territorio e li distretti della Signoria di Ragusa saranno continuati con li territorii e distretti dell' Eccelso Impero, levandosi ogni ostacolo, che impedisce la continuatione delle terre della detta Signoria con le terre del medesimo Imperio.« Na taj se način stvoriše enklavi Sutorine i Kleka, koji su posve izolirali dubrovački teritorij od mletač-

kog i sa strane Boke kotorske kao i s Neretve. Tako dode Hercegovina opet do mora, koje je bila izgubila s nepromišljene politike i uskog horizonta svojih vladara, koji nijesu ni pomišljali na to, da baš na moru leži snaga i napredak narodâ. Još godine 1700. isprazne Mlečani Trebinje, Klobuk, Sutorinu i Carinu, a održaše u posjedu Hercegnovi i Risan, i to nekako na jedvine jade.

Kivni Mlečići, što ništa ne mogoše da urade protiv dubrovčke slobode, udare sa svom silom, da zadadu bar teških udaraca njihovoj suhozemskoj trgovini. Takih je pokušaja bilo i prije, osobito otvorenjem spljetske skele koncem XVI. vijeka. No njima nije bilo dosta, da upropaste dubrovačku zahumsku trgovinu, nego je to trebalo sada učiniti i s travunjskom. Oni otvore novsku skelu, da svrate tamo svu trgovinu, koja je gravitirala prema Dubrovniku. No i taj se atentat na izvor dubrovačkog blagostanja zgodno odbio. Marin Kaboga, mlađi sin glasovitog Marojice Kaboge, bude poslan kao poslanik do hercegovačkog sandžaka, koji se tada nalazio u Nevesinju. Kaboga je imao naputke, da zahtijeva kod sandžaka, da zapovjedi svim trgovcima, a osobito onima iz Stoca, Gackoga i Dračeva, da udaraju svojom trgovinom jedino na dubrovačku skelu mimohodeći sve druge; u ovoj zadnjoj stavci razumijevala se osobito nova skela. Još je poslanik protestirao kod hercegovačkog sandžaka protiv nepravednog zahtjeva, da Dubrovčani plaćaju carinu po Hercegovini, što se sve kosilo s ugovorima, što ih je republika imala s Visokom Portom.²¹ Da je Kaboga uspio u svojoj misiji, svjedoči nam zahvalno pismo republike, koje je ona poslala sandžaku, pa ono izvanrednoga providura Bartolomeja Mora, koje posla svome senatu, a u kojem ga izvješćuje, kako su Dubrovčani spasili svoju skelu na štetu

novske, te kako su neke karavane, već na putu prema Hercegovome, bile upućene, da skrenu na Dubrovnik.

Kad se na ovaj način oslobodiše Dubrovčani mletačke nemile pohote s obzirom na slobodu i trgovinu, priljubise se sasvijem uza slabo osmanlijsko carstvo, s kojim su sada mogli voditi samo realnu politiku, udešenu na korist svojih interesa. Trebalo je dakle uravnati sve prijeorne točke s Portom. Ovo je sad republici bilo lako, jer nakon karlovačkog mira, kako kaže Hammer, »i pisac i čitalac mogu odahnuti od zagušljivog smrada krvi. Ledeni obruč osmanlijskog svijeta topi se malo po malo na dodir evropske politike i kulture. Tursko zakonodavstvo biva blaže i mekše prema podjarmljenim kršćanima«. Već smo kazali, kako Vladislav Buća nije bio ništa konkretno ugovorio s Portom o budućim dancima (1694.—95.). U istom poslu nije ništa učinio ni 1699., kad je bio ponovno poslan u Carigrad, odakle se vratio 1701. Tek 1703. uredi potpuno pitanje o danku dubrovački konsuo u Carigradu Luka Barka, osobitim zagovorom turskog poslanika na karlovačkom kongresu Aleksandra Mavrokordata. Do karlovačkog mira Dubrovnik plaća visokoj Porti, prema udarenim kapitulacijama s Muratom II. i Muhamedom II., 12.500 zlatnih dukata na godinu, a osim toga 100.000 jaspri za džumruk, što ga Dubrovčani ne plaćahu po turskim zemljama, izuzevši Drinopolje, Carigrad i Brusu, gdje su plaćali 2% u ime carine. Sad iza karlovačkog mira bilo je u tom pogledu mnogo bolje. Čarski kapidžija dođe u Dubrovnik i donese sultanovo pismo, kojim se opraštaju Dubrovčanima minuli neplaćeni harači, a za budućnost se određuje, da se gore navedeni danak plati svake treće godine. Iste godine bijahu poslani Frano Sigis. Gradić i Ivan L. Gučetić u Carigrad kao »oratores tributii« noseći

u isto vrijeme velike darove. Ovo je bila predzadnja velika pobjeda dubrovačke diplomacije.

IV.

Zaključna riječ.

Ugovor dubrovačke republike s ugarsko-hrvatskim kraljem Leopoldom I. nije drugo nego obnova višegradskoga ugovora, što ga Dubrovčani udariše s Ludovikom Velikim godine 1358. Višegradskim ugovorom počinje se upravo nezavisan život dubrovačke republike, pa ovo doba od 1358.—1808. možemo nazvati i doba dubrovačke nezavisnosti. Tu svoju nezavisnost Dubrovnik afirmira na osobit način bečkim ugovorom (1684.). Ne vodeći računa o svojim haračarskim odnosima prema osmanlijskom carstvu, obnovi republika rečene godine zaštitni višegradski ugovor i udari ga, prema tadašnjim prilikama, s ćesarom Leopoldom I., nosiocem ugarsko-hrvatske krune. Kad je dubrovački konsuo u Carigradu potpuno uredio dubrovački posao s Portom 1703., ova nije ništa imala protiv nezavisnog tijeka dubrovačkog diplomatskog života.

V.

Bilješke.

¹ Cvjetković, Uvod u povijest dubrovačke republike. U Dubrovniku 1916. str. 116. i dalje.

² Cvjetković, Miho Pracat. »Jugoslovenski pomorac«, br. 1. (1921.)

³ God. 1602. puče na Lastovu buna protiv dubrovačkog gospodstva, i to podmuklim mletačkim podjarivanjem nezadovoljnikâ. Lastovci zaistaše mletačku intervenciju, pa je i dobiše. Mleci okupiraše Lastovo; jedva pod pritiskom Turske i intervencijom francuskoga

kralja Henrika IV. vratiše ostrvo republici. Mletačka okupacija Lastova trgnu jako ugledom slabe jadranske republike, koliko kod njezinih podanika, toliko kod stranih vlasti, a i sama republika počeo osjećati staračko doba, iznemoglost i slabost. — Isto tako, u prvoj polovici XVII. vijeka, Mlečići počeo raditi o tome, da se započne zapremom dubrovačke zemlje, kao i o tome, da se prisile Dubrovčani na pripoznanje mletačke moći po Jadranskom moru. Da ovo postignu, počnu Mlečani zadavati dubrovačkoj vladi i dubrovačkim pomorcima svakojake nepravde; počnu svojatati za sebe Lokrum, koji da se inače zove otokom sv. Marka. Ovim su Mlečani htjeli, da zaprijete središtu dubrovačke države, glavnome gradu. Još su Mlečani iskali sebi otok Sušac i poluotočić Moluntu; počeli su hvatiti i dubrovačke galije. Da se poravnaju zadjevica s Mlečanima, vladajući grad Dubrovnik posla god. 1635. Miha Sorga u Mletke. Velikim trudom i naporom postiže Sorgo u Mlecima, da je mletačko vijeće odustalo svojatati Lokrum, Sušac i Moluntu. Jedino morade Sorgo popustiti u zahtjevu, da Dubrovčani, kao i drugi narodi, pripoznaju mletačku moć po Jadranu, ali uz obećanje sa strane mletačke vlade, da će se s Dubrovčanima postupati kao s povlaštenim narodima. — A. Vučetić: Lokrum. U Spljetu, 1889.

⁴ Iza preturene lastovske bune, Dubrovčani zadaviše kolovođe prevrata. Bila su to dva svećenika. Papa udari za to Dubrovnik prokletstvom i oslobodi ga od toga tek onda, kad je dubrovačka vlada pristala na to, da se u Dubrovniku nastane Isusovci (1604.). Isusovci su bili u Dubrovniku glavne kolovođe stranke, koja se u ono doba pojavila u Italiji i u drugim zapadnim državama, a išla je za tim, da se otme Turcima Bosna i Hercegovina, pa Arbanija. Tako bi se Turčin potisnuo s Jadrana, pa bi se počelo s oslobođenjem i pokatoličivanjem balkanskih naroda. U tu svrhu rodi se 1611.—12. zavjera protiv republike, da se grad preda savojskome hercegu Karlu Emanuelu I. kao operaciona točka za osvajanje Bosne s Hercegovinom i Arbanije. Marojica i Dživo Rastić pa Jaketa Gjorgjić bili su živo zapleteni u ovu zavjeru, koja se srećom otkrila i u zametku ugušila.

⁵ U ovo se doba odustalo od sistema, da se pozivaju u Dubrovnik, kao nastavnici, ugledni talijanski filozofi i humanisti. Nastava prijeđe pomalo u ruke Isusovaca.

⁶ Zavjernici u navedenoj buni: Dživo Rastić i Jaketa Gjorgjić budu uhvaćeni i utamničeni. Trebalo ih je kazniti, ali kako, u tome se vijeće i plemstvo nije moglo složiti. Stvore se dvije stranke. Jedna

je branila utamničene, a druga je bila protiv njih. Strasti se tako raspališe, da je skoro došlo do krvavih sukoba. Stranka, koja je bila protiv zavjernika, imala je za vođu Marka Basegli, čovjeka naprasita i silovita. On je sa svojim pristašama zahtijevao, da se zavjernici osude na smrt. Stranka, koju je vodio dubrovački knez Vladislav Menčetić, nije bila za tako tešku kaznu, pa je predlagala, da se zavjernici kazne dosmrtnom tamnicom. Ova kazna bi i usvojena u senatskoj sjednici 23. februara 1612. Rastić i Gjogjić budu bačeni u tešku tamnicu, otkle utekoše sa znanjem kneza. Kada se drugog dana otkrio bijeg utamničenih Rastića i Gjorgjića, mnogi rođaci bjegunaca budu utamničeni, a na glave bjegunaca raspisa se ucjena. Ovo raspali još jače strasti među strankama, pa je došlo i do pljačkanja i prolijevanja krvi. Videći ovo tužno stanje otadžbine mnogi građani poželješe, da dođu pod vlast Mlečana, što republika sv. Marka odbi od straha, da se ne zamjeri Turcima.

⁷ Na naročitu molbu Dubrovčana napuljski dvor poče, god. 1678., da šalje u Dubrovnik »guvernera oružja« (Governatore delle armi). Ovaj je bio glavni nadzornik republičinih utvrda kao i vojske; zavisio je od »Proveditores armorum« t. j. od vojnih ministara, koji su se birali između članova velikoga vijeća. Proveditores armorum bili su podređeni odlukama senata. Ova usluga napuljskoga dvora Dubrovniku poslije se prometnu u nekakvo njegovo pravo, kojega se dvor nije htio nikako odreći. Krajem XVIII. vijeka republika je tražila, da se riješi već nepotrebnog »guvernera oružja«, koji kao tuđinac, nije mogao biti ugodan slobodnoj republici. Stoga bukne (1783.) žestok sukob između Napulja i Dubrovnika. Napuljski dvor nije nikako htio, da se odreče toga tobožnjeg svoja prava, a Dubrovnik opet nije želio, da se jedna usluga provrgne u trajnu kontrolu. Napuljski dvor planu osvetom. Udari zapljenu na sve dubrovačke brodove u napuljskim lukama kao i na sve kapitale i imanja Dubrovčana u obje Sicilije (ambargo). Dubrovnik se pozove na zaštitu Josipa II., a ovaj, putem ministra Kaunitza, izjavi, da će se zauzeti kod napuljskog dvora za republiku, jer zna vrlo dobro za svoja zaštitna prava na Dubrovnik. Grof Ayala uputi energične informacije na austrijskoga poslanika u Napulju, da se zauzme za Dubrovčane, dakako u takoj mjeri, da se ne pomute dobri odnosi obaju dvorova. No ovo nastojanje Josipa II. kao i ono Ljudevita XVI. ne donese ploda. Republika je bila primorana, da se odašiljanje guvernera oružja u Dubrovnik provrgne u pravo napuljske krune u Dubrovniku. Ovo osta sve do pada republike

(31. januara 1808.). Štoviše, guverner oružja vršio je svoju funkciju u Dubrovniku i nakon pada republike, sve do 15. aprila 1808. Tek ovog datuma pisa fran. ministar inostranih djela Champagny Brueru u Dubrovnik, da je želja Napoleonova, da prestane funkcija guvernera oružja. Isto je bilo saopćeno i ministru inostranih djela u Napulju, da opozove dotičnoga oficira. — Gelcich, *Il Governatore della Corte di Napoli a Ragusa. Giornale degli Eruditi e dei Curiosi*, Padova, vol. IV., 1884. — Vojnović L. *Pad Dubrovnika*, II. knj., str. 128—9., Zagreb, 1908.

⁸ U XV. vijeku bijahu Konavli razdijeljeni u dva dijela. Istočnim dijelom sa Sokol-gradom vladao je silni bosanski vojvoda Sandalj Hranić, dok je zapadni dio s Cavtatom i Obodom držao vojvoda Radosav Pavlović. Dubrovnik otkupi za novce cijelu tu plodnu dolinu i pridruži je svojim zemljama. No domalo kao da se Radosav pokajao, što je prodao svoj dio Konavala, pa diže vojsku i oplijeni Konavle i stare dubrovačke zemlje sve do Zatona. Republika udari na to obrambeni savez s bosanskim kraljem Stjepanom Tvrtkom Tvrtkovićem i vojvodom Sandaljem, pa uglaviše, da će, iza sretno dovršene vojne na Radosava, pripasti Dubrovniku Trebinje i Lug s cijelom okolicom. Ali jer je Radosav uživao zaštitu turskog sultana, Dubrovčani opreme svoje poslanike do Amurata II., da im za danak od 20.000 dukata preda Radosavove zemlje, i to: župu Vrm s gradom Klobukom, Bileće sa župom Trebinje i Lug. Nakon dugih pregovaranja, sultan darova Dubrovčanima za harač od 500 dukata: Trebinje, Vrm i Klobuk (1431.). No Radosav nije nikako htio, da pusti ove zemlje, a predobije za sebe i bosanskoga kralja. Dubrovčanima ne osta drugo nego da učine mir s Radosavom (1432.) na temelju »status quo«. Dvadeset godina kasnije, opet izbi ovaj plan, da bi Dubrovčani dobili Dračevicu, Novi, Klobuk i Trebinje i to kad na njih navali herceg Stjepan Vukčić, gospodar tih zemalja. Ali i ovo nastojanje dubrovačke diplomacije ne donese žuđena pioda. — Jireček, *Nastojanje starijih Dubrovčana oko raširenja granice. »Slovinac«* 1879.

⁹ Cvjetković, *Dubrovnik i Ljudevit Veliki. Dubrovnik 1913.*

¹⁰ Gelcich-Thalloczy, *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*. Budapest 1887., str. 686. — Ljubić, *Rad jugoslavenske akademije*. LIII., str. 177. — Engel-Stojanović, *Povijest Dubrovačke republike*, str. 174—77.

¹¹ *Lettere e Commisioni di Ponente 1687—1689; dubrov. drž. arhiv.*

¹² Ib. id.

¹³ Ljubić, *Starine* X, str. 24—25.

¹⁴ Pismo dubr. senata Matiji Mar. Buniću u dubr. drž. arhivu.

¹⁵ Jireček, *Poselstvi republiky dubrovnické k císarovne Katerine II. V Praze 1893.*, str. 6.

¹⁶ Smičiklas, *Povijest Hrvatske*, II., str. 215.

¹⁷ Prijateljsku politiku prema Visokoj Porti inaugurova u Francuskoj Franjo I., zakleti neprijatelj Karla V. U njegovoj službi Dubrovčanin Serafin Gučetić. *Revue historique*, LXXVI., 1901.

¹⁸ Markgrof Ljudevit nije doduše to izvršio, ali je ipak bio dosta sretan u bojevima s turskom vojskom. Austrijske čete zauzeše na jesen 1689. Prizren, Skoplje i Niš, gdje poraziše čete seraskera Arab Redžeb-paše.

¹⁹ All' Imperatore de Turchi.

Kako mogućstvo nepridobitno slavne osmanske, počavnušti od čestite uspomene sultan Orhana, velikoga cara, jes branilo i u slobodi stavljalo ovi grad i vilajet, tako Veličanstvo Tvođa pristolja, uslišavši naše molbe, jer se ganulo odpustiti nam i darovati harače pasane i u naprijed one, dokle uslijedi ova rati, za dat nam način za odahnut u tugami, u kojijem se nahodimo, cijec suprotiva neprijatelja, koji bez pristanka i po moru i po suhu, zatvarajuć nas oda svuda istu naše izgubljenje. I budući ova milos bila sama zadovoljna za osloboditi nas od ovake porazi i razvedrio našu raj, svi inokupno padajući niza zemlju svjedočimo našu veliku harnost i temeljitu vijernos do svrhe svijeta slavnom pristolju i humiljeno molimo ga, da ne odvrati od nas zrak od svoje svjetlosti, er on sam u sadanjim nevoljam može dat nam podobnu krepos za odoljet sili neprijateljskoj. U toliko Vlad. Bucchia, naš vlastelin, koji se tamo nahodi, poklonice u slavnu miriju osamdeset i pet boraza za obslužit zapovijedi Tvođa uzvišenoga carstva od blagodarnijeh milosti, od koga istjećući nami bio dan. Humiljeno mu priporučujemo ovi grad i vilajet i molimo gospodina Boga, da mu dopusti dug život za utješene svega svijeta. 8. Settembre 1695. — *Lettere e Commissioni di Levante*, 1694—1703. Dubr. Arh. Hrvatski original.

²⁰ Propositio quinta. Respublica Ragusea sub utriusque paciscen-
tis imperatoris sit clientela et protectione, cum plena et integra
fruitione libertatis et commerciorum terra marique, immunitatum

quoque et privilegiorum in utriusque dominiis, quemadmodum iis
hactenus gavisus est: libera ab omni tributo, nec alia gravi exactione
sive quoad praeteritum sive quoad futurum per neutram oneretur
unquam aut gravetur.

²¹ Ljubíć, Odnosaji itd. III. 154.

GDJE JE ŠTO.

	strana
I. Uvod	3—9
II. Karakteristika dubrovačke diplomacije	11—21
III. Ugovor Dubrovčana s Mlečanima godine 1205	23—45
IV. Dubrovnik i Svete Lige (1538. i 1570.) . . .	47—89
V. Dubrovnik i Leopold I.	91—119

OD ISTOGA PISCA.

1. Trudovetje na Profesora D-r' Konstantin' J. Irečeka. (1854. do 1904.). S'braši i naredili Božo Cvjetković' i Josif' Nagi, Studenti po filozofijata v' Viena, Sofija — Državna pečatnica — 1905.

2. Život i rad Eugena Gelcicha. Dubrovnik 1910.

3. Rad R. J. Boškovića na polju atomistike, meteorologije i geodezije. Dubrovnik 1911. (Spomenica Rugjera Josipa Boškovića).

4. Kalugjerske i kompasne karte. Kartografska rasprava. Dubrovnik 1912.

5. Dubrovnik u našem političkom i kulturnom preporodu od 1861. do danas. Zadar 1912. (Jubilarni broj Narodnoga Lista).

6. Dubrovnik i Ljudevit Veliki (1358.—1382.). Dubrovnik 1913.

7. Oceanografija (fizična). Dubrovnik 1913. (Izdala »Matica Dalmatinska« u Zadru).

8. Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka. Napisao prof. Dr. Konstantin Jireček. S njemačkoga preveo i uvodom popratio prof. Dr. Božo Cvjetković. Dubrovnik 1915.

9. Biograd. (Historička studija). Dubrovnik 1915.

10. Uvod u povijest Dubrovačke Republike. Prva knjiga. Smisao dubrovačke povijesti. Dubrovnik 1916.

11. Sveti Vlaho i Dubrovnik. Dubrovnik 1916.

12. Povijest Dubrovačke Republike. Prva knjiga. Od najstarijih vremena do 1205. Dubrovnik 1917.

13. Dubrovačko brodogradilište. Dubrovnik 1917.

14. Dr. Jos. Konstantin Jireček (Biografija). Dubrovnik 1918.

15. Estetska oceanografija. (Ljepota mora i obale). Prva knjiga. Dubrovnik 1920.
16. Miho Pracat. Zagreb 1921. (Pomorac 1921, br. 1.).
17. Petar I. Veliki. Zagreb 1921. (Omladina, 1921., broj 1.).
18. Na Mount. Everest (Omladina 1922).
19. Iz diplomatske povijesti Dubrovnika. Zagreb 1922. (Nastavni vjesnik 1922., broj 3—4, 5—6.).
20. Dubrovački dvor. Zagreb 1922.
21. Ocean i povijest. Zagreb 1922. (Nastavni vjesnik 1922., br. 7—8.).
22. Dubrovnik i Leopold I. Zagreb 1922. (Ljetopis jugoslavenske akademije, sv. 36.).
23. Planine. Zagreb 1922. (Hrvatski Planinar 1922., br. 1 i 2.).
24. Zadaća i problemi fizične oceanografije. Zagreb 1922. (Jugoslavenski pomorac 1922., br. 16., 18. i 21.).
25. Crkva sv. Spasa u Dubrovniku. Zagreb 1922. (Narodna starina 1922., br. 1.).
26. Admiral Mato Zmajević. Zagreb, 1923. (Jugoslavenski Pomorac. 1923., br. 7.).
27. Dubrovnik i Svete Lige (1538. i 1570.). Zagreb 1923. (Narodna Starina 1923., br. 2.).
28. Dubrovačka diplomacija. Dubrovnik 1923. I. dio.
29. Dubrovnik i Petar Veliki. Zagreb 1923. (Bulićev zbornik).

